

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра модерної доби та новітнього часу

До захисту допущено

Кафедрою модерної доби та новітнього часу, протокол № 6 від 03.06.2026 р.

В.о. завідувача кафедрою _____ Юрій ВОЛОСНИК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача першого(бакалаврського) рівня вищої освіти

Якушева Олександра Вікторовича

на тему: «Іспанська революція 1820-х рр. та французька інтервенція»

Спеціальність 032 «історія та археологія»

Освітня програма «історія та археологія»

Здобувач освіти

підпис

Олександр ЯКУШЕВ
ім'я, прізвище

Керівник роботи

підпис

Марія КРЮТЧЕНКО
ім'я, прізвище

Харків –2026

Реферат

Дослідження присвячено Іспанській революції 1820-1823 рр. та французькій інтервенції 1823 р. Розглянуто виступ Р. дель Рієго, відновлення Кадіської конституції 1812 р., суперечності Ліберального триріччя, роялістський спротив, позиції європейських держав і рішення Веронського конгресу 1822 р. Іспанська політична криза подана у зв'язку з дипломатією Священного союзу та практикою зовнішнього втручання.

Мета роботи: комплексне вивчення передумов, причин, перебігу та наслідків Іспанської революції 1820-1823 рр. у контексті міжнародних відносин післянаполеонівської Європи.

Об'єкт дослідження: революційні процеси в Європі початку 1820-х рр.

Предмет дослідження: політичні, соціально-економічні та міжнародні аспекти Іспанської революції 1820-1823 рр., а також політика держав Священного союзу щодо її придушення.

Методи дослідження: метод «рівнів-аналізу», метод структурно-функціонального аналізу, порівняльний підхід до вивчення революцій, теорія «пристосування інститутів», метод психології революційних еліт, теорія революцій, що зазнали поразки («failed revolution»), транснаціональний підхід, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, історико-правовий методи, метод синхронізації, метод історії політичних понять і дискурс-аналіз.

Результати дослідження. Революція 1820 р. виникла на тлі кризи абсолютистського режиму, політики Фердинанда VII після 1814 р., невдоволення армії та збереження політичного значення Кадіської конституції. Ліберальне триріччя залишалося нестійким через розкол між поміркованими й радикальними лібералами та активний роялістський спротив. Рішення Веронського конгресу 1822 р. створили підстави для французького втручання, після якого у 1823 р. було відновлено абсолютистську владу Фердинанда VII.

Наукова новизна дослідження: внутрішньоіспанські події 1820-1823 рр. розглянуто у зв'язку з дипломатичною практикою Священного союзу, позицією

великих держав і проблемою легітимації зовнішнього втручання. Французьку інтервенцію подано як наслідок поєднання іспанської революційної кризи та реставраційної політики Європи.

Загальні висновки. Іспанська революція 1820-1823 рр. оголила кризу абсолютистського режиму, нестійкість ліберального конституціоналізму та залежність внутрішньої боротьби від позиції великих держав. Французька інтервенція 1823 р. показала, що післявіденський порядок допускав силове втручання тоді, коли революційний рух трактували як загрозу монархічній Європі. В іспанських подіях першої половини XIX ст. поєдналися легітимізм, монархічна солідарність і прагнення великих держав контролювати революційні процеси.

Ключові слова: Іспанська революція, Ліберальне триріччя, французька інтервенція, Веронський конгрес, Священний союз, Кадіська конституція, Фердинанд VII, легітимізм, абсолютизм, суверенітет.

Abstract

The study is devoted to the Spanish Revolution of 1820-1823 and the French intervention of 1823. The speech of R. del Riego, the restoration of the Cadiz Constitution of 1812, the contradictions of the Liberal Triennium, the royalist resistance, the positions of European states and the decisions of the Congress of Verona of 1822 are considered. The Spanish political crisis is presented in connection with the diplomacy of the Holy Alliance and the practice of external intervention.

The **purpose** of the work: a comprehensive study of the prerequisites, causes, course and consequences of the Spanish Revolution of 1820-1823 in the context of international relations of post-Napoleonic Europe.

Object of research: revolutionary processes in Europe in the early 1820s.

Subject of research: political, socio-economic and international aspects of the Spanish Revolution of 1820-1823, as well as the policy of the states of the Holy Alliance regarding its suppression.

Research Methods: the "level-of-analysis" method, structural-functional analysis, a comparative approach to the study of revolutions, the theory of "institutional adaptation," the method of the psychology of revolutionary elites, the theory of "failed revolutions," a transnational approach, historical-genetic, historical-comparative, historical-systemic, historical-legal methods, the synchronization method, the method of the history of political concepts, discourse analysis.

Research results. The revolution of 1820 arose against the background of the crisis of the absolutist regime, the policies of Ferdinand VII after 1814, the dissatisfaction of the army and the preservation of the political significance of the Constitution of Cadiz. The liberal triennium remained unstable due to the split between moderate and radical liberals and active royalist resistance. The decisions of the Congress of Verona in 1822 created the basis for French intervention, after which in 1823 the absolutist power of Ferdinand VII was restored.

Scientific novelty of the research: the internal Spanish events of 1820-1823 are considered in connection with the diplomatic practice of the Holy Alliance, the position of the great powers and the problem of legitimizing external intervention. The French intervention is presented as a consequence of the combination of the Spanish revolutionary crisis and the restoration policy of Europe.

General conclusions. The Spanish Revolution of 1820-1823 exposed the crisis of the absolutist regime, the instability of liberal constitutionalism, and the dependence of the internal struggle on the position of the great powers. The French intervention of 1823 showed that the post-Vienna order allowed for forceful intervention when the revolutionary movement was interpreted as a threat to monarchical Europe. In the Spanish events of the first half of the 19th century, legitimism, monarchical solidarity, and the desire of the great powers to control revolutionary processes were combined.

Keywords: Spanish Revolution, Liberal Triennium, French intervention, Congress of Verona, Holy Alliance, Constitution of Cadiz, Ferdinand VII, legitimism, absolutism, sovereignty.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСПАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1820-1823 рр. ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО ВТРУЧАННЯ.....	29
1.1. Передумови Іспанської революції 1820 р.....	29
1.2. Ліберальне триріччя: утвердження, реформи і криза.....	35
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В ІСПАНІЮ	42
2.1. Іспанська революція та післянаполеонівський європейський порядок.....	42
2.2. Веронський конгрес 1822 р. як правова та політична основа інтервенції ...	53
РОЗДІЛ 3. ФРАНЦУЗЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В ІСПАНІЮ 1823 р.: ПЕРЕБІГ, ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	76
3.1. Вторгнення французьких військ і крах конституційного режиму.....	76
3.2. Реставрація абсолютизму в Іспанії 1823 р та наслідки інтервенції	86
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	97

ВСТУП

Актуальність роботи зумовлена тим, що на тлі двохсотріччя Іспанської революції 1820-1823 рр. дані події повернулися до активного наукового обігу. Праці Р. Арнабата Мата¹², П. Рухулі³, М. Чуста⁴, І. Фраске⁵, Ж. Л. Сімала⁶, Й. Шпет⁷, підготовлені у зв'язку з біцентенарієм, змістили розмову від загального опису революції до конкретних сюжетів: участі армії, роботи патріотичних товариств, політичної преси, роялістської контрреволюції, білого терору 1823 р., ліберальної еміграції, іспансько-американського виміру кризи та міжнародних зв'язків конституціоналістів. У такому науковому полі Іспанська революція 1820-1823 рр. постає частиною революційного циклу 1820-х рр., поруч із Португалією, Неаполем, П'ємонтом і Грецією, а французька інтервенція 1823 р. розглядається як один із головних випадків силового придушення конституційного режиму в післянаполеонівській Європі.

Іспанська революція 1820–1823 рр. стала одним із найсерйозніших викликів системі, встановленій Віденським конгресом. Вивчення цієї теми допомагає зрозуміти механізми роботи Священного союзу, досвід якого є одним із перших в історії систем колективної безпеки монархів проти революційних загроз. Дослідження показує, як внутрішній конфлікт в одній країні, у цьому випадку – Іспанії, став каталізатором напруження між світовими лідерами того часу в особі Британської, Австрійської та Російської імперій і Французького королівства.

¹ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820–1823): revolución y contrarrevolución. Ayer. *Revista de Historia Contemporánea*. 2022. № 127. P. 22–51. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 04.04.2026).

² Arnabat Mata R. Bicentenario del Trienio Liberal: de revolución fracasada a revolución derrotada y reprimida. Ayer. *Revista de Historia Contemporánea*. 2025. Vol. 137, № 1. P. 305–320. DOI: <https://doi.org/10.55509/ayer/2299>

³ Rújula P. La estela del bicentenario del Trienio liberal (1820–1823): actividad científica y producción historiográfica. *Revista de Historiografía*. 2024. № 39. P. 41–64. URL: <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/REVHISTO/article/view/8805> (дата звернення: 04.04.2026).

⁴ Rújula P., Chust M. El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. Revolución e independencia (1820–1823). Madrid : Catarata, 2020. 189 p.

⁵ Rújula P., Frasset I. El Trienio Liberal (1820–1823): una mirada política. Granada : Comares, 2020. 601 p.

⁶ Simal J. L. Letters from Spain: The 1820 Revolution and the Liberal International. *Mediterranean Diasporas. Politics and Ideas in the Long 19th Century* / ed. by M. Isabella, K. Zanou. London : Bloomsbury, 2016. P. 25–42.

⁷ Späth J. Transnational Revolutionaries in the Europe of the 1820s: Self-Understanding and Self-Staging. Göttingen : V&R unipress ; Brill Deutschland GmbH, 2024. URL: https://perspectivia.net/servlets/MCRFileNodeServlet/pnet_derivate_00006661/spaeth-2023-transnational-revolutionaries-in-the-europe-of-the-1820s-self-understanding-and-self-staging.pdf (дата звернення: 04.04.2026).

Тому актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення механізмів міжнародного втручання у внутрішні справи суверенних держав. У контексті сучасної глобальної турбулентності, досвід Іспанської революції 1820-х років та подальшої французької інтервенції виступає репрезентативною моделлю конфлікту між прагненням народу до конституційних свобод та інтересами великих держав щодо збереження існуючого світопорядку. Аналіз діяльності Священного союзу в цей період дозволяє глибше зрозуміти еволюцію принципу колективного втручання, що є критично важливим для сучасної історичної науки та теорії міжнародних відносин.

Окрім того, події 1820-х років заклали фундамент для подальшої політичної нестабільності Іспанії в XIX та XX століттях у вигляді Карлістських війн, трьох революцій, Громадянської війни, встановлення диктатури Ф. Франко. Розуміння того, чому ліберальна конституція 1812 року не втрималася, дає ключ до розуміння тривалого та своєрідного іспанського шляху до сучасної демократії.

Веронський конгрес 1822 р. у сучасній історіографії пов'язується з ширшою проблемою меж легітимізму та практики колективного реагування великих держав на революційні рухи. Західна історіографія іспанського питання та Веронського конгресу 1822 р. формувалася поступово — від свідчень сучасників до спеціальних студій з історії післявіденської дипломатії. Уже Ф.-Р. де Шатобріан⁸ і Ж.-Б. Мартіньяк⁹, залучені до політичного середовища доби Реставрації, осмислювали французьку інтервенцію як подію, пов'язану з безпекою монархічної Європи та становищем Франції після Наполеона. М. Лафуенте¹⁰, працюючи вже в межах іспанської історичної традиції XIX ст., розглядав Ліберальне триріччя через внутрішню кризу правління Фердинанда VII, конфлікт між

⁸ Шатобріан Ф. Р. де. Замогильні записки. Харків : Фоліо, 2014. 794 с.

⁹ Martignac J. B. S. G. de. Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823. Paris : A. Pinard, 1832. 455 p.

¹⁰ Lafuente M. Historia General de España. Tomo XXVIII. Madrid, 1869. 526 p.

конституціоналістами й абсолютистами та наслідки зовнішнього втручання для іспанської державності.

У працях ХХ ст. акцент поступово змістився від опису подій до аналізу дипломатичних механізмів післянаполеонівської Європи. В. Філіпс¹¹ пов'язував конгресну систему з пошуком міжнародної організації миру, П. Шрьодер¹² розглядав Верону крізь дипломатію Меттерніха й австрійське прагнення стримати революційні рухи, а К. Ніколас Ірбі¹³ аналізував іспанське питання в межах європейської пентархії. Окрему лінію становлять праці Дж. Гріна¹⁴, Х. Гамільтона¹⁵, Р. М'юра¹⁶ та Н. Ямади¹⁷, де увагу зосереджено на британській позиції, політиці Веллінгтона, Каслрі й Каннінга, а також на небажанні Великої Британії підтримувати принцип автоматичного колективного втручання.

У новішій західній історіографії Веронський конгрес пов'язується вже з ширшою проблемою легітимізму, суверенітету й меж великодержавного контролю над революційними процесами. М. Джаретт¹⁸ розглядає рішення 182 р. як частину спадщини Віденського конгресу, Р. Торре дель Ріо¹⁹ аналізує дискусію щодо «таємного Веронського трактату», Е. Віртшафтер²⁰ уточнює російський дипломатичний контекст після перемоги над Наполеоном, а Р. Брідж і Р. Буллен²¹ подають іспанську кризу в ширшій системі відносин між великими державами. Завдяки цьому французька інтервенція 1823 р. постає не

¹¹ Phillips W. A. The confederation of Europe; A Study of the European Alliance, 1813–1823, as an Experiment in the International Organization of Peace. London : Longmans, Green and Company, 1920. 320 p.

¹² Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820–1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. Austin : University of Texas Press, 1962. 306 p.

¹³ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague : Martinus Nijhoff, 1971. 377 p.

¹⁴ Green J. E. S. Wellington and the Congress of Verona, 1822. English Historical Review. 1920. № 35.138. P. 200–211

¹⁵ Hamilton H. C. Castlereagh and the Holy Alliance. Diss. University of Birmingham, 1926. 174 p.

¹⁶ Muir R. Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814–1852. New Haven ; London : Yale University Press, 2015. 713 p.

¹⁷ Yamada N. George Canning and the Concert of Europe, September 1822–July 1824. London School of Economics and Political Science, 2004. 335 p

¹⁸ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London : Bloomsbury Publishing, 2013. 544 p.

¹⁹ Torre del Río R. El falso tratado secreto de Verona de 1822. Cuadernos de historia contemporánea. 2011. № 33. P. 284–293.

²⁰ Wirtschafter E. From Victory to Peace: Russian Diplomacy after Napoleon. Cornell University Press, 2020. 342 p.

²¹ Bridge R., Bullen R. The great powers and the European states system 1814–1914. Harlow : Pearson Longman, 2005. 365 p.

як ізольований похід «ста тисяч синів святого Людовіка», а як складова післявіденської системи, у якій поняття порядку, законності, монархічної солідарності та права на втручання набували практичного змісту.

Такий корпус праць дає підстави розглядати французьку інтервенцію не як ізольований військовий похід «ста тисяч синів святого Людовіка», а як складову післявіденської системи, де поняття порядку, законності, суверенітету й монархічної солідарності набували практичного значення в момент ухвалення рішення про втручання.

В українській історіографії Іспанська революція 1820-1823 рр. і французька інтервенція 1823 р. здебільшого присутні в загальних працях з історії Європи, історії Іспанії або міжнародних відносин ХІХ ст. Зв'язок між Кадіською конституцією, Ліберальним триріччям, Веронським конгресом, позиціями держав Священного союзу та французьким вторгненням не отримав цілісного висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Актуальність роботи у науковому вимірі впливає з цієї прогалини та з нової хвилі зарубіжних студій, у яких іспанський матеріал дедалі частіше прочитується як частина європейської історії революцій, контрреволюції та зовнішнього примусу.

На прикладі Іспанської революції 1820-1823 рр. і французької інтервенції 1823 р. добре видно, наскільки інакше на початку ХІХ ст. європейські держави розуміли суверенітет і право на втручання у внутрішні справи іншої країни. Після наполеонівських війн у Європі утверджувалася Віденська система, а разом із нею – легітимізм, солідарність монархів і страх перед новою революційною хвилею. Коли в 1820 р. Іспанію охопив рух за відновлення Кадіської конституції, ця подія швидко перестала бути тільки іспанською справою. Для абсолютистських урядів вона стала знаком того, що революційні ідеї знову можуть перейти кордони.

Веронський конгрес 1822 р. показав цю реакцію найвиразніше. Іспанське питання там розглядали не як суперечку між Фердинандом VII і лібералами, а як загрозу для всього післянаполеонівського порядку. Підтримка французького вторгнення означала, що держави Священного союзу фактично

визнали право силою повертати монарха до необмеженої влади, якщо конституційний рух здавався небезпечним для Європи. У 1823 р. ця позиція перетворилася на воєнну кампанію, яка завершила Ліберальне триріччя і відкрила новий етап абсолютистської реакції в Іспанії.

Для сучасної України ця тема має не декоративну, а змістову актуальність. Після Революції Гідності політичний вибір українського суспільства також викликав агресію з боку сусідньої недемократичної держави: війна почалася у 2014 р., а у 2022 р. перейшла у фазу повномасштабного вторгнення. Пряма аналогія з Іспанією була б неточною, але спільним залишається сам механізм реакції на революційну зміну політичного курсу. Відмінність полягає в іншому: Іспанська революція була придушена за мовчазної або відкритої підтримки реставраційної Європи, тоді як сучасна Європа підтримує Україну в боротьбі проти російської агресії.

Тому звернення до Іспанської революції 1820-1823 рр. і французької інтервенції 1823 р. допомагає побачити, як у європейській політиці змінювалося ставлення до суверенітету, революції та зовнішнього примусу. Іспанський досвід показує, що боротьба за конституційний лад могла швидко стати міжнародною проблемою, якщо зачіпала інтереси великих держав. Саме на цьому перетині внутрішньої революції, дипломатії Священного союзу і французького вторгнення розкривається наукове значення обраної теми.

Об'єктом дослідження є революційні процеси в Європі початку 1820-х рр.

Предметом дослідження є політичні, соціально-економічні та міжнародні аспекти Іспанської революції 1820-1823 рр. і політика держав Священного союзу щодо її придушення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від кризи абсолютистського режиму наприкінці XVIII ст. до реставрації абсолютизму в Іспанії внаслідок французької інтервенції 1823 р.

Територіальні межі дослідження визначені територією Іспанського королівства станом на 1820 р. і дипломатичними центрами, де формувалася політика великих держав.

Мета дослідження: комплексно вивчити передумови, причини, перебіг та наслідки Іспанської революції 1820-1823 рр. та французької інтервенції 1823 р. у контексті міжнародних відносин післянаполеонівської Європи.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати передумови революції в Іспанії на початку XIX ст.;
- охарактеризувати перебіг революційних подій 1820-1823 рр.;
- визначити позиції європейських держав щодо Іспанської революції та проаналізувати рішення Веронського конгресу 1822 р.;
- розкрити перебіг та наслідки французької інтервенції 1823 р.;
- оцінити історичне значення революції для Іспанії та європейської системи міжнародних відносин.

Історіографічний огляд літератури. Коло наукових робіт з питань Іспанської революції 1820-1823 рр., Веронського конгресу 1822 р. та французької інтервенції 1823 р. представлена значною кількістю праць зарубіжних, насамперед іспанських, французьких, англійських, американських та інших західноєвропейських дослідників. У науковому доробку розглянуто як загальну картину революційної доби, так і окремі аспекти внутрішньополітичної боротьби, дипломатичного протистояння, функціонування Священного союзу та воєнно-політичного перебігу французького вторгнення в Іспанію.

Перша група праць охоплює узагальнюючі дослідження з європейської історії XIX ст., у яких іспанські події розглядаються в контексті постнаполеонівської реставрації та становлення Віденської системи міжнародних відносин. До таких належать праці Н. Дейвіса²² і С. Дженкінса²³, в яких досліджувані події розглядаються виключно крізь призму колективної

²² Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.

²³ Дженкінс С. Стисла історія Європи. Київ : КМ-Букс, 2021. 384 с.

міжнародної реакції в межах Віденської системи, а висвітленню Іспанської революції та Французької інтервенції поч. 1820-х рр. присвяченої стислий огляд з прихильних до іспанського конституціоналізму та критичних до консервативної військово-політичної протидії позицій. Ширший концептуальний аналіз політика придушення революційного уряду в Іспанії у 1823 р. отримала в роботах Р. Бріджа і Р. Буллена²⁴, Т. Дайера²⁵, Д. Ліндлі²⁶ і Х томі «Кембриджської нової історії»²⁷, які значну увагу приділяють Віденській моделі узгодженого реагування на перші революції постнаполеонівської доби, однак не містять ґрунтовного вивчення внутрішньополітичних революційних процесів в Іспанії. У цьому пласті робіт події в Іспанії подаються на тлі загальної політичної ситуації в Європі після 1815 р., коли великі держави намагалися стримати поширення революційних рухів і зберегти монархічний порядок.

Другу групу становлять праці, присвячені політиці великих держав, системі конгресів і діяльності Священного союзу. Фаховий аналіз цих питань містять роботи таких дослідників, як: В. Філіпс, який вважає Іспанську революцію 1820-1823 рр. кризою системи колективної безпеки, побудованої у Відні в 1814-1815 рр.²⁸; М. Джаретт, який приходить до висновку, що революція в Іспанії 1820-1823 рр. не була кризою договірної системи великих держав, а існуючі між ними протиріччя принаймні тимчасово були нівельовані внаслідок Веронського конгресу та збройної агресії Франції²⁹; П. Шрьодер, дослідження якого присвячено особистій ролі австрійського канцлера Клеменса фон Меттерніха як найактивнішого політика в процесі реакційного

²⁴ Bridge R., Bullen R. The great powers and the European states system 1814-1914. Harlow : Pearson Longman, 2005. 365 p.

²⁵ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople. Vol. 6: 1815-1900. London : George Bell and Sons, 1907. 412 p.

²⁶ Lindley D. Avoiding Tragedy in Power Politics: *The Concert of Europe, Transparency, and Crisis Management*. 2010. URL: <https://www3.nd.edu/~dlindley/handouts/COE.htm> (дата звернення: 04.04.2026).

²⁷ The Cambridge Modern History Vol. X : The Restoration / ed. by Ward A. W., Prothero G. W., Leathes S. M. Cambridge : At The University Press, 1907. 936 p.

²⁸ Phillips W. A. The confederation of Europe; A Study of the European Alliance, 1813-1823, as an Experiment in the International Organization of Peace. London : Longmans, Green and Company, 1920. 320 p.

²⁹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London : Bloomsbury Publishing, 2013. 544 p.

реагування на південноєвропейські революції 1820-х рр. та своєрідного «арбітра» в протиріччях між Британською та Російською імперіями, а також Французьким королівством³⁰; К. Ніколас Ірбі, чия увага зосереджена на пошукові урівноваження інтересів «пентархії» великих держав у протидії Іспанській революції під час конгресу у Вероні, що так і не було досягнуто з огляду на позицію Британії³¹; Е. Гобсбаум, який, окрім реакційної солідарності держав-творців Віденської системи щодо придушення Іспанської революції, підкреслює самостійну роль Франції, яка за рахунок Іспанії в короткому проміжку 1822-1823 рр. підтвердила свій перехід у статус нової реакційної держави, що політично нейтралізувало окремі наслідки наполеонівської доби³². Загалом у цих працях досліджено дипломатичні механізми післявіденської Європи, принципи легітимізму, баланс сил і практику колективного реагування на революційні виступи.

Окреме місце займають праці, у яких розкрито британську позицію щодо іспанського питання, революцій початку 1820-х рр. і занепаду Іспанської імперії. Дж. Грін акцентує увагу на позиції британської делегації на Веронському конгресі 1822 р. в особі Артура Веллінгтона, яка заперечувала збройне втручання Франції в Іспанію з міркувань поваги до суверенітету³³³⁴. Х. Гамільтон також підкреслює принцип невтручання, вироблений британською дипломатією за міністерства Роберта Каслрі³⁵. У свою чергу Р. М'юр вважає дипломатичну невідступність Веллінгтона в питанні вторгнення в Іспанію зумовленою саме інтересами Британії в отриманні ринків збуту в Латинській Америці, країни якої активно боролися за незалежність від Іспанії³⁶³⁷.

³⁰ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. Austin : University of Texas Press, 1962. 306 p.

³¹ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague : Martinus Nijhoff. 1971. 377 p.

³² Hobsbawm E. The Age of Revolution 1789-1848. New York : Vintage books. A Division of Random House, Inc., 1996. 356 p.

³³ Green J. E. S. Wellington and the Congress of Verona, 1822. *English Historical Review*. 1920. № 35.138. P. 200-211.

³⁴ Green J. E. S. Wellington, Boisilecomte, and the Congress of Verona, 1822. *Transactions of the royal Historical Society*. 1918. № 1. P. 59-76.

³⁵ Hamilton H. C. Castlereagh and the Holy Alliance. Diss. University of Birmingham, 1926. 174 p.

³⁶ Muir R. Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. New Haven, London : Yale University Press, 2015. 713 p.

Близький, але ширший базис цього погляду простежується в працях Н. Ямади та Д. Бессегіні, які, окрім цього, зосереджують увагу на трансформації поглядів британської дипломатії після смерті Роберта Каслрі та отримання посади міністра закордонних справ Джорджем Каннінгом в бік критики стосовно Священного союзу і його силових методів реакції на революції³⁸³⁹⁴⁰.

Третя група праць безпосередньо стосується історії Іспанського королівства доби Фердинанда VII та Ліберального триріччя. Передусім варто зазначити класичну багатотомну працю М. Лафуенте⁴¹, XXVIII том якої наголошує на тому, що правління Фердинанда VII в Іспанії загальмувало конституціоналістський розвиток і заходи з пристосування інститутів до нових політичних та соціально-економічних умов, що безуспішно намагалися виправити національні ліберали під час революції 1820-1823 рр. Поразка революційно-ліберальних сил в Іспанії в означений період, на думку М. Лафуенте, стала ключовим чинником політичної нестабільності в державі протягом наступних десятиліть. Біографічний вимір правління Фердинанда VII розкрито у роботі Е. Л. Лопеза, який, хоча і критично висловлюється щодо виразно реакційної політики цього короля, однак вважає її типовою для європейських монархів тієї доби⁴². Узагальнюючу картину іспанської історії XIX ст. подано у працях А. Бахамонде Магро та Х. А. Мартінеса Мартіна, які розглядають Іспанську революцію 1820-1823 рр. як важливий чинник дестабілізації класичної абсолютистської системи, де спадок Кадіської конституції і революційного лібералізму першої чверті XIX ст. спричинив поступову конституціоналізацію національної політики, навіть попри поразку

³⁷ Muir R. Commentary for Volume 2, Chapter 11: Verona and Spain // Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814-1852. URL: <https://lifeofwellington.co.uk/commentary/chapter-11-verona-and-spain/> (дата звернення: 07.04.2026).

³⁸ Yamada N. George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. 335 p.

³⁹ Yamada N. George Canning and the Spanish Question, September 1822 to March 1823. *The Historical Journal*. 2009. № 52.2. P. 343-362.

⁴⁰ Besseghini D. British Trade and the Fall of the Spanish Empire – Changing Practices and Alliances of Antony Gibbs & Sons in Lima during the Transition from Viceregal to Independentist Rule (1820-1823). *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*. 2020. URL : <http://journals.openedition.org/nuevomundo/79632> (дата звернення: 10.04.2026).

⁴¹ Lafuente M. Historia General de España. Tomo XXVIII. Madrid, 1869. 526 p.

⁴² López E. L. P. Fernando VII un rey deseado y detestado. Barcelona : Tusquets Editores, 2018. 760 p.

«Ліберального триріччя»⁴³. Окрме увагу Р. Арнабат Мата приділяє проблематиці іспанської контрреволюції під час подій 1820-1823 рр. і її ролі в дискредитації революційних урядів та спонуканні Священного союзу до збройного втручання⁴⁴. С. Бустос наголошує на факторі поразки спроби реакційного заклоту в Мадриді 7 липня 1822 р. як точці, від якої революційна ситуація в Іспанії транзитувалася у кризовий стан⁴⁵. Х. М. Діес Фуентес вважає «Ліберальне триріччя» 1820-1823 рр. вирішальним етапом правління Фердинанда VII, на якому монарх остаточно відмовився від модернізації державного ладу через шлях політико-правових перетворень⁴⁶. К. В. Ференбах зауважує, що серед головних причин первинного успіху революції була солідарність ліберально налаштованих військових, дворян і політиків внаслідок невдоволення заходами режиму першої реставрації Фердинанда VII (1814-1820), проте після приходу до влади революційне керівництво Іспанії не виробило єдиної стратегії політичних перетворень, а суперечності поміркованого та радикального кіл політикуму підірвали міць держави напередодні Французької інтервенції 1823 р.⁴⁷, Х. Фонтана і Лазаро приходять до висновку про спадок Іспанської революції 1820-1823 рр. як головний чинник формування опозиції Фердинанду VII в період другої реставрації (1823-1833)⁴⁸. П. Руджула, М. Чуст та І. Фраске в колективних працях висвітлюють внутрішні політичні суперечності революційної Іспанії протягом 1820-1823 рр. на рівні розколу Кортесів щодо соціально-економічних реформ та питання незалежності іспанських колоній^{49,50}.

⁴³ Bahamonde Magro A., Martínez Martín J. A. *Historia de España Siglo XIX*. Madrid : Cátedra, 1994. 637 p.

⁴⁴ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*. 2022. № 127.3. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevolucion/1107> (дата звернення: 04.04.2026).

⁴⁵ Bustos S. El 7 de julio de 1822: la contrarrevolución en marcha. *Revista Historia Autónoma*. 2014. № 4. P. 129-143.

⁴⁶ Díez Fuentes J. M. Cronología del Trienio Liberal (1820-1823) en el contexto histórico del reinado de Fernando VII. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: <https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio-liberal/cronologia/> (дата звернення: 22.04.2026).

⁴⁷ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review*. 1970. № 50.1. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 04.04.2026).

⁴⁸ Fontana i Lázaro J. De en medio del tiempo la Segunda Restauración Española, 1823-1834. Barcelona : Crítica, 2006. 570 p.

⁴⁹ Rujula P., Chust M. El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. *Revolución e independencia (1820-1823)*. Madrid : Catarata, 2020. 189 p.

Крім того, важливими у контексті нашого дослідження є роботи, що концептуально розглядають окремі питання історичного розвитку Іспанії в XIX ст. і опосередковано зачіпають проблематику *Trienio Liberal*. Головний напрям цих праць пов'язаний з аналізом взаємодії іспанської метрополії зі своїми колоніальними володіннями в Америці, які саме в досліджуваний період здобували незалежність. Дж. Родрігес⁵¹ аналізує іспансько-американські революції як єдиний політичний процес, у межах якого події на Піренейському півострові були пов'язані з боротьбою колоній за незалежність, П. Руджула і М. Чуст⁵² також виводять Ліберальне триріччя за межі внутрішньої історії Іспанії, показуючи, що революція 1820-1823 рр. розгорталася в умовах кризи всієї іспанської монархії. Г. Пакетт⁵³ дає змогу ширше побачити іберійський контекст імперських трансформацій першої половини XIX ст., хоча безпосередньо іспанське питання в ній не є центральним. Окреме місце посідають дослідження з юридичною точки зору таких авторів, як М. Міроу⁵⁴ та Л. Худояр⁵⁵, що звертаються до становлення іспанського конституціоналізму, значення Кадіської конституції 1812 р. і розвитку принципу рівності в європейській правовій традиції.

Інший пласт концептуальної літератури становлять сучасні праці, які розглядають роль досліджуваного періоду в розвитку лібералізму та його протистоянні з консервативним монархізмом і абсолютистською реакцією після Віденського конгресу 1814-1815 рр. До цього напрямку належать праці Л. Пенас, який звертає увагу на вирішальну роль ліберального офіцерства у перемозі революційного виступу 1820 р., у зв'язку з чим і саме «Ліберальне

⁵⁰ Rújula P., Frasset I. *El Trienio Liberal (1820-1823): una mirada política*. Granada: Comares, 2020. 601 p.

⁵¹ Rodríguez J. E. The Hispanic Revolution: Spain and America, 1808-1826. *Ler História*. 2009. № 57. P. 73-92. URL: <https://journals.openedition.org/lerhistoria/1848> (дата звернення: 29.03.2026)

⁵² Rújula P., Chust M. *El Trienio Liberal: Revolución e independencia (1820-1823)*. Los Libros de la Catarata, 2020. 192 p.

⁵³ Paquette G. In the Shadow of Independence: Portugal, Brazil, and Their Mutual Influence after the End of Empire (late 1820s-early 1840s). *E-Journal of Portuguese History*. 2013. № 11(2). P. 101-119.

⁵⁴ Mirow M. C. Visions of Cadiz: The Constitution of 1812 in Historical and Constitutional Thought. *Studies in Law, Politics and Society*. Vol. 53. Emerald Group Publishing Limited, 2010. P. 59-88.

⁵⁵ Худояр Л. В. Витоки принципу рівності в європейському конституціоналізмі кінця XVIII – початку XIX століття. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 209-217.

триріччя» дослідник вважає проявом політичного «преторіанізму»⁵⁶. У свою чергу Х. Ніколас звертає увагу, що важливу роль у формуванні соціальної бази революційної підтримки зіграли таємні товариства в Іспанії 1812-1819 рр., які стали основою формування політичних сил революції, проте не змогли консолідуватися⁵⁷. Крім того, С. Бустос акцентує увагу на низці неефективних рішень революційного уряду радикалів на завершальному етапі революції⁵⁸. У цих роботах значну увагу приділено політичній неоднорідності іспанського лібералізму, діяльності патріотичних товариств, ролі радикальних угруповань і поступовому загостренню конфлікту між революційним табором та прихильниками реставрації.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені французькій інтервенції 1823 р., унаслідок якої було повалено конституційний режим і відбулася друга реставрація Фердинанда VII. До таких належать праці дослідника Е. Ларроша, який аналізує прокламації, листи, спогади та інші джерела з французького боку щодо інтервенції 1823 р.⁵⁹. А. Лебурле за архівними матеріалами розкриває підготовку французької та іспанської армій до війни, їхню чисельність і перебіг бойових дій та вважає іспанські війська значною мірою неготовими до збройної агресії в 1823 р.^{60,61}. У свою чергу Дж. Аранда вивчає переможну для революційної Іспанії битву при Кампільйо-де-Аренас 25 липня 1823 р. і на основі цього прикладу критикує поширений міф про небоєздатність іспанських збройних сил і навпаки стверджує, що іспанська армія була здатна чинити ефективний опір французькому

⁵⁶ Peñas L. M. Pretorianismo en el reinado de Fernando VII: El ejército como defensor del doceanismo. *Construcciones y deconstrucciones de la sociedad*. Asociación Castellano-manchea de Sociología. 2010. P. 65-76.

⁵⁷ Nicolás J. El liberalismo exaltado y las «Sociedad des Patrióticas» Doceanistas, exaltados y el germen de las posiciones ideológicas contemporáneas en España. 2021. URL: <https://www.meer.com/es/64864-el-liberalismo-exaltado-y-las-sociedades-patrioticas> (дата звернення: 06.02.2026)

⁵⁸ Bustos S. Trienio Liberal: los exaltados en el poder (agosto 1822-septiembre 1823). Trabajo Fin de Máster, Universidad Autónoma de Madrid. 2012. 58 p.

⁵⁹ Larroche E. Mémoire de la campagne napoléonienne et expériences d'une guerre limitée. *Arbeitskreise Militärgeschichte* e.V. 2014. URL: https://www.portal-militaergeschichte.de/larroche_expedition#footnoteref33_235or53 (дата звернення: 13.04.2026).

⁶⁰ Lebourleux A. L'intervention française en Espagne en 1823 deuxième partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. 43 p.

⁶¹ Lebourleux A. La expedición francesa de 1823 a España o la cruzada de los cien mil hijos de San Luis. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2006. 29 p.

вторгненню, однак реалізації цього завадила відсутність зваженої політики уряду⁶². Ф. Салаверрі Баро аналізує політичний і тактичний аспекти вирішальної для Франко-іспанської війни 1823 р. битву при мисі Трокадеро 31 серпня⁶³. А. Паріс звертається до настроїв іспанського населення під час війни та репресій проти революціонерів⁶⁴. Г. Сегура приходять до висновку про системну неефективність державних інституцій революційної Іспанії, спираючись на внутрішньополітичний контекст відсічі французькій агресії в 1823 р.⁶⁵. Г. Буртон Пріда досліджує встановлений протягом 1823-1828 рр. режим французької окупації та вважає його більш поміркованим у реакційних заходах порівняно з власне режимом Фердинанда VII⁶⁶.

Окремі дослідження подій 1822-1823 рр. деталізують ті сюжети, які не завжди потрапляють до загальних праць про Ліберальне триріччя. Н. Басабе⁶⁷ розглядає французьке сприйняття Іспанської революції та показує, що для французького політичного середовища вона була не лише зовнішньою кризою, а й дзеркалом власних страхів перед новим революційним вибухом. М. Додолєв⁶⁸ зосереджується на політиці Російської імперії щодо іспанських подій і ролі Олександра I у виробленні позиції Священного союзу. Р. Торре дель Ріо⁶⁹ аналізує проблему «таємного Веронського трактату» від 22 листопада 1822 р., ставлячи під сумнів його автентичність і показуючи, що питання правових підстав інтервенції довго залишалося предметом

⁶² Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágina*. 2005. № 22. P. 99-120.

⁶³ Salaverry Baro F. El asalto al Trocadero y la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis en Cádiz. *Trocadero*. 1989. № 1. P. 209-216.

⁶⁴ París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*. Ayer. 2022. № 127(3). P. 135–166. DOI: <https://doi.org/10.55509/ayer/902>

⁶⁵ Segura G. La invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis. *Historia National Geographic*. URL: https://historia.nationalgeographic.com.es/a/la-invasion-de-los-cien-mil-hijos-de-san-luis_19198 (дата звернення: 22.04.2026).

⁶⁶ Prida Butrón G. La ocupación francesa en España, (1823-1828). Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1995. 224 p.

⁶⁷ Basabe N. Francia y la «Revolución española» (1820-1823): ¿un espejo en el que mirarse?. *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales*. 2021. № 45. P. 85-114. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2023-04/3934804basabe.html#d7e446> (дата звернення: 07.04.2026).

⁶⁸ Dodolev M. A. Russia and the Spanish Revolution of 1820-1823. *Soviet Studies in History*. 1969. № 8.3. P. 252-271.

⁶⁹ Torre del Río R. El falso tratado secreto de Verona de 1822. *Cuadernos de historia contemporánea*. 2011. № 33. P. 284-293.

історіографічної дискусії. М. Міллер⁷⁰ виводить іспанські події до порівняльного поля революцій 1820-х рр. в Іспанії, Італії та Греції, Дж. Герреро⁷¹ звертається до міграційних процесів і військового набору, а А. Ніколь⁷² аналізує роль фінансиста Г. Ж. Уврара у забезпеченні французької експедиції 1823 р.

Також варто звернути увагу на загальноісторичні праці, які розгортають ширшу картину розвитку Іспанії. Серед них можна виокремити роботи Л. Франсіско Монтеса⁷³, Ч. Чепмена⁷⁴ та Е. Солстейна⁷⁵. У цих працях події 1820-1823 рр. розглядаються у зв'язку з довшою історією іспанської державності, кризою імперії, наполеонівською окупацією, роллю католицької церкви та суперечностями між абсолютистською владою і ліберальними силами. Автори акцентують увагу на тому, що католицька церква в іспанській кризі початку 1820-х рр. залишалася частиною старого порядку: частина духовенства підтримувала Фердинанда VII, виступала проти обмеження монархічної влади й через парафії, проповіді та місцеві зв'язки впливала на настрої населення, що посилювало позиції роялістів у боротьбі проти ліберального режиму.

В українській історіографії проблематика Іспанської революції 1820-1823 рр., Веронського конгресу 1822 р. та французької інтервенції 1823 р. висвітлена фрагментарно. Л. С. Матлай досліджує історичний розвиток громадської думки в Іспанії і зокрема зачіпає її важливу роль в революційних епізодах іспанської історії, зокрема під час подій 1820-1823 рр.⁷⁶ В. Осташова

⁷⁰ Miller M. S. A "Liberal International"? Perspectives on Comparative Approaches to the Revolutions in Spain, Italy, and Greece in the 1820s. *Mediterranean Studies*. 1990. № 2. P. 61-67.

⁷¹ Guerrero J. J. La emigración clandestina durante el proceso de reclutamiento militar. El caso de Málaga en el segundo tercio del siglo XIX. *Anales de Historia Contemporánea*. 2005. № 21. P. 359-382.

⁷² Nicolle A. Ouvrard and the French expedition in Spain in 1823. *The Journal of Modern History*. 1945. № 17.3. P. 193-201.

⁷³ Francisco L. Montes M. Spain, a Global History. New York, 2016. 393 p.

⁷⁴ Chapman C. E. A history of Spain : founded on the Historia de Espana y de la civilizacion Espanola of Rafael Altamira. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/40646/pg40646-images.html> (дата звернення: 30.03.2026).

⁷⁵ Solsten E. ed. Portugal: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. URL: <https://countrystudies.us/portugal/32.htm> (дата звернення: 11.02.2026).

⁷⁶ Матлай Л. С. Громадська думка Іспанії в історичному розвитку. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 37-41.

та Є. Липій⁷⁷ розглядають конгреси Священного союзу як інструменти формування міжнародного правопорядку, що дає змогу залучити їхню працю до аналізу Веронського конгресу, хоча іспанське питання там не розгорнуте як самостійна тема. Так, у вітчизняній літературі наявні лише окремі довідкові, правові та міжнародно-політичні сюжети, тоді як цілісного дослідження, яке поєднувало б внутрішньоіспанську революційну кризу, дипломатію Священного союзу, Веронський конгрес і французьку інтервенцію 1823 р., фактично немає.

Отже, історіографія теми охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів: загальні праці з історії Європи XIX ст., дослідження Віденської системи й Священного союзу, роботи з історії Іспанії доби Фердинанда VII, праці про Ліберальне триріччя, спеціальні дослідження Веронського конгресу та французької інтервенції 1823 р. Такий стан наукової розробки теми дає підстави розглядати Іспанську революцію не ізольовано, а у взаємозв'язку з міжнародною реакцією великих держав і кризою післянаполеонівського порядку.

Джерельна база дослідження достатньо широка та представлена письмовими історичними джерелами, насамперед документами офіційного і неофіційного характеру, що охоплюють внутрішнє становище 1812-1823 рр., дипломатичну підготовку французької інтервенції та сприйняття воєнної кампанії сучасниками. Варто виокремити такі нормативно-правові акти, як Кадіську конституцію від 19 березня 1812 р.^{78,79}, Хартію Французького королівства від 4 червня 1814 р.⁸⁰, «Маніфест персів» від 12 квітня 1814 р.⁸¹ та

⁷⁷ Осташова В., Липій Є. Конгреси Священного союзу як інструменти встановлення міжнародного правопорядку. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство*. 2020. С. 448-452.

⁷⁸ Constitución Política de la Monarquía. Española promulgada en Cádiz a 19 de marzo de 1812. // Congreso de los Diputados. URL: https://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1812.pdf (дата звернення: 29.03.2026).

⁷⁹ Benavides M. Constitución política de la monarquía española promulgada en Cadiz a 19 de marzo de 1812. 1836. 125 p.

⁸⁰ Anderson F. M. The constitutions and other select documents illustrative of the history of France, 1789-1901. Minneapolis : The H.W. Wilson company, 1904. P. 456-464.

⁸¹ Manifiesto de los Persas. 1814. // Congreso de los Diputados. URL: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1812/persas_cd.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

Валенсійський декрет Фердинанда VII від 4 травня 1814 р.⁸² Саме ці документи фіксують правові полюси досліджуваної доби: конституційне обмеження монархії, з одного боку, і реставрацію абсолютистського порядку – з іншого.

Важливе місце посідають документи, пов'язані з дипломатичним оформленням іспанського питання в межах системи конгресів. Положення Троппауського протоколу від 19 листопада 1820 р.⁸³ дають змогу простежити, як держави Священного союзу обґрунтовували право колективного втручання у випадках революційних змін влади. Окремі витяги зі щоденникових записів секретаря французької делегації на Веронському конгресі Шарля Едмона де Буальконт⁸⁵ важливі для реконструкції неофіційної атмосфери переговорів, позицій окремих дипломатів і механізмів ухвалення рішень поза межами офіційних протоколів. Меморандум французького міністра закордонних справ Матьє де Монморансі-Лавалє від 20 жовтня 1822 р.⁸⁶ із трьома питаннями до союзних держав показує, як Франція намагалася отримати міжнародну підтримку для можливого втручання в Іспанію. Водночас заява російського уповноваженого К. В. Нессельроде до Монморансі від 20 жовтня 1822 р.⁸⁷ дозволяє простежити позицію Російської імперії та її готовність підтримати принцип спільних дій проти революційного руху. Меморандум представників союзних держав від

⁸² Real Decreto de Fernando VII derogando la Constitución (Valencia, 4 mayo 1814). Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2012. URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/real-decreto-de-fernando-vii-derogando-la-constitucion-valencia-4-mayo-1814/> (дата звернення: 30.03.2026).

⁸³ Wirtschafter E. From Victory to Peace: Russian Diplomacy after Napoleon. Cornell University Press, 2020. P. 115.

⁸⁴ Lindley D. Avoiding Tragedy in Power Politics: The Concert of Europe, Transparency, and Crisis Management. 2010. URL: <https://www3.nd.edu/~dlindley/handouts/COE.htm> (дата звернення: 04.04.2026).

⁸⁵ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 322-323.

⁸⁶ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Erklärung des französischen Außenministers Montmorency. In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_2.html (дата звернення: 08.04.2026).

⁸⁷ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Nesselrodes (Russland). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_4.html (дата звернення: 08.04.2026).

30 жовтня 1822 р.⁸⁸⁸⁹ та протокол Веронського конгресу від 19 листопада 1822 р.⁹⁰, підписаний представниками Франції, Австрії, Пруссії та Росії дають змогу відтворити дипломатичне оформлення інтервенції та співвідношення позицій великих держав щодо іспанського питання. Окремої уваги потребує так званий «таємний Веронський трактат» від 22 листопада 1822 р.⁹¹⁹², який у подальшій історіографії став предметом дискусій щодо його автентичності та реального значення для підготовки інтервенції. Сам факт появи цієї дискусії показує, наскільки суперечливим залишалося питання про юридичні підстави інтервенції та межі колективного втручання держав Священного союзу.

Матеріали, пов'язані з початком французької кампанії, представлені витягом із промови Людовика XVIII перед Палатою депутатів від 28 січня 1823 р.⁹³, де втручання в Іспанію обґрунтовувалося мовою захисту монархічного порядку та стабільності Франції. До цієї ж групи можна віднести французькі прокламації, листи й спогади військових 1823 р.⁹⁴, упорядковані у праці Е. Ларроша⁹⁵. Вони дають змогу простежити не тільки офіційну мотивацію походу, а й практичне бачення кампанії з боку її безпосередніх учасників.

⁸⁸ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Bernstorffs und Hatzfelds (Preußen). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_5.html (дата звернення: 10.04.2026).

⁸⁹ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Wellingtons (Großbritannien). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_6.html (дата звернення: 10.04.2026).

⁹⁰ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Sitzung vom 19. November 1822. In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_15.html (дата звернення: 10.04.2026).

⁹¹ Elliott J. American Diplomatic Code, 1778-1884, Vol. 2. London : Forgotten Books, 2018. P. 179.

⁹² US Senate pages Vol. 53, Part 7 – 6773- 6804: April 25, 1916. *Congressional Record*. URL: <https://www.congress.gov/bound-congressional-record/1916/04/25> (дата звернення: 22.04.2026).

⁹³ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London : Bloomsbury Publishing, 2013. P. 339.

⁹⁴ Simal J. L. Letters from Spain: The 1820 revolution and the liberal international. *Mediterranean Diasporas. Politics and Ideas in the Long 19th Century*. London . 2016. P. 25-42.

⁹⁵ Larroche E. Mémoire de la campagne napoléonienne et expériences d'une guerre limitée. *Arbeitskreis Militärgeschichte e.V.* 2014. URL: https://www.portal-militaergeschichte.de/larroche_expedition#footnoteref33_235or53 (дата звернення: 13.04.2026).

Окремий блок становлять джерела, що відображають іспанське сприйняття революції, війни та реставрації. Серед них доцільно згадати збірку «Листів з Іспанії» під редакцією Ж. Л. Сімала⁹⁶, повідомлення іспанської газети «España» за квітень-жовтень 1823 р., репрезентовані в зорієнтованій на аналіз джерел роботі Е. Ларріби⁹⁷, відомості американських газет «The messenger»⁹⁸, «Middlesex Observer»⁹⁹, «Richmond Enquire»¹⁰⁰, французької – «Gazette de France»¹⁰¹, британської – «Gazette de l'Île de Jersey»¹⁰², швейцарської – «The Geneva Gazette»¹⁰³, а також спогади Ж.-Б. Мартіньяка 1832 р. і мемуарні праці за авторством Ф. Р. де Шатобріана «Веронський конгрес» та «Замогильні записки»¹⁰⁴. Ці матеріали важливі для реконструкції політичних настроїв, інформаційного супроводу інтервенції та пізнішого осмислення подій її учасниками й сучасниками.

Отже, джерельна база роботи охоплює конституційні акти, реставраційні маніфести, дипломатичні документи Веронського конгресу, парламентські промови, пресові матеріали, листи та мемуари. Такий комплекс джерел дозволяє розмежувати три рівні аналізу: внутрішню боротьбу навколо Кадіської конституції, міжнародне погодження французького втручання та політичне сприйняття інтервенції в Іспанії й Франції.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що Іспанська революція 1820-1823 рр. та французька інтервенція 1823 р. розглядаються як

⁹⁶ Simal J. L. Letters from Spain: The 1820 revolution and the liberal international. Mediterranean Diasporas. Politics and Ideas in the Long 19th Century. London . 2016. P. 25-42.

⁹⁷ Larriba E. Las fuentes de la Gaceta Española (abril – octubre 1823), la gaceta de un gobierno itinerante y sitiado. *El Argonauta español*. 2021. No. 18. URL: <https://doi.org/10.4000/argonauta.5369> (дата звернення: 22.04.2026).

⁹⁸ The messenger, 1823 April 21 // Georgia Historic Newspapers. URL: https://dlg.usg.edu/record/dlg_ghn_sn89053325-1823-04-21-ed-1 (дата звернення: 19.03.2026).

⁹⁹ Middlesex Observer Sat, Apr 19, 1823. URL: <https://concordlibrary.org/scollect/concord-pre-civil-war-newspapers/pages/mo/1823/04/19/page1.html> (дата звернення: 03.04.2026).

¹⁰⁰ Richmond Enquirer, Volume 19, Number 107, 8 April 1823. URL: <https://www.virginiachronicle.com/?a=d&d=RE18230408.1.1&e=-----en-20--1--txt-txIN-----> (дата звернення: 25.03.2026).

¹⁰¹ Gazette de France 21 avril 1823. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4483133m.item> (дата звернення: 20.03.2026).

¹⁰² Gazette de l'Île de Jersey 5th April 1823. URL: <https://collections.societe.je/archive/newspapers/mourant-gazette-de-l-ile-de-jersey/1820s-2/1823-1/april-2046/5th-april-1825/4241160-5th-april-1823-page-1> (дата звернення: 07.03.2026).

¹⁰³ The Geneva Gazette. URL: <https://www.nyshistoricnewspapers.org/?a=d&d=gg18230416-01.1.2&e=-----en-20--1--txt-txIN-----> (дата звернення: 14.03.2026).

¹⁰⁴ Шатобріан Ф. Р. де. Замогильні записки. Харків: Фоліо, 2014. 794 с.

взаємопов'язані явища, а не як два окремі процеси внутрішньої історії Іспанії та дипломатичної історії Європи. У роботі поєднано аналіз передумов і перебігу Ліберального триріччя, позицій великих держав на Веронському конгресі 1822 р. та воєнно-політичних наслідків французького вторгнення. Такий підхід дає змогу показати, як внутрішня криза іспанського абсолютизму, конституційний рух і політика Священного союзу сформували єдиний процес, що завершився падінням революційного режиму та реставрацією влади Фердинанда VII.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її матеріалів під час вивчення історії Європи XIX ст., історії міжнародних відносин, розвитку європейського конституціоналізму та політики Священного союзу. Окремі положення дослідження можуть бути залучені при підготовці навчальних матеріалів, семінарських занять і узагальнюючих праць з історії Іспанської революції 1820-1823 рр., Веронського конгресу 1822 р. та французької інтервенції 1823 р. Матеріали роботи також можуть слугувати основою для подальшого аналізу проблеми зовнішнього втручання у революційні процеси в Європі першої половини XIX ст.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-історичні методи, застосування яких зумовлене характером теми та поставленими завданнями. Дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності та системності, що передбачають розгляд подій Іспанської революції 1820-1823 рр. і французької інтервенції 1823 р. у конкретно-історичних умовах, з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Серед загальнонаукових методів використано *аналіз і синтез*, які дали змогу розчленувати складне історичне явище на окремі складові та узагальнити отримані результати.

У роботі використано запропонований американським істориком і правником Марком Джареттом для аналізу «Європейського концерту» 1820-х рр. *метод «рівнів-аналізу»*, який передбачає, що складну подію можна розглядати з кількох перспектив. Робота з первинними джерелами

зосереджується на першому «рівні аналізу»: оголошених і неоголошених намірах окремих учасників досліджуваних подій та їхній подальшій поведінці. Після цього розглядаються раціональні варіанти, які були доступні кожному з цих учасників досліджуваних подій, та вибори, які вони зробили¹⁰⁵.

Застосовано *метод структурно-функціонального аналізу*, який дозволяє системно дослідити соціальні явища і процеси в Іспанському королівстві поч. XIX ст. з точки зору різних елементів тогочасного іспанського суспільства, таких як королівська влада, дворянство, духовенство, армія, буржуазний прошарок, міщанство і селянство, які виступають самостійними складниками, що спричинили революційні події 1820-1823 рр. та відігравали в них окрему роль¹⁰⁶.

Для дослідження подій Іспанської революції 1820-1823 рр. використано *порівняльний підхід до вивчення революцій* Вільяма Ліпскі, який синтезує різні теоретичні погляди на сутність революції та її прикладне втілення в подіях нової та новітньої історії. Ліпскі визначає *теорію «пристосування інститутів»* як процес модернізації, непроходження якого в момент активного розвитку буржуазних відносин призводить до революції, що простежується на прикладі Іспанії за правління Фердинанда VII. Також Ліпскі виокремлює самостійні підходи вивчення *психології революційних еліт* і *теорію революцій, що зазнали поразки* («failed revolution»)¹⁰⁷, втілення яких у роботі дозволяє визначити перебіг Іспанської революції поч. 1820-х рр. крізь призму її найбільш активних діячів, таких як Р. Рієго, А. Кірога, Е. де Сан-Мігель, а також розглянути сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників повалення революційного уряду та реставрації Фердинанда VII.

Застосовано *концепцію «транснаціональних революцій»* Роберта Палмера, який розглядає революційні явища XVIII-XIX ст. як комплекс політичних криз

¹⁰⁵ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London : Bloomsbury Publishing, 2013. P. 154.

¹⁰⁶ Barber B. Structural-functional analysis: some problems and misunderstandings. *American Sociological Review*. 1956. № 21(2). P. 129-135.

¹⁰⁷ Lipsky W. E. Comparative approaches to the study of revolution: A historiographic essay. *The Review of Politics*. 1976. № 38(4). P. 494-509.

у Західному Світі, водночас центральним елементом цієї концепції є Французька революція кінця XVIII ст., з якою Палмер порівнює інші події¹⁰⁸. Даний транснаціональний підхід дав змогу розглядати Іспанську революцію в одному ряду з конституційними виступами в Португалії, Неаполі та П'ємонті. У такому зіставленні іспанські події постають частиною ширшого руху 1820-х рр., коли революційні ідеї, військові практики *pronunciamiento*, страх перед «революційним зараженням» і дипломатичні механізми стримування переходили між різними європейськими просторами.

Метод *перехресного аналізу* внутрішньої революції та зовнішньої реакції використано для поєднання двох рівнів дослідження: іспанської політичної кризи та міжнародного реагування на неї. Завдяки цьому французька інтервенція 1823 р. розглядається як наслідок перетину кількох процесів: боротьби між лібералами й роялістами, позиції Фердинанда VII, рішень Веронського конгресу, інтересів Франції та політики Священного союзу.

Метод *історії політичних понять*¹⁰⁹ застосовано для аналізу категорій «революція», «суверенітет», «законність», «легітимність», «порядок» і «втручання». У джерелах першої третини XIX ст. ці поняття не були нейтральними, оскільки через них європейські уряди пояснювали власне ставлення до іспанського конституційного режиму.

Метод *дискурс-аналізу*¹¹⁰ щодо легітимності втручання використано при роботі з дипломатичними документами Веронського конгресу, політичними заявами, промовами та мемуарними свідченнями. Увага спрямована на те, як Іспанська революція описувалася як загроза для Європи, як обґрунтовувалося право Франції на воєнну дію та як відновлення влади Фердинанда VII подавалося як засіб повернення політичної рівноваги.

¹⁰⁸ Palmer R. R. *Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800: The Challenge*. 2021. 544 p.

¹⁰⁹ Van Vree F., Hampsher-Monk I., Tilmans K. *History of concepts: Comparative perspectives*. Amsterdam University Press, 1998. 303 p.

¹¹⁰ Brinton L. J. *Historical discourse analysis. The Handbook of Discourse Analysis* // ed. Tannen D., Hamilton H. E., Schiffrin D. 2015. P. 222-243.

У межах теоретико-методологічної бази роботи використано елементи *постпозитивістського підходу*, застосування якого дозволяє оминати наративний фактоцентризм і приділити увагу аналітичній реконструкції, а також обрати найбільш доцільну експлантаційну, тобто пояснювальну парадигму для формулювання висновків. Даний підхід до міжнародних відносин використано для пояснення того, чому рішення великих держав не можна звести тільки до балансу сил або формальних союзницьких зобов'язань. У роботі враховано уявлення європейських урядів про революцію, страх перед повторенням наполеонівського досвіду, монархічну солідарність і дипломатичні способи легітимації втручання.

У роботі використано *історико-генетичний* метод, що дав змогу простежити формування передумов Іспанської революції, її розвиток і наслідки у хронологічній послідовності. *Історико-порівняльний* метод застосовано для зіставлення внутрішньополітичних процесів в Іспанії з реакцією європейських держав, а також для аналізу позицій окремих учасників Священного союзу. *Історико-типологічний* метод використано для виявлення спільних рис революційних рухів першої третини XIX ст. та їхнього місця в загальноєвропейському контексті.

Історико-системний метод дозволив розглянути Іспанську революцію та французьку інтервенцію як взаємопов'язані елементи ширшої системи міжнародних відносин після Віденського конгресу. *Історико-правовий* підхід застосовано при аналізі Кадіської конституції 1812 р., рішень Веронського конгресу 1822 р. та інших нормативних актів, що визначали правові засади політичних процесів досліджуваного періоду. Метод *синхронізації* використано для співставлення подій в Іспанії з паралельними процесами в інших країнах Європи.

Застосування зазначених методів дозволило комплексно дослідити Іспанську революцію 1820-1823 рр. та французьку інтервенцію 1823 р., поєднавши аналіз внутрішніх політичних процесів із вивченням міжнародного контексту.

Структура роботи зумовлена поставленою метою і завданнями та складається зі вступу, трьох тематичних розділів, висновків, списку джерел і літератури, який налічує 118 позицій. Загальний обсяг роботи 110 сторінок, з яких 91 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ІСПАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1820-1823 рр. ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО ВТРУЧАННЯ

1.1. Політичні, соціально-економічні та ідеологічні передумови Іспанської революції 1820 р.

Витоки Іспанської революції 1820 р. формувалися на тлі тривалого послаблення іспанської монархії, зовнішньополітичної залежності від Франції та наростання внутрішніх суперечностей. У другій половині XVIII ст. Бурбонська монархія намагалася долучитися до практик освіченого абсолютизму, однак ці реформи не усунули структурної слабкості держави¹¹¹. Союз із Францією¹¹² після 1796 р., участь у війні проти Англії, поразка при Трафальгарі та приєднання до континентальної блокади посилили фінансове виснаження Іспанії й загострили питання колоніальної залежності, торгівлі та внутрішнього управління.

Французьке втручання 1807-1808 рр. перевело кризу монархії у відкритий політичний розпад. Зречення Карла IV і Фердинанда VII в Байонні, передання престолу Жозефу Бонапарту та повстання в Мадриді 2 травня 1808 р. спричинили війну за незалежність¹¹³. У цих умовах Центральна хунта заявила про представництво іспанського народу, а партизанська Герилья перетворила антифранцузький спротив на досвід політичної мобілізації, який пізніше вплинув на революційну культуру першої третини XIX ст.¹¹⁴.

Війна 1808-1814 рр. змінила політичну мову іспанського суспільства: поняття нації, народного представництва й захисту вітчизни стали частиною публічного дискурсу. Разом із цим католицький консерватизм зберігав

¹¹¹ Варварцев М.М. Іспанія, Королівство Іспанія [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Ispanija> (дата звернення: 28.03.2026)

¹¹² The Encyclopedia of World History: Ancient, Medieval, and Modern, 6th ed., edited by Peter N. Stearns. Boston: Houghton Mifflin, 2001. URL: <https://web.archive.org/web/20070207130228/http://www.bartleby.com/67/726.html> (дата звернення: 28.03.2026)

¹¹³ Fraser R. Napoleon's Cursed War: Popular Resistance in the Spanish Peninsular War. The First Shots of War, Verso: London, 2008; 587 pp. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=91ucEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT7&dq=napoleonic+invasion+of+spain&ots=3DOrIaz9lx&sig=Sr8f1dwqMfzGaMY3wwUb5bo8vWM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.03.2026)

¹¹⁴ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Peninsular War". *Encyclopedia Britannica*, 28 Apr. 2023, URL: <https://www.britannica.com/event/Peninsular-War> (дата звернення: 28.03.2026)

помітний вплив на селянство, духовенство й частину еліт, тому ліберальний конституціоналізм від початку розвивався в конфлікті з роялістською та церковною традицією.

Невдачі Центральної Хунти в облаштуванні організованого спротиву наполеонівській війні зумовили необхідність скликання нового всенародного представництва у вигляді установчих зборів. З числа Хунти було утворено Регентську раду з 5-ти членів, що 1 січня 1810 р. оголосила про вибори до національних Кортесів, що почали роботу у вересні того ж року. Сам інститут іспанського феодального парламентаризму позбувся участі в державному житті з початком доби мадридських Бурбонів XVIII ст. Нові Кортеси зібралися у м. Кадіс на півдні Іспанії. До них були делеговані депутати від усіх станів іспанського суспільства, насамперед т. зв. «третього» стану, тобто середнього прошарку, з не окупованих територій, а також представництво отримали й іспанські колонії, в яких уже розпочалися власні антиколоніальні заворушення. Найпершим своїм актом Кортеси заявили, що саме вони, а не королівська династія, представляють весь іспанський народ та беруть на себе зобов'язання з відстоювання суверенітету Іспанії¹¹⁵.

Політичним підсумком кадиського періоду стало ухвалення Конституції 1812 р., яка закріпила принцип народного суверенітету, обмеження королівської влади, поділ влади, представницький характер Кортесів, свободу друку та рівність громадян перед законом¹¹⁶. Водночас документ зберіг державний статус католицької релігії, що показувало компроміс між ліберальною програмою і традиційною конфесійною структурою іспанського суспільства. Саме тому Конституція 1812 р. стала не лише правовим актом, а й політичним символом, довкола якого після 1814 р. гуртувалися противники абсолютизму¹¹⁷.

¹¹⁵ Rodríguez J. E. The Hispanic Revolution: Spain and America, 1808-1826, *LerHistoria*, 57 | 2009, P. 73-92. URL: <https://journals.openedition.org/lerhistoria/1848> (дата звернення: 29.03.2026)

¹¹⁶ Douglas V. S. Spagna 1808: la genesi della guerriglia moderna. 2. Fenomenologia della guerriglia spagnola e suoi riflessi internazionali. *Spagna contemporanea. Rivista semestrale di storia, cultura, istituzioni*, (20), 2001..P. 138.

¹¹⁷ Benavides M. Constitución política de la monarquía española promulgada en Cadiz à 19 de marzo de 1812. (1836).P. 3.

Повернення Фердинанд VII у 1814 р. означало швидкий розрив із кадіською політичною спадщиною. Після «Маніфесту персів», у якому роялістські депутати вимагали відновлення станових привілеїв і традиційної монархії, король 4 травня 1814 р. скасував Конституцію 1812 р. та законодавство Кортесів. Замість обіцяного поміркованого правління в Іспанії утвердився режим «абсолютистського шестиріччя»: було відновлено інквізицію, обмежено свободу друку, розгорнуто переслідування лібералів, а частина діячів кадіського конституціоналізму опинилася в ув'язненні або еміграції¹¹⁹.

Політична практика Фердинанд VII посилювала нестабільність режиму: часті зміни міністрів, вплив придворної «камарильї», згортання освітніх і адміністративних реформ та репресії проти ліберальних кіл створювали атмосферу недовіри між монархією, армією й політично активною частиною суспільства¹²⁰.

Важливо підкреслити, що протягом першого періоду реставрації Фердинанда VII 1814-1819 рр. в Іспанія відбулася низка збройних революційних виступів, які спалахували в королівстві протягом «абсолютистського шестиріччя» та отримали назву Pronunciamiento. Перше заворушення вибухнуло незабаром після реставрації Фернандо VII. Один з очільників партизанського руху проти французів у Наваррі колишній селянин Еспоз-і-Міна із завершенням бойових дій отримав наказ про демобілізацію своїх сил у червні 1814 р. У вересні до нього надійшов новий наказ про його ув'язнення за непокору наказам наваррського віцекороля. Унаслідок цього Міна спонтанно вирішив підняти повстання і 26 вересня підходить до містечка Памплони, яке йому так і не вдалося взяти. Після провалу повстання він емігрував до Франції. Скоріше за все, Міна не мав на меті насамперед

¹¹⁸ Constitución Política de la Monarquía. Española promulgada en Cádiz a 19 de marzo de 1812. // Congreso de los Diputados. URL: https://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1812.pdf (дата звернення: 29.03.2026)

¹¹⁹ Simal J. L. «Strange Means of Governing»: The Spanish Restoration in European Perspective (1813-1820). Journal of Modern European History 15.2. 2017.P. 201-202.

¹²⁰ Chapman C. E.. Despotism of Ferdinand VII and the revolution of 1820 // A history of Spain : founded on the Historia de Espana y de la civilizacion Espanola of Rafael Altamira. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/40646/pg40646-images.html> (дата звернення: 30.03.2026)

відновлення конституційного ладу, як він сам заявляв пізніше в екзилі, проте його ім'я підштовхнуло іспанців до нових виступів проти абсолютизму¹²¹. Минув рік, уся Європа з жахом стежила за подіями «100 днів» у Франції, які врешті не рятують Бонапарта, тоді як дають Фернандо VII привід почати нову хвилю репресій як проти іспанських бонапартистів, так і лібералів¹²². У липні 1814 р. до ув'язнення в галісійському місті Ла-Корунья засудили іншого героя війни проти Франції Хуана Діаса Порлієра, якого було викрито у зв'язках із кадіськими лібералами та невдоволенні скасуванням Конституції. До міста він прибув тільки через рік і зміг за короткий проміжок часу налагодити зв'язки в місцевості з метою проведення виступу. У ніч з 18 до 19 вересня 1815 р. Порлієр успішно почав заворушення та оволодів Ла-Коруньєю, а також прийняв командування гарнізоном. Повстанці одразу проголосили відновлення чинності Кадіської конституції 1812 р. Варто сказати, що підтримки населення, як і в більшості Pronunciamiento 1814-1819 рр., виступ не отримав. Народні маси лишалися осторонь і просто стежили за розвитком подій. Та під час маршу на Сантьяго 21-22 вересня Порлієр був схоплений зрадниками з рядів своїх військ. 3 жовтня 1815 р. його було страчено на шибениці. Реакційний, «білий терор» почав набирати ще більших обертів¹²³. У 1816 р. таємна мережа, очолена колишнім партизаном Вінсентом Річартом, підготувала у столиці змову з метою викрадення короля, аби той присягнув на конституції 1812 р. Змова отримала назву «Змови Трикутника» через внутрішню організацію, де кожен учасник мережі знав тільки двох інших. Незабаром її було викрито через небайдужих до короля офіцерів-учасників. У травні 1816 р. Річарта повішено¹²⁴. 1817 р. ознаменувався невдалим спалахом повстання у Барселоні під проводом генерала Луїса Ласі. У квітні почалися перші заходи бунтівного офіцерства, але

¹²¹ Urquijo Goitia J. R. . "Francisco Espoz y Mina." Diccionario Biográfico De Los Parlamentarios De Vasconia (1808-1876). Vitoria-Gasteiz: Parlamento Vasco = Eusko Legebiltzarra, 1993. P. 376.

¹²² Moral Roncal A. M. «Del Rey abajo, ninguno»: la depuración política de la Real Casa y Patrimonio durante la crisis del Antiguo Régimen (1814-1835). Historia contemporánea 29, 2004. P. 903.

¹²³ El Pronunciamiento del general Porlier (1815) // Historia Militar de España. URL: http://www.altorres.synology.me/guerras/1815_porlier/1815_porlier.htm (дата звернення: 01.02.2026)

¹²⁴ Comellas J. L. Los primeros pronunciamientos en España (1814-1820), Madrid, 1958. URL: <https://archivoshistoria.com/los-primeros-pronunciamientos-durante-el-sexenio-absolutista-1814-1820/> (дата звернення: 01.02.2026)

фактично все закінчилось не почавшись: 5 квітня 1817 р. Ласі було схоплено, а 5 липня розстріляно. У січні 1819 р. ще одна невдала спроба заколоту у Валенсії незадовго після смерті королеви Марії, дружини Фернандо, закінчилася стратою керманіча чину полковника Хоакіна Відаля¹²⁵¹²⁶. Усі ці події свідчать про те, що рушійною силою революційних хвиль постгерильської Іспанії були саме військові – ті, хто пройшов через горнило боротьби з Наполеоном, Жозефом та їхніми корпусами, і став на шлях ліберального поступу королівства з орієнтацією на головний тогочасний акт рідної нації – Конституцію 1812 р.

Варто наголосити, що внаслідок війни за національне визволення проти французької окупації Іспанія виявилася спустошеною. Національне Казначейство опинилося у стані банкрутства. Революції в іспанських латиноамериканських колоніях заблокували значні надходження до державного бюджету. 1814 р. корона отримала субсидію від Англії, але в цьому ж році надходження до скарбниці змогли покрити тільки 54% бюджетних зобов'язань. З 1814 до 1816 р. дефіцит у державному бюджеті зріз із 60 до майже 454 млн реалів. Того ж 1816 р. було утворено раду *Diputados de Comercio*, яка вимагала негайних реформ фіскальної системи та скасування акцизів, чого в умовах прогресуючої економічної кризи досягти так і не вдалося¹²⁷. Єдиним відносно успішним заходом стала реформа міністра фінансів Мартіна де Гарая. Вона передбачала збільшення доходів шляхом уведення прямих податків з дворянства та державних службовців, а також розробки реєстру усієї промислової та комерційної продукції у містах і селах Іспанії. Реформу було загальмовано через опозиційність до неї представників великої буржуазії¹²⁸.

¹²⁵ Pronunciamientos liberales fallidos (1814-1819) // Bicentenario del Trienio Liberal (1820-1823). Ministerio de Cultura y Deporte. URL: <https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:c520a923-4065-497f-ae8d-a8b459480508/infograf-a-compressed.pdf> (дата звернення: 02.02.2026)

¹²⁶ Peñas, L. M. Pretorianismo en el reinado de Fernando VII: El ejército como defensor del doceañismo. Construcciones y deconstrucciones de la sociedad. Asociación Castellano-manchega de Sociología, 2010. P. 67-68.

¹²⁷ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review*. 50.1. 1970. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 03.02.2026)

¹²⁸ Gutiérrez, M.A. B., del Mazo Durango, Í. y Mercapide Argüello, G. La herencia documental de Martín de Garay, 1817-1820: digitalización y democratización de una fuente histórica. 3C TIC. Cuadernos de desarrollo aplicados a las TIC, 8(4), 2019. P. 46.

Іспанія, не маючи реального впливу в європейській політиці, після Віденського конгресу 1814-1815 рр. стала «вінцем» реставрації як явища. Модернізаційні заходи мадридських реформаторів на чолі з поміркованим канцлером, головою уряду Хосе Пісарро вступили в серйозну урядову боротьбу з ультрароялістами, що ніби Мефістофель підштовхували Фернандо відкинути будь-які реформаторські прагнення та повернутися до цілковито абсолютистської доктрини державного управління. У вересні 1818 р. задурений король забирає міністерські «портфелі» у всіх урядовців-реформаторів¹²⁹. Поступово провінції іберійської Іспанії втрачають здатність виконувати податкову ставку, а уряд стає неплатоспроможним. Стрімке скорочення королем чиновницького апарату, створеного Кортесами, стало однією з передумов подальшого опозиційного невдоволення. 1817 р. було утворено невелику масонську організацію в Кадісі на чолі з ліберальним діячем Алькала Гальяно, яка до 1819 р. перетворилася на масштабну революційну мережу¹³⁰. Масони-ліберали та їхні однодумці поступово почали плекати надію на іспанські експедиційні сили, які мали спрямовуватись до бунтівних заокеанських колоній, адже фактично жодних інших потужних військових сил на території Іспанії не було. Гальяно з 1818 р. активізував діяльність власної організації в Андалусії, де, як він зазначав, у кожному полку з'являлися прихильники революційних перетворень і вже стояло питання про те, аби долучити до плану нового повстання когось і вищого військового керівництва. У липні 1819 р. андалусійські сили здійснили першу спробу революційного виступу, але акція врешті зазнала невдачі через нерішучість командувача графа Лабісбаля. Тим не менш зупинити наростання революційних настроїв уже було неможливо і все наближалось до січня 1820 р.¹³¹

¹²⁹ Simal J. L. «Strange Means of Governing»: The Spanish Restoration in European Perspective (1813-1820). *Journal of Modern European History* 15.2.2017P. 213-214.

¹³⁰ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review* 50.1. 1970.P. 52-69.URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 03.02.2026)

¹³¹ Jaca B. B. Causas del pronunciamiento de 1820 y de su éxito. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia. 1988. P. 6-7.

Початок 1820-х рр. уся Європа зустрічала з кульмінаційним рівнем ультрароялістської реакції. У 1819 р. Вісбаденські декрети Німецького союзу за головним підписом Меттерніха перекреслили будь-які ліберальні надії німецької громадськості. Незабаром, після початку нового Pronunciamiento під проводом Р. Рієго, Францію знову охопить реакційний вибух після вбивства герцога Беррійського. Іспанія ж Фернандо в добу «абсолютистського шестиріччя» умисно постала в очах усієї Європи уособленням найгірших якостей реставраційних режимів¹³². Королівство потерпало від економічної кризи. Військові буквально дихали «воскресінням» Кадіської конституції. Але іскрою, що зумовить вибух, стане питання колоній.

1.2. Ліберальне триріччя: утвердження, реформи і криза

Саме для відправки до південноамериканських колоній Іспанії заради боротьби з С. Боліваром та Х. де Сан-Мартіном наприкінці 1819 р. Фернандо VII було споряджено війська в Андалусії, яка вже протягом тривалого часу стала центром розміщення експедиційних сил. До відплиття в Буенос-Айрес з Кадіса готувався батальйон «Астурія» на чолі з полковником Рафаелем Рієго. Саме він 1 січня 1820 р. зібрав свої підрозділи на головній площі невеликого андалусійського містечка Лас-Кабесас-де-Сан-Хуан і виголосив те, що кипіло на вустах у низки офіцерів по всій Іспанії – протест політиці Фернандо та необхідність негайного відновлення Конституції 1812 р. Самі війська підтримали прагнення Рієго, водночас невпевнені у доцільності бойових дій в Америці та сповнені скептицизму до заяв уряду та короля. До Рієго незабаром приєднуються війська генерала А. Кірога. Насамперед повстанці намагалися заволодіти Кадісом, але зазнали поразки від урядових частин генерала Фрейре¹³³.

До початку лютого сили Рієго внаслідок невдалого походу півднем майже повністю були знищені. Намагаючись урятувати ситуацію, непокірний полковник оголошує про скасування церковної десятини, тютюнової монополії

¹³² Simal J. L. «Strange Means of Governing»: The Spanish Restoration in European Perspective (1813-1820). *Journal of Modern European History* 15.2.2017. P. 218.

¹³³ Lasheras A. A. El pronunciamiento de Riego // *Historia de España: Siglo XIX*. 2020. P. 2.

тазниження загального урядового податку на 50 %. І дуже скоро про підтримку Рієго заявили в андалусійській Малазі, галісійських Фероллі, Віго та Ла-Коруньї, де вже також проголосили про відновлення Конституції 1812 р. Pronunciamiento охопило Сарагосу та Барселону. Звідусіль долинали новини про появу місцевих революційних хунт. Величезним поштовхом до переростання виступів у всенародну революцію стала смілива відмова іспанського селянства сплачувати податки на користь ультрароялістського уряду. Як писав американський дослідник К. В. Ференбах, саме податки, а не конституція 1812 р., були гострою проблемою для Іспанії 1820 р.¹³⁴.

У лютому Королівська рада наполягла на тому, аби командувачем урядовими військами в Кастилії було призначено того самого графа Лабісбаль, який заколивався рік тому. Поворотним моментом стає 4 березня, коли Лабісбаль і сам проголошує вірність Кадіській конституції, чим, напевно, зумовлює падіння будь-яких ілюзій для короля. Мадрид уже не контролював країну. Фернандо з жахом усвідомлював, що від нього вимагатимуть присяги на спадку 1812 р.¹³⁵.

Як і попередні Pronunciamiento, виступ військ Рієго на самому початку не мав серйозної прихильності з боку звичайного населення. Та нерішучість Фернандо в цей раз дозволила невдоволенню викликати заворушення більшого масштабу. 6 березня він скликає Кортеси за принципом регіонального представництва, унаслідок чого напруга в столиці зростає. Наступного дня до короля прибуває спеціальна комісія, якій вдалося домогтися від нього поновлення чинності Конституції 1812 р.¹³⁶. Політична влада переходить до рук Тимчасової дорадчої хунти, яка складалася з т. зв. поміркованих moderados або ж doceañistas – лібералів-конституціоналістів 1812 р. (з ісп. буквально – дванадцятирічні). Та одразу ж усуває від короля прихильних до нього

¹³⁴ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review* 50.1 1970. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 04.02.2026)

¹³⁵ Buldain B. E. Causas del pronunciamiento de 1820 y de su éxito. *Clío: History and History Teaching* 5. 1998. P. 10.

¹³⁶ Rújula P., Chust M. El Trienio Liberal: Revolución e independencia (1820-1823). Los Libros de la Catarata, 2020. P. 17 – 24.

депутатів, оголошує про скликання Кортесів, наказує розпуститися провінційним хунтам, скасовує інквізицію і відновлює свободу думки та слова. Фактично з цього моменту, 7 березня 1820 р., революція досягає своєї мети¹³⁷.

Утвердження в Мадриді Тимчасової хунти на чолі з поміркованими лібералами тягло за собою наступний процес, який визначатиме плин Ліберального трьохріччя¹³⁸. Незабаром після 7 березня було сформовано т. зв. «армію спостереження», до якої увійшли військові, які й почали революцію, серед них і Рієго. Їхньої метою стане захист завоювань революції та відверта боротьба з контрреволюційними проявами. Величезний вплив у «армії» поступово набирають радикальні ліберали – т. зв. *exaltados*. Вони фактично перетворюються на окрему політичну силу, що не підтримувала поступові перетворення мадридських *doceañistas*. Їхньої соціальної базою стануть як міське населення, так і іспанське селянство – елементи, завжди доволі радикально налаштовані, за підтримки яких вони здобудуть владні повноваження в 1822 р.¹³⁹. Якраз головну роль у «роздоріжжі» іспанського лібералізму поч. 1820-х рр. відіграють заходи поміркованих щодо розпуску революційної армії, проти чого виступить і сам Р. Рієго. Крім того, величезне значення в розколі ліберального табору на поміркованих та радикалів зіграли й патріотичні товариства – політичні осередки, що виникали з весни 1820 р. по всій Іспанії, насамперед у містах, та вели агітаційну роботу з доволі відвертою революційною риторикою. Декрет уряду *doceañistas* від 21 жовтня 1820 р. значно обмежив діяльність товариств і тим самим відвернув від них низку регіональних політичних сил¹⁴⁰. Таким чином, радикали опановують провінції та утверджують там низку власних революційних комітетів на квазіправовому статусі. Британський посол в Іспанії Генрі Велслістаном на весну 1820 р.

¹³⁷ Lasheras A. A. El pronunciamiento de Riego // Historia de España: Siglo XIX. 2020. P. 2.

¹³⁸ Simal J. L. Letters from Spain: The 1820 revolution and the liberal international. Mediterranean Diasporas. Politics and Ideas in the Long 19th Century. London . 2016. P. 35.

¹³⁹ Fernández T., Tamaro E. Biografía de Rafael de Riego. En Biografías y Vidas. La enciclopedia biográfica en línea [Internet]. Barcelona, España, 2004. URL: <https://www.biografiasyvidas.com/biografia/r/riego.htm> (дата звернення: 05.02.2026)

¹⁴⁰ Nicolás J. El liberalismo exaltado y las «Sociedad de Patrióticas» Doceañistas, exaltados y el germen de las posiciones ideológicas contemporáneas en España. 2021. URL: <https://www.meer.com/es/64864-el-liberalismo-exaltado-y-las-sociedades-patrioticas> (дата звернення: 06.02.2026)

доповідав своєму начальнику Каслрі, що влада Хунти фактично не поширюється за межі двох Кастилій¹⁴¹. Ситуацію в регіонах вдається стабілізувати тільки до першої літньої сесії нових Кортесів, проте розбрат у ліберальному таборі буде супроводжувати все Ліберальне Триріччя.

У липні 1820 р. після виборів відбулося скликання Кортесів, де перевагу здобули помірковані *moderados*, соціальною опорою яких стають ліберальне дворянство та верхівка буржуазії. Ці ж «конституціоналісти 1812 р.» сформували й уряд. Серед видних його представників були держсекретар П. де Кастро, секретар казначейства Х. Канга Аргуельєс, секретар внутрішніх справ А. Аргуельєс та ін. Перш за все нові парламентарі розгорнули широку програму поновлення національної системи права, що сформувалася за час засідання Кортесів у Кадісі протягом 1810-1814 рр. Почалася реалізація низки економічних перетворень: відтепер Іспанія відмовлялася від застарілої феодальної системи цехових об'єднань у містах, всередині держави ліквідовувалися митні кордони, уряд почав боротьбу з тютюновою та сольовою монополіями – загалом впроваджувалися заходи, що мали на меті розвиток вільної торгівлі та нарощування індустріального потенціалу. Заради збереження демографічної сталості, Кортеси забороняють еміграцію¹⁴². Восени 1820 р. *doseañistas* переходять у рішучий наступ проти католицької церкви. Кортеси ухвалюють низку законів, які розпускають чернечі ордени та починають неповну секуляризацію церковного майна¹⁴³. Помірковані проводять низку заходів, які позбавляють дворянство обмежень щодо користування земельною власністю. Водночас іспанська буржуазія завдяки аграрним перетворенням

¹⁴¹ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review* 50.1 1970. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 07.02.2026)

¹⁴² The Encyclopedia of World History: Ancient, Medieval, and Modern, 6th ed., edited by Peter N. Stearns. Boston: Houghton Mifflin, 2001. URL: <https://web.archive.org/web/20070205190158/http://www.bartleby.com/67/1062.html#s5.2.7.32.1> (дата звернення: 07.02.2026)

¹⁴³ Chapman C. E. The Liberal Cortes of 1820 and the triumph of the reaction.// A history of Spain: founded on the Historia de Espana y de la civilizacion Espanola of Rafael Altamira. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/40646/pg40646-images.html> (дата звернення: 07.02.2026)

1820-1821 рр. отримує доступ до низки земель, що проте не мало б порушувати прав селянства.

22 жовтня 1820 р. помірковані просувають через парламент закон, який стосувався свободи преси, але насправді обмежував її, про що було сказано в його положеннях про «зловживання правом». Це значною мірою обурило як нечисленних депутатів-*exaltados*, так і радикалів по країні загалом¹⁴⁴.

Влітку 1821 р. Кортеси ухвалюють рішення про скасування низки сеньйоріальних прав і привілеїв, фактично основ феодального панування в системі соціально-економічних відносин. *Doseañistas* зберегли за дворянством права на частину земель, де селяни виконували земельні повинності за наявності юридично підтверджених документів про власність за підписом королівського реєстру. Тим часом Фернандо накладає вето на цей закон і той лишається виключно на папері, що дуже компрометує поміркованих депутатів. Тим часом радикальне ліберальне крило неодноразово подавало на розгляд парламенту законопроект, що мав на меті проведення рішучої аграрної реформи на користь села шляхом передачі йому більшої частки сеньйоральних земель. Ні Кортеси з поміркованою більшістю, ні уряд *doseañistas* не були здатні вирішити аграрне питання, тоді як за таємної підтримки короля по Іспанії розповзаються роялістські та католицькі спілки, як-то галісійська «Апостольська хунта», створена 1821 р. Селянство протягом 1820-1822 рр. не відчувало серйозних змін на свою користь, тоді як напруга наростала. Ті ж селянські виступи стали на початок 1822 р. широко розповсюдженим явищем. *Exaltados*, ці «іспанські якобінці», які знову опановують бунтівну стихію провінцій, все більше відчують свою чергу очолити революційну машину, допоки її не розчавив Священний союз¹⁴⁵.

Вибори в Кортеси на початку 1822 р. дали переконливу перемогу *exaltados*. Президентом Кортесів стає Р. Рієго, водночас уряд очолює більш прихильний до поміркованих М. де ла Рос. Тристороннє протистояння між

¹⁴⁴ Bahamonde Á., Magro A. B., Martínez J. A. Historia de España, siglo XIX. Anaya-Spain. 1994. P. 123-124.

¹⁴⁵ España: sociedad, política y civilización (siglos XIX-XX). Zamora J., María J., Gómez-Ferrer G., Aizpurúa J. P. F. 2001. p. 161-168.

Кортесами, урядом та королем, зокрема щодо питань конституційної реформи, зумовило початок фактично політичної кризи 1822 р. Держава впадала у вир громадянської війни зогляду на розгортання роялістських бунтів, чим врешті вирішує скористатися Фернандо VII¹⁴⁶.

5 липня король віддає наказ чотирьом батальйонам королівської гвардії займати позиції довкола столиці, аби скинути режим *doceañistas*. У ніч з 6 на 7 липня спроба абсолютистського перевороту відбувалася: гвардійці увірвалися до Мадрида та вступили в бій із конституційними військами. Несподівано доволі рішуча консолідація народних мас спромоглася усунути загрозу заколоту. Серед тих, хто бився з гвардійцями був і Р. Рієго. Король був узятий під варту, а в уряді наростало усвідомлення політичних змін¹⁴⁷.

Рієго та низка *exaltados* одразу оголосили короля та поміркованих зрадниками конституції. 5 серпня під їхнім король затверджує кандидатуру представника від радикалів Е. де Сан-Мігеля на посаду голови уряду, який одразу ж починає рішучі дії задля боротьби з контрреволюцією. Насамперед значними зусиллями із залученням революційних військ, зокрема й частин видатного Е. Міни, до початку 1823 р. з Каталонії, Наварри та країни Басків було вибито в бік Франції більше 20 тис. роялістських повстанців у складі різних загонів¹⁴⁸. Водночас соціально-економічна політика уряду Сан-Мігеля мало чим відрізнялися від заходів *doceañistas*. Вирішення аграрного питання так і не відбулося, що відвернуло від радикалів селянство, тоді як ліберальні дворянство та буржуазія були вважали революцію завершеною. Революція виповзала з рук «екзальтованих» радикалів, коли в Європі нарешті відгукнулися на заклики Фердинанда VII¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Díez Fuentes, J. M. Las Cortes del Trienio // El Trienio Liberal (1820-1823) en el reinado de Fernando VII. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2020. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/contexto_historico/ (дата звернення: 08.02.2026)

¹⁴⁷ Bustos S. Trienio Liberal: los exaltados en el poder (agosto 1822-septiembre 1823), Trabajo Fin de Máster, Universidad Autónoma de Madrid, 2012. P. 40-41.

¹⁴⁸ Arnabat Mata R. La guerra civil de 1822-1823 // El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución, 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 09.02.2026).

¹⁴⁹ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review* 50.1. 1970. P. 52-69. URL:

Таким чином, доцільно стверджувати, що початок революції в Іспанії у 1820 р. був наслідком системної кризи національного «старого порядку». Серед економічних причин кризи найважливішими стали неспроможність державного казначейства належним чином виконувати власні функції через відсутність коштів. Окрім того, країна зазнала значного спустошення внаслідок відсічі збройній агресії Наполеонівської Франції у 1808-1813 рр. Ускладнення економічного становище Іспанії також було наслідком боротьби латиноамериканських колоній за незалежність, у зв'язку з чим до метрополії майже припинилися матеріальні надходження.

Окрім того, вагому роль у встановленні революційного уряду відіграв досвід встановлення конституційного порядку згідно з Основним Законом, ухваленим у Кадісі в 1812 р. Цей конституційний акт сформував нову політичну реальність, в якій ліберальні ідеї трансформації держави і суспільства набули значного авторитету. Рушійною силою реалізації цієї політичної моделі стали військові офіцери, які симпатизували ідеї обмеження королівського абсолютизму. Шестирічний період першої реставрації Фердинанда VII був відзначений кількома збройними виступами, ознаменуваними закликами до відновлення Кадіської Конституції 1812 р.

Саме військові і розпочали Іспанську революцію, коли 1 січня 1820 р. вибухнуло повстання військових частин під командуванням Рафаеля дель Рієго, зумовлене небажанням вирушати в Латинську Америку для боротьби з рухами за незалежність колоній. Військовий чинник зумовив «преторіаністський» характер початку революції. Однак у перші ж місяці після встановлення революційного правління проявилися глибокі суперечності між поміркованими (*moderados/doceañistas*) та радикальними (*exaltados*) лібералами. Це внутрішньополітичне протистояння разом із поступовим посилення реакційних сил заклало підвалини для дестабілізації революційного режиму на тлі загострення зовнішньополітичної ситуації.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В ІСПАНІЮ

2.1. Революційні події в Іспанії у контексті післянаполеонівського європейського порядку.

Іспанська революція 1820 р. швидко вийшла за межі внутрішньоіспанського політичного процесу й стала сигналом для ліберальних сил у Південній Європі. Найвиразніше цей вплив проявився в італійських державах, де таємні товариства карбонаріїв уже мали організаційні осередки, зв'язки з військовими та готовність використати іспанський приклад як модель конституційного виступу.

Чимала кількість неаполітанських карбонаріїв, які роками плекали надію на Кадіську конституцію, тепер вирішили розпочинати самостійне повстання. Цікаво, що, як і в Іспанії, у Королівстві Обох Сицилій рушійною силою революцій стали військові. Значна кількість армійських офіцерів та генералів були учасниками таємних товариств карбонаріїв, адельфів, федератів. Маловідомими є факти різноманітних спроб виступів у Неаполі протягом березня-червня 1820 р. Вказані виступи почергово зазнавали невдач через необачність повстанців, доноси з боку окремих учасників змовницьких гуртків та швидке втручання поліції. Важливим є те, що ці ранні повстання не виключали можливості викрадення або взяття в заручники короля Фердинанда I та його родини.

У ніч з 1 на 2 липня 1820 р. лейтенанти неаполітанської армії Мішель Мореллі та Джузеппе Сільваті на чолі 127 дезертирів із кавалерійського ескадрону, виголосивши гасло «Нехай живе Бог, Король і Конституція!», спрямовують свої сили до міста Нола¹⁵⁰. Їх підтримав відомий у колах карбонаріїв священик анархічних поглядів Луїджі Мінікіні, у якого втім виявилася низка суперечностей із програмою військових революціонерів, адже Мінікіні наполягав на провокуванні широкого селянського повстання, яке вже

¹⁵⁰ Johnston R. M. The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of the Secret Societies. Vol. II. London; New York : Macmillan, 1904. P. 79-80.

потім мають підтримати армія та буржуазія¹⁵¹. Місцевий комендант, так само учасник таємних товариств, усіляко сприяє створенню революційного плацдарму в місті, де врешті проголошують Кадіську конституцію. Протягом тижня після цього його сили об'єднуються в містечку Авелліно з офіцерами армії та поліції, які були залучені до змови карбонаріїв. Комендант неапольського гарнізону, генерал Гульєльмо Пепе таємно кидає свою посаду, встає на чолі повстанців та поспішає на з'єднання з їхніми силами до Салерно. Тим часом Фердинанд I організує військовий загін чисельністю 5 тис. осіб під командуванням генерала Караскози, аби придушити повстання. Але сам Караскоза ще вагається, чи виконувати королівські накази, чи встати на бік заколотників. До 6 липня повстанські загони наближаються до Неаполя, де вже теж почалося революційне «бродіння». Г. Пепе формує делегацію з п'яти карбонаріїв, які вирушають до королівського палацу, щоб висловити свої вимоги. Врешті Фердинанд, фактично без жодного збройного опору, іде на поступки карбонаріям¹⁵².

Цікавою є програма повстанців, яка не передбачала повалення монархічного ладу, попри присутність прихильників радикально лівих ідей у колах карбонаріїв. Обличчя неаполітанської революції, Г. Пепе, як впливає із його мемуарів та низки досліджень, усе життя переслідував республіканські погляди. Втім незрозуміло, чому він та його прибічники не наполягли на зміні форми державного правління в державі. Сам Г. Пепе ще 16-річним юнаком у 1799 р. підтримав утворення Партенопейської республіки. Крім того, у похилому віці він висловив підтримку Венеційській республіці в 1848-1849 рр. Під час перебування в революційному таборі в Авелліно Г. Пепе видав прокламацію, в якій виклав своє бачення програми повстання. Бунтівний генерал апелював до патріотичного героїзму борців проти наполеонівської окупації. Втім такий заклик явно був звернений лише до політично активного патріотичного кола.

¹⁵¹ Minichini, Luigi // Dizionario Biografico degli Italiani. Volume 74. 2010. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/luigi-minichini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/luigi-minichini_(Dizionario-Biografico)/) (дата звернення: 27.03.2026)

¹⁵² Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 19.

На відміну від Іспанії, де вторгнення Франції викликало загальнонаціональну партизанську війну, італійці не виявили порухів до широкого невдоволення. Крім того, своєю прокламацією Пепе говорив, що правовий статус держави має покладатися на конституцію, а не деспотичне правління¹⁵³. Стосовно відмови від ідей республіканізму доцільно припустити, що карбонарії не бажали повторення французького сценарію 1792 р., адже Неаполь та Сицилія очевидно не мали ресурсів протистояти Священному Союзу. Тому повстанці зупинилися на моделі конституювання монархії, марно сподіваючись, що це не викличе жодного зовнішнього втручання в подальшому.

На вимогу революціонерів Фердинанд I змістив своїх міністрів і на їхні посади призначив осіб із ліберального табору і 6 липня розклеєною в Неаполі прокламацією проголосив, що відтепер Основним Законом Королівства Обох Сицилій стає Кадіська Конституція 1812 р. Цікаво, що і революціонери, і монарх одразу відкинули Сицилійську конституцію, ухвалену тоді ж¹⁵⁴. 9 липня революційні сили тріумфально увійшли до столиці. Спереду йшов Г. Пепе, за ним повстанські війська, а далі – карбонарії з кокардами трьох кольорів: червоного, чорного та синього. Натовп зустрічав революціонерів оплесками. Після цього Фердинанд зустрів делегацію та особисто обійняв Пепе, говорячи, що радіє можливості подарувати королівству таке благо на схилі життя. Певно, доволі складно говорити про щирість монарха. 13 липня 1820 р. Фердинанд I зачитав урочисту письмову формулу, якою присягнув Конституції. Крім того, він додав, що клянеться перед Богом і, якщо не виконає обіцяне, чекатиме справедливої кари. Можемо припустити, що такі висловлювання та настрої короля були викликані надто стрімкою перемогою революції, відсутністю можливості зберегти старий монархічний лад та страхом перед розправою з

¹⁵³ Späth J. Transnational Revolutionaries in the Europe of the 1820s: Self-Understanding and Self-Staging. *Revolutionary Biographies in the 19th and 20th Centuries: Imperial-Inter/national-Decolonial*. 2024. P. 182-183.

¹⁵⁴ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 19.

боку радикальних карбонаріїв. Також додамо, що тоді ж Фердинанд призначає свого сина Франциска регентом¹⁵⁵.

Після цього розпочинається період відносно нетривалого конституційного правління. Конституція передбачала створення парламентського представництва. На 1 жовтня 1820 р. відкрилася перша сесія Неаполітанського парламенту. Перші дебати серед депутатів 20 жовтня 1820 р. ясно показали, що питання провінційних автономій було головним пріоритетом, і що нова Конституція, здавалося, пропонувала важливі гарантії в цьому відношенні. Крім того, мав місце вплив і глибших культурних зв'язків. Навіть у перекладі італійською мовою Кадіська Конституція відображала правові засади, що були частиною спільної спадщини, успадкованої від століть іспанського панування в Італії. Принципи місцевих фуерос та автономій були так само глибоко вкорінені в інституційну та правову культуру італійських держав, як і в Іспанії. У контексті революцій 1820 року вони могли запропонувати іспанським та італійським лібералам спільні висновки з минулого та проектування нового демократичного середземноморського майбутнього. Особливо цікаво, що це посприяло асиміляції іспанської конституції в Італії, і хоча, як і в Іспанії, основні суперечки виникли саме через інтерпретацію рівнів місцевої автономії, подібні положення будуть відсутні в італійських конституціях 1848-49 років, що стане помітною проблемою Рісорджименто¹⁵⁶.

Неприйняття неаполітанськими карбонаріями ухваленної Фердинандом конституції 1812 р. зумовило специфічні події на Сицилії. Події на острові навіть випередили неаполітанську. Сицилійське повстання розпочалося ще 15 червня 1820 р. і очолив його місцевий аристократ Джузеппе Алліата Віллафранка. Ця людина опинилася у в'язниці в 1811 р. через опозиційність до фінансової політики Фердинанда IV. Віллафранка був щирим прихильником

¹⁵⁵ Romani G. The Neapolitan Revolution of 1820-1821. Northwestern University Press, 1950. P. 81-84.

¹⁵⁶ Davis J. The Spanish Constitution of 1812 and the Mediterranean Revolutions (1820-25). *Bulletin for Spanish and Portuguese Historical Studies*: Vol. 37: Iss. 2, Article 7. 2012. URL: <https://asphs.net/wp-content/uploads/2020/02/Spanish-Constitution-of-1812-and-the-Mediterranean-Revolutions.pdf> (дата звернення: 27.03.2026)

Сицилійської конституції 1812 р., залучився підтримкою лорда Бентінка. Повстання 15 червня дозволило революціонерам заволодіти арсеналами зі зброєю в Палермо. Протягом наступних днів на острові проголошено новий сицилійський уряд, який насправді контролював лише Палермо та околиці, Сиракузи та Мессіна не підтримали місцевих революціонерів. У липні Віллафранка організує делегацію в Неаполь для початку перемовин про самостійність Сицилії. Проте неаполітанські карбонарії не приймають революційних представників. Це засвідчило повне нерозуміння революціонерами двох сусідніх регіонів один одного. Важливо підкреслити, що, на відміну від Неаполя, на Сицилії революцію підтримали широкі народні маси. Було проголошено відновлення дії Сицилійської Конституції 1812 р.¹⁵⁷. Водночас нові сицилійські урядовці та парламентарі зіткнулися з суперечками у власному таборі. 30 серпня 1820 р. з Неаполя вийшов 13-тисячний загін під командуванням Флористано Пепе, брата Г. Пепе. Першому було наказано придушити сицилійців та відновити юрисдикцію неаполітанського уряду на острові. Низка сицилійських аристократів злякалася збройної боротьби та, попри народні настрої до спротиву, вже 21 вересня підписала капітуляцію в Терміні-Імерезе. Втім народний опір продовжувався ще протягом двох місяців. Неаполітанці були змушені замінити Ф. Пепе генералом П. Колеттою, який остаточно придушив сицилійський рух 22 листопада 1820 р.¹⁵⁸.

Для політиків Священного Союзу неаполітанська революція була несподіванкою та справжнім потрясінням. Меттерніх вважав, що такий розвиток подій – це пролог до нового режиму яacobінців, улюбленим інструментом управління якого є терор. У листі Меттерніха від 17 липня 1820 р. читаємо: «...Кров поллється потоками. Нація напівварварів, в цілковитому невігластві, з безмежними забобонами, з гарячою кров'ю, наче в африканців, нація, яка не вміє ні читати, ні писати, чийм останнім словом є кинджал, така

¹⁵⁷ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 19-20.

¹⁵⁸ Villafranca, Giuseppe principe di Alliata // Dizionario Biografico degli Italiani. Volume 99. 2020. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/villafranca-giuseppe-principe-di-alliata_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/villafranca-giuseppe-principe-di-alliata_(Dizionario-Biografico)/) (дата звернення: 27.03.2026).

нація пропонує прекрасний матеріал для конституційних принципів...»¹⁵⁹. Водночас сама революція пройшла безкровно. Що більш цікаво, розпочата карбонаріями, вона була продовжена колишніми урядовцями Й. Мюрата з кола помірковано ліберальних представників буржуазії чи навіть аристократії, які тепер очолили революційні міністерства. Крім того, за результатами виборів до парламенту, із 72 мандатів карбонарії отримали лише 17. Та насправді Меттерніх не так і помилився. Спалахи обурення з боку карбонаріїв штовхали нову владу в бік радикалізації. Іспанська Конституція, яка насправді особливо жорстко обмежувала правомочності монарха, не могла забезпечити саме поміркований конституційний режим. З початком революційного правління зросла напруга у фінансовому секторі через збільшення армії та поліції для підтримання порядку, а також через те, що багатьом була зрозуміла необхідність захищати справу революції від зовнішнього втручання. Крім того, справдилися думки Меттерніха про громадянську війну в Королівстві, якщо вважати за таку протистояння сицилійських та неаполітанських революціонерів¹⁶⁰.

Неаполітанська революція налякала монархів Європи, особливо Австрію та К. фон Меттерніха. Останній з 23 жовтня 1820 р. організує новий конгрес Священного Союзу у Троппау. Основними учасниками даної зустрічі стали імператори Олександр I, Франц I та прусський король Фрідріх-Вільгельм IV. Крім того, присутніми були представники Британії та Франції, які втім поступово входили в опозицію до трьох згаданих монархів. Короля Фердинанда I також було запрошено на конгрес. Втім норми Конституції чітко забороняли монархові покидати межі своєї держави. Фердинанд мусив просити дозволу в парламенту на від'їзд у Троппау. Депутати неохоче надали такий дозвіл 24 грудня 1820 р., але король повинен був обов'язково виступати на конгресі в інтересах народу, дотримуючись конституційної присяги та витримуючи

¹⁵⁹ Metternich K. W. von. Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich / classés et réunis par le prince Richard de Metternich. Paris : E. Plon et Cie, 1881. Vol. III. P. 360.

¹⁶⁰ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 33-36.

певний баланс між абсолютистськими монархами та власним королівством. Нечисленними противниками участі Фердинанда в конгресі були депутати-карбонарії, які не мали достатньої кількості голосів для блокування дозвільного рішення¹⁶¹.

Втім доля революційного правління була вже попередньо вирішена. Ще 19 листопада 1820 р. представники Священного союзу, поза присутністю Фердинанда, підписують Троппауський протокол, зміст якого полягав у закріпленні намірів вжиття заходів інтервенції для припинення революції. Додатковий протокол від тієї ж дати передбачав запрошення Фердинанда на наступний конгрес, який відкривався в Лайбасі¹⁶². Крім того, основні три переговорні сторони – Австрія, Росія та Пруссія – домовилися про принцип встановленого ними правопорядку в Європі, згідно з яким ці учасники альянсу наділялися правом на втручання в держави, де відбуватимуться незаконні зміни правлячого режиму, тобто революції, як у Неаполі. Протокол, ухвалений на конгресі, викликав певне обурення з боку Франції та Британії¹⁶³. Врешті сам конгрес поступово засвідчував розкол всередині авторів європейської реставрації. Таким чином, сам Фердинанд з'явився на конгрес виключно з метою обговорення вторгнення в Королівство Обох Сицилій та забезпечення особистої безпеки короля¹⁶⁴.

Для багатьох неаполітанських депутатів та міністрів стало несподіванкою те, що Фердинанд зрадив справу революції. Користуючись наданою йому свободою, король цілковито погодився з рішеннями європейської дипломатії в Троппау. Протягом усього січня в Неаполі панувала тривога, викликана мовчанням Фердинанда. Усе стало зрозумілим, коли наприкінці того ж січня в Ломбардії та Венеції почали зосереджуватися австрійські війська. Ще більшим ударом став лист Фердинанда від 28 січня до неаполітанців та ультиматум

¹⁶¹ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 20.

¹⁶² Осташова В., Липій Є. Конгреси Священного союзу як інструменти встановлення міжнародного правопорядку. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство*. 2020. С. 449.

¹⁶³ Romani G. The Neapolitan Revolution of 1820-1821. Northwestern University Press, 1950. P. 107-114.

¹⁶⁴ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 259-260.

держав Священного Союзу від 9 лютого. Обидва документи чітко прописували, що суверенні монархи Європи, вбачаючи в неаполітанській революції загрозу власній безпеці, узгодили розпуск конституційного правління силою збройного втручання. Сам конгрес 26 січня 1821 р. переїхав із Троппау до Лайбаха, де зібралося ще більше монархів з усієї Європи, зокрема був присутнім п'ємонтський король Віктор-Еммануїл I та низка італійських герцогів¹⁶⁵. На новому конгресі остаточно сплановано вторгнення в Королівство Обох Сицилій та відновлення абсолютистського правління. Водночас поглибилася криза всередині самого альянсу, де Австрія набирала сили, її неохоче підтримала й Франція, а Британія все більше віддалялася від політики Меттерніха¹⁶⁶.

На поч. березня 1821 р. 60-тисячна австрійська армія перейшла кордон Королівства Обох Сицилій. Коли революційний уряд усвідомив, що очікується вторгнення, державою прокатилися прокламація, яка закликала народ до опору. Втім неаполітанським революціонерам не вистачило рішучості використати народний ентузіазм, який дійсно мав місце після оприлюднення вказаної прокламації. Цікаво, що навіть принц-регент Франциск тоді декларував свою підтримку конституційному уряду та парламенту. Революційною владою було вирішено, що австрійські війська будуть розцінені як ворожі лише у випадку перетину ними державного кордону. На противагу австрійцям виступили 2 нашвидкуруч організовані армії під командуванням М. Караскози та Г. Пепе чисельністю, яка дорівнювала силі вторгнення. Водночас не варто забувати, що лише близько половини неаполітанської армії складали професійні військові, тоді як інша половина загалом складалася з карбонаріїв, різноманітних патріотів, ентузіастів та простого ополчення. Австрійські війська очолив генерал Й. Фрімонт, разом із яким до своєї столиці прямував Фердинанд I. Кампанія тривала лише березень, але навіть за цей час виявилися такі проблеми неаполітанської армії, як відсутність організації та недостатнє забезпечення

¹⁶⁵ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 108-114.

¹⁶⁶ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Congress of Laibach". *Encyclopedia Britannica*, 19 Jan. 2024. URL: <https://www.britannica.com/event/Congress-of-Laibach>. (дата звернення: 28.03.2026)

зброєю і провізією. 7 березня Г. Пепе підійшов до фортеці Рієті, вже зайнятого австрійцями. Революційний генерал, перебільшивши можливості своїх військ, мав намір відбити фортецю і закріпитися там. Однак неаполітанці зазнали нищівної поразки, після якої почалося масове дезертирство з лав армії Пепе, а сам генерал стрімко відступав, залишивши позаду себе незахищений кордон держави. Єдиним помітно героїчним прикладом неаполітанського опору стала оборона фортеці на р. Вольтурно загоном під командуванням А. д'Амброзіо, який врешті капітулював 20 березня. Уже 24 березня Фрімонт та Фердинанд увійшли в Неаполь, де напередодні розпущено парламент та уряд. Останні відголоски спротиву були відчутними на Сицилії до початку квітня. Тоді ж Фердинанд призначає на посаду міністра поліції того самого принца Канозу, під керівництво якого розпочинаються арешти, судові процеси та страти. Революціонери, такі як брати Пепе, Караскоза, Колетта, масово емігрують, загалом в Іспанію, де тоді ще існувало ліберальне правління. Ті, хто починав революцію, лейтенанти Мореллі та Сільваті будуть повішені у вересні 1822 р¹⁶⁷.

Тим часом у Королівстві Сардинія-П'ємонт відбулася власна спроба революції. Місцеві федерати та адељи протягом певного часу плекали надію на те, що їм вдасться вплинути на самого короля Віктора-Еммануїла I, аби той запровадив ліберальні реформи. Втім реставрація показала, що монарх жодним чином не зацікавлений у таких змінах. Після цього змовники зробили ставку на його спадкоємця, принца Карла-Альберта Савойського. 12 січня 1821 р. в Турині відбулася мирна демонстрація студентів, які виступали проти нещодавніх арештів, вчинених під впливом конгресів Священного Союзу. Студентський виступ було придушено, деякі з протестувальників загинули. Тоді Карл-Альберт висловив свою підтримку тим, хто потрапив під арешт. З 1819 р. група змовників на чолі з офіцером С. ді Сантарозою готували революцію на таємних зборах у представника Франції герцога Дальберга. Карл-Альберт, який здобував освіту в Наполеонівській Франції, дійсно мав

¹⁶⁷ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 20.

прихильність до певних ліберальних ідей, виступав проти австрійців та був залучений до змови. Самі ж революціонери прагнули не лише революції, а й війни з Австрією задля того, аби відвоювати в тієї Ломбардію та Венецію. З цією ж метою вони налагодили зв'язки в Ф. Конфалоньєрі¹⁶⁸.

У ніч 6 березня 1821 р. Сантароза разом з іншими змовниками зустрілися з Карлом-Альбертом в його бібліотеці, де було обговорено план повстання. Спадкоємець трону явно вагався, втім його приваблювала ідея стати королем усієї Італії у випадку перемоги революції. Врешті повстання почалося 9 березня з заколоту військового гарнізону потужної фортеці Алессандрія на чолі з полковником Ансальді. Повстанці одразу ж проголосили Кадіську Конституцію, сформували уряд, хунту, та розвісили в цитаделі прапор із трьох кольорів – зеленого, білого та червоного. Підтримка заворушень ширилася, а королівська адміністрація вагалася з діяти рішуче. У цей час Віктор-Еммануїл перебував у своїй резиденції в замку Монкальєрі. 12 березня війська повстанців захопили Туринську цитадель, вимагаючи від короля підтвердити проголошення Кадіської Конституції та оголосити війну Австрії. 13 березня Віктор-Еммануїл зрікся престолу на користь свого брата Карла-Фелікса, який тоді перебував у Модені, та призначив регентом, тобто реальним управителем, Карла-Альберта¹⁶⁹. Тим часом у Модені Карл-Фелікс видав прокламацію, якою засудив революцію, визнав усі її акти незаконними і закликав припинити повстання під погрозою санкції на втручання іноземних військ. Крім того, Карл-Фелікс особистими листами врешті схилив Карла-Альберта 21 березня таємно покинути Турин та відправитися в Новару, де стояли лояльні до монархії війська під командуванням графа делла Торре. Сам регент перед від'їздом залишив записку, якою схиляв революціонерів до припинення їхньої справи. Новини про революцію в П'ємонті дісталися конгресу в Лайбасі 14 березня. Це повстання дійсно ставило панування Австрії під загрозу:

¹⁶⁸ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 116-117.

¹⁶⁹ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 20.

революціонери наполягали на оголошенні війни та вигнанні австрійців з Ломбардії та Венеції, в яких майже не лишилося військ через неаполітанську кампанію Фрімонта. До того ж небезпеку становили зв'язки Сантарози з Францією, яка явно охолола до своїх союзників, а втім завжди із цікавістю озиралася на Італію¹⁷⁰.

Особливий погляд на втручання у п'ємонтські справи мала Британія. Через загрозу французької експансії, лорд Каслрі висловив згоду через своїх представників на Лайбаському конгресі щодо інтервенції. У листі Каслрі до Х. Гордона від 5 квітня 1821 р. читаємо, що голова англійської дипломатії волів би бачити в Турині не австрійських чи французьких окупантів, а війська Олександра I, на думку Каслрі, більш нейтрального в питаннях Італії, ніж Австрія та Франція. Також, як підкреслював Каслрі, втручання Людовика XVIII у п'ємонтську революцію може викликати революційне бродіння у самій Франції, а також у Німеччині. 8 квітня п'ємонтці відчайдушно атакували Новару, втім, не усвідомивши сили делла Торре, зазнали поразки. Революція, не підтримана основною масою населення, так би мовити, здійснила «саморозпуск» на тлі того, що Карл-Фелікс попросив австрійців усе ж таки ввести війська в королівство для придушення будь-якої непокори¹⁷¹. Карл-Альберт на деякий час їде в Іспанію, нібито у заслання, втім саме там від здобуває повагу від австрійців за свою опозиційність до місцевого конституційного уряду. Карл-Фелікс скасував Кадіську Конституцію в П'ємонті та встановив реакційне правління. Лише троє революціонерів було страчено, інших було засуджено до в'язниці або заслання¹⁷².

Попри те, що в Ломбардії так і не відбулося революції, австрійцями на тлі початку перемовин у Троппау ще в жовтні 1820 р. розпочаті арешти щодо мережі карбонаріїв у Мілані. Навесні 1821 р. під гоніння потрапляють федерати на чолі з Ф. Конфалоньєрі, який після цього стає довічно ув'язненим. Протягом

¹⁷⁰ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 117-119.

¹⁷¹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 284-285.

¹⁷² Keates J. The Rough Guide History of Italy. Rough Guides, 2003. P. 223.

наступних двох років продовжуються арешти¹⁷³. Буллою *Ecclesiam a Jesu Christo* 13 вересня 1821 р. Папа Пій VII відлучив карбонаріїв від церкви¹⁷⁴.

У травні 1821 р., коли нарешті скінчився Лайбаський конгрес, Меттерніх міг пишатися собою. Йому вдалося зберегти австрійську сферу впливу в Італії без втручання Франції. І неаполітанська, і п'ємонтська революції були придушені. Австрійські війська окупували обидва королівства, і в Італії знову запанував спокій. Більше того, Олександр I пообіцяв тримати 123 000 солдатів вздовж австрійського кордону, готових прийти на допомогу до наступного конгресу, запланованого на наступний рік. Незважаючи на певні відокремлені амбіції Великої Британії і Франції, система конгресів виконала свою мету співпраці між союзними суверенами задля придушення революційного руху. Звивиста політика Меттерніха в Троппау і Лайбасі, здавалося, мала цілковитий успіх. Навіть Наполеон більше не становив загрози, оскільки колишній французький імператор помер в ізоляції на віддаленому острові Святої Єлени 5 травня¹⁷⁵. Так завершилися революції в Неаполі та П'ємонті 1820-1821 рр.

2.2. Веронський конгрес 1822 р. як правова та політична основа інтервенції.

Цілком зрозуміло, що присяга Фернандо була для його вимушеною необхідністю. Те, що він мусив врешті привселюдно декларувати свою прихильність конституційним перетворенням, було не більше ніж фарсом «Бідного ледаря», як його називає В. Л. Наварро. Тим, хто ще лишився поблизу нього, Фернандо недвозначно заявляв, що є в'язнем ліберального режиму і за нагоди він покладе цьому край¹⁷⁶. Так і станеться. Король ледь не одразу таємно звернеться до консервативних урядів та прихильників реакції за

¹⁷³ The restoration period in Italy. *Encyclopedia Britannica*, 29 Jun. 2024. URL: <https://www.britannica.com/place/Italy> (дата звернення: 28.03.2026).

¹⁷⁴ Bolla *Ecclesiam a Jesu* (Roma, 13 settembre 1821). *The Holy See*. URL: <https://www.vatican.va/content/pius-viii/it/documents/bolla-ecclesiam-a-jesu-13-settembre-1821.html> (дата звернення: 28.03.2026).

¹⁷⁵ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 285.

¹⁷⁶ León Navarro V. *El Trienio Liberal (1820-1823) a través de la prensa valenciana*. *El Argonauta español*. *Revue bilingue, franco-espagnole, d'histoire moderne et contemporaine consacrée à l'étude de la presse espagnole de ses origines à nos jours (XVIIe-XXIe siècles)*. 17. 2020. URL: <https://journals.openedition.org/argonauta/4035> (дата звернення: 05.02.2026).

Священним союзом. Європейські лідери відреагували на революцію в Іспанії доволі неоднозначно: Олександр I, російський імператор, закликав до негайного збройного втручання та поновлення абсолютистської влади Фернандо; очільник британської дипломатії лорд Каслрі зайняв більш пасивну позицію, стверджуючи, що сили Союзу не мають права втручатися в революцію, коли вона не несе загрози іншим європейським державам; Меттерніх теж виступив проти інтервенції, бачачи в Іспанії надто віддалену загрозу для Австрійської монархії¹⁷⁷.

Через деякий час після присяги Фернандо VII на конституції, Олександр здійснив дрейф у бік визнання подій в Іспанії конституційними та правомірними з огляду на відновлення режиму парламентаризму. Водночас Людовик XVIII, усвідомивши масштаб іспанських подій, вже сам вимагатиме термінового введення військ на Піренейський півострів. Та все ж вторгнення відкладалося на 3 роки, і це дозволить революціонерам досягти значних успіхів у розгортанні нової соціально-економічної політики.

Позиції європейських держав щодо іспанських подій склалися не в тиші кабінетної дипломатії, а в атмосфері страху перед новим революційним вибухом. Олександр I спершу бачив в Іспанії небезпечний приклад для всієї монархічної Європи й був готовий говорити про негайне збройне втручання. Та згодом російська лінія стала обережнішою: відновлення Конституції 1812 р. ще можна було подати не як цілковитий розрив із законною владою, а як повернення до вже наявного правового порядку. Меттерніх, залишаючись послідовним ворогом революційних рухів, теж не поспішав перетворювати іспанську кризу на австрійську воєнну справу. Для Відня Піренеї були далеким простором, тому підтримка антиконституційного курсу не означала готовності вести кампанію власними силами. Пруссія рухалася поруч із цією лінією, тримаючись принципу монархічної солідарності, але без бажання самотійно занурюватися в іспанський конфлікт.

¹⁷⁷ "[Revolutions of 1820](https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/revolutions-1820)." Encyclopedia of Modern Europe: Europe 1789-1914: Encyclopedia of the Age of Industry and Empire. URL: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/revolutions-1820> (дата звернення: 05.02.2026)

Інакше дивився на ситуацію Лондон. Британська дипломатія, яку спочатку уособлював лорд Каслрі, а пізніше Дж. Каннінг, не заперечувала самого монархічного принципу, але не визнавала за Священним союзом права втручатися в кожную державу, де конституційні сили ставали помітнішими. Іспанська революція не загрожувала Британії безпосередньо, натомість французький похід через Піренеї міг посилити Париж і зачепити британські інтереси в Атлантиці та Латинській Америці. Саме тому А. Веллінгтон прибув до Верони з лінією, окресленою ще в меморандумі Каслрі: ніякої участі у втручанні в іспанські справи. У парламентських дебатах 1823 р. цю позицію сформулюють майже без дипломатичних прикрас: Велика Британія «за будь-яких обставин» не стане стороною інтервенції¹⁷⁸.

Франція тим часом дедалі більше наближалася до ролі держави, яка зможе перевести дипломатичний тиск у військову дію. Для Людовика XVIII і його уряду іспанська революція була не лише чужою кризою за кордоном, а й тривожним сигналом біля власних південних меж. Конституційний рух на Піренейх підживлював страх перед новою хвилею ліберальної активності у Франції, а ультрароялісти дедалі наполегливіше вимагали рішучої відповіді. Ж. де Віллель спершу намагався триматися обережніше, але Монтморенсі на Веронському конгресі подав іспанські події вже як загрозу не тільки Франції, а й усьому європейському порядку¹⁷⁹.

Ще до остаточного рішення про вторгнення Париж почав готувати кордон. Так званий «санітарний кордон» біля Піренеїв спершу мав стримувати поширення революційних настроїв та епідемій, але восени 1822 р. він перетворився на корпус спостереження, тобто на майбутню основу експедиційної армії, яка з цих прикордонних приготувань і виросла у кампанію,

¹⁷⁸ Negotiations Relative to Spain. Hansard. House of Commons Debate. 1823. 29 April. Vol. 9. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1823/apr/29/negotiations-relative-to-spain> (дата звернення: 24.04.2026).

¹⁷⁹ Selin S. The 1823 French Invasion of Spain. Shannon Selin. 2015. 11 September. URL: <https://shannonselein.com/2015/09/1823-french-invasion-of-spain/> (дата звернення: 24.04.2026).

відома як похід «ста тисяч синів святого Людовика»¹⁸⁰. Паралельно французька дипломатія зондувала позиції союзників. Віллель прямо ставив питання, як поведуться великі держави, якщо конфлікт між Францією та Іспанією стане війною. Париж шукав не просто схвального жесту, а політичного прикриття для походу, який дедалі менше виглядав гіпотетичним¹⁸¹.

Веронський конгрес 1822 р. став місцем, де ці суперечності вже неможливо було приховати. Континентальні монархії формально підтримували Францію, бо бачили в іспанській революції небезпечний знак для всього післянаполеонівського порядку. Британія, навпаки, відмовилася бути частиною спільного тиску на Мадрид. Веллінгтон дистанціювався від колективної декларації, оскільки Лондон не міг погодитися ні з втручанням у внутрішнє життя Іспанії, ні з формуванням союзу проти неї¹⁸². Так іспанське питання підготувало ґрунт для французької інтервенції 1823 р., але водночас показало, що європейський концерт уже не мав тієї єдності, яку його творці намагалися зберегти після 1815 р.

Таким чином, порятунок ліберального режиму 7 липня 1822 р. і вдалі заходи нового уряду щодо боротьби з контрреволюційними силами вже занадто непокоїли європейські держави. 20 жовтня 1822 р. було відкрито конгрес Священного союзу у Вероні. Варто сказати, що крім революційного режиму в Мадриді, європейських абсолютистів надто цікавило питання латиноамериканських колоній Іспанії. Ініціатором зустрічі знову виступив Людовік XVIII, який не керувався не тільки страхом перед «новим яacobінством». Франція прагнула поновити своє панування за океаном, і тому французький король вважав, що інтервенція до Іспанії стане вдалим початком до цього. Британія ж, побоюючись свого головного конкурента в Європі –

¹⁸⁰ Weaver R. The Hundred Thousand Sons of St Louis: The French Campaign in Spain, April to October 1823. Warwick : Helion & Company Limited, 2018. 256 p.

¹⁸¹ Negotiations Relative to Spain. Hansard. House of Commons Debate. 1823. 29 April. Vol. 9. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1823/apr/29/negotiations-relative-to-spain> (дата звернення: 24.04.2026).

¹⁸² The Secretary of State to American Diplomatic Officers in Latin America. Washington, February 28, 1929. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1929, Volume I. Washington : United States Government Printing Office, 1943. Document 522. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1929v01/d522> (дата звернення: 24.04.2026).

Франції, від імені А. Веллінгтона одразу заявила, що не дозволить втручання в справу Латинської Америки і використовуватиме свій флот. Цікаво, що цю позицію підтримали й США і саме Ліберальне Триріччя в Іспанії стало одним із поштовхів до славнозвісної «Доктрини Монро»¹⁸³. Та все ж у грудні Австрія, Пруссія та Росія остаточно погодили французьке вторгнення в Іспанію¹⁸⁴.

Однією з головних причин скликання четвертого конгресу Священного Союзу у Вероні стали революційні події в Іспанії, де після 1820 р. було відновлено в дії Кадіську конституцію 1812 р. і значно обмежено королівський абсолютизм. Не погоджуючись із помірковано ліберальною політикою уряду угруповання *doseañistas*, іспанський монарх Фердинанд VII у ніч з 6 на 7 липня 1822 р. в Мадриді організував спробу абсолютистського перевороту, який придушили прихильники революції¹⁸⁵. Короля було взято під варту, а в уряді відбулися зміни – 5 серпня Фердинанд VII під тиском затвердив кандидатуру представника від радикальної партії *exaltados* Е. де Сан-Мігеля на посаду голови уряду, який розпочав заходи боротьби з противниками революції¹⁸⁶. Зокрема значними зусиллями із залученням революційних військ, зокрема й частин видатного Еспоз-і-Міни, до початку 1823 р. з Каталонії, Наварри та країни Басків було вибито в бік Франції більше 20 тис. роялістських повстанців у складі різних загонів¹⁸⁷. Одночасно соціально-економічна політика уряду Сан-Мігеля мало чим відрізнялися від заходів *doseañistas*. В Іспанії за час революції так і не вдалося вирішити аграрне питання, що відвернуло від радикалів селянство, тоді як ліберально налаштовані дворянство та буржуазія доволі обережно ставилися до політики уряду Сан-Мігеля. Революція поступово

¹⁸³ Бойченко А. М. Американська експансія в країнах Латинської Америки як фактор становлення міжамериканської системи відносин (кінець XIX-початок XX ст.). Наука. Релігія. Суспільство. 2012. № 3. С. 10.

¹⁸⁴ Britannica, TheEditorsofEncyclopaedia. "Congress of Verona". Encyclopedia Britannica, 13 Oct. 2022, URL: <https://www.britannica.com/event/Congress-of-Verona> (дата звернення: 10.02.2026)

¹⁸⁵ Bustos S. Trienio Liberal: los exaltados en el poder (agosto 1822-septiembre 1823). *Trabajo Fin de Máster, Universidad Autónoma de Madrid*. 2012. P. 40-41.

¹⁸⁶ Bustos S. El 7 de julio de 1822: la contrarrevolución en marcha. *Revista Historia Autónoma*. 2014. № 4. P. 140.

¹⁸⁷ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*. № 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 04.04.2026)

виходила з-під контролю «екзальтованих» радикалів, тоді як в Європі восени 1822 р. відгукнулися на заклики Фердинанда VII¹⁸⁸.

Варто сказати, що однією з цілей, закладених при утворенні Священного Союзу, було забезпечення принципу «легітимізму», тобто непорушності прав монархічних династій на правління. Такий засадничий елемент Віденської системи міжнародних відносин втілював прагнення до унеможливлення розгортання революційних рухів, як це було у Франції наприкінці XVIII ст. З цією ж метою основні учасники Священного Союзу наділили себе повноваженнями на втручання у внутрішні справи держав-учасниць, що фактично узаконило введення військ на чужу територію з метою придушення революцій та інших заворушень.

Ще раніше, 23 жовтня 1820 р. відбулося відкриття конгресу Священного Союзу у м. Троппау. Вже 19 листопада того ж року представники Священного союзу підписали Троппауський протокол, зміст якого полягав у закріпленні намірів вжиття заходів інтервенції для припинення революції в Королівстві обох Сицилій¹⁸⁹. 26 січня 1821 р. Конгрес в розширеному складі продовжив свою роботу в м. Лайбах. На початку березня 1821 р. 60-тисячна австрійська армія здійснила вторгнення і до квітня придушила революцію в Неаполі¹⁹⁰. Тим часом у Королівстві Сардинія-П'ємонт відбулася власна спроба революції, якій так само запобігли силою зброї. Станом на травень 1821 р., коли завершив свою роботу Лайбаський конгрес, революційний рух в Італії повністю придушили¹⁹¹. Таким чином, суверени Європи вже мали досвід реакційного втручання у внутрішні справи держав, де спалахнула революція. Чимало революційних діячів після італійських подій 1821 р. емігрували в Іспанію, де бажали знайти

¹⁸⁸ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review*. № 50.1. 1970. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 04.04.2026)

¹⁸⁹ Wirschafter E. From Victory to Peace: Russian Diplomacy after Napoleon. Cornell University Press, 2020. P. 115.

¹⁹⁰ Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople; Vol. 6: 1815-1900. London. George Bell and Sons. 1907. P. 20.

¹⁹¹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 284-285.

прихисток і перебувати в середовищі близької за переконаннями ліберальної політичної моделі¹⁹²¹⁹³.

Оскільки Фердинанд VII перебував у фактичному ув'язненні, основним виразником його прагнень стало утворене в серпні 1822 р. регентство в каталонській фортеці Ургель, очолюване роялістом, маркізом Матафлориди Бернардо Мозо де Розалесом. Під керівництвом останнього чимало каталонських селян було зараховано до «Армії віри», яка до осені 1822 р. мала контроль над північним сходом Іспанії, доки її не було вибито за французький кордон урядовими силами. Перед вигнанням регентство встигло звернутися до держав Священного Союзу з метою відновити королівське правління і припинити революцію¹⁹⁴. У грудні 1822 р. очільники регентства розташувалися у французькій Тулузі.

Тривалий час після початку революції в 1820 р. французькі дипломати запевняли іспанців у своїй нейтральності, та попри це напруга зберігалася. У грудні 1821 р. французьке міністерство закордонних справ очолив ультрарояліст віконт Матьє де Монморансі. У квітні 1822 р. він пропонував провести конференцію послів щодо пошуку шляхів вирішення ситуації в Іспанії, однак тоді така ініціатива не була підтримана Австрією. На той час французький посол в Іспанії де Лагард умовляв короля Фердинанда VII погодитися на лібералізацію політичного режиму шляхом проголошення компромісної конституції за прикладом французької Хартії 1814 р.¹⁹⁵¹⁹⁶. Події 7 липня 1822 р. значно ускладнили вирішення революційного становища таким шляхом. Клеменс фон Меттерніх мав особливо скептичне ставлення до ідеї

¹⁹² Chatzioannou M. C. Count Alerino Palma in the Age of Revolutions or Greek 1821 in Context. *Diasporas. Circulations, migrations, histoire*. № 40. 2022. P. 144.

¹⁹³ Miller M. S. A "Liberal International"? Perspectives on Comparative Approaches to the Revolutions in Spain, Italy, and Greece in the 1820s. *Mediterranean Studies*. № 2. 1990. P. 61.

¹⁹⁴ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 313.

¹⁹⁵ Yamada N. George Canning and the Spanish Question, September 1822 to March 1823. *The Historical Journal*. № 52.2. 2009. P. 348.

¹⁹⁶ Aymes J.-R. La España de 1821 evocada por los dos embajadores franceses, el duque de Montmorency-Laval y el conde de Lagarde. *Spagna contemporanea*. № 30.60. 2021. P. 29.

французького посередництва між іспанськими роялістами та революціонерами, адже боявся порушення рівноваги сил в Європі і посилення Франції¹⁹⁷.

Дійсно певно ініціативу у скликанні нового конгресу Священного Союзу проявили французькі роялісти, які були зацікавлені у придушенні іспанської революції шляхом військового втручання, а також мали певні зазіхання й на латиноамериканські колонії Іспанії, які на той час переживали власне революційне піднесення під гаслами проголошення незалежності від метрополії. У червні 1822 р. Монморансі офіційно представив іноземним послам перелік запитань, зокрема, яку підтримку зможуть надати європейські суверени Франції у разі загрози для життя іспанського короля або оголошення війни з боку уряду Сан-Мігеля. Одночасно очільник французького уряду Жан-Батист Вілльє не був таким завзятим прихильником втручання в іспанські справи, але і він опинився під тиском групи ультрароялістів, особливо Монморансі. Поміркованим щодо ідеї втручання в революційні події залишався і французький король Людовик XVIII. Небажання прямого вторгнення за Піренеї з боку голови уряду і короля значною мірою пояснювалося усвідомленням того, яких збитків вимагатимуть такі заходи від французького бюджету. Після невдалої спроби перевороту Фердинанд VII висловив згоду на можливість скликання Кортесів у їх традиційній формі в разі французької підтримки¹⁹⁸. Станом на 1822 р. французький уряд розташував на кордоні в Піренеях військові контингенти під приводом боротьби з епідемією жовтою лихоманки, яка спалахнула в Іспанії. Ці війська сприймалися конституційним урядом в Мадриді як потенційна загроза¹⁹⁹.

Особливо ідею збройного втручання у внутрішні справи Іспанії проявив російський імператор Олександр I. Ще у 1820 р. він закликав уряди Європи до

¹⁹⁷ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 197-203.

¹⁹⁸ Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review*. 1970. № 50.1. P. 52-69. URL:

<https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 04.04.2026)

¹⁹⁹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London: Bloomsbury Publishing, 2013. P. 314.

придушення революції, однак ніхто з суверенів не погодився на такі дії навіть під час конгресів у Троппау і Лайбаху²⁰⁰²⁰¹. У квітні 1822 р. Олександр І повернувся до такої риторики і мав на меті організувати створення європейської армії для повалення конституційного режиму в Мадриді, а також для запобігання будь-яким заворушенням у Франції. Російський імператор посилався на положення укладеного 19 листопада 1820 р. протоколу конгресу в Троппау, де було закріплено, що «...будь-яка держава, яка входить до складу Європейського Альянсу та може змінити форму свого внутрішнього правління революційним шляхом і таким чином стати загрозою для інших держав, автоматично перестане бути частиною Альянсу... Союзні держави... використовуватимуть усі засоби, щоб знову повернути порушників до сфери дії Альянсу. Першими будуть застосовані дружні засоби і, в разі їх невдачі, буде застосовано примус...»²⁰². Меттерніх спершу був вкрай обурений такими пропозиціями російського імператора, однак лише обережно говорив про неможливість їх втілення через дипломатичну протидію з боку Англії та ризики для життя Фердинанда VII, які несе збройне втручання. Однак наполягання з боку росіян змушувало поставити іспанське питання на загальноєвропейський порядок денний. У липні 1822 р. Меттерніх в переписці з російськими дипломатами говорив, що революція в Іспанії вимагає нового скликання представників від держав-учасниць Священного Союзу²⁰³.

Певну підтримку Меттерніх вбачав у присутності англійського міністра закордонних справ віконт Каслрі, участь якого у попередніх конгресах стримувала висловлювані російським імператором пропозиції. З боку англійців нейтральність щодо іспанських революційних подій мала найбільш виражений характер. До прикладу, навіть після спроби заколоту 7 липня і арешту Фердинанда VII англійський посол у Мадриді Лайонел Герві не взяв участь у

²⁰⁰ Dodolev M. A. Russia and the Spanish Revolution of 1820-1823. *Soviet Studies in History*. 1969. № 8.3. P. 258.

²⁰¹ Rabow-Edling S. The Decembrist movement and the Spanish Constitution of 1812. *Historia Constitucional*. 2012. № 13. P. 151-152.

²⁰² Lindley D. Avoiding Tragedy in Power Politics: The Concert of Europe, Transparency, and Crisis Management. 2010. URL: <https://www3.nd.edu/~dlindley/handouts/COE.htm> (дата звернення: 04.04.2026).

²⁰³ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 203-205.

спільній ноті на захист інтересів безпеки короля дипломатичних представників держав Священного Союзу при іспанському уряді. Щоб догодити Каслрі, австрійська сторона вирішила розділити новий з'їзд суверенів Європи на два етапи: перший, на якому мали обговорити питання грецької війни за незалежність від османів і революції в Іспанії, – у Відні; другий, який стосувався нещодавнього австрійського збройного втручання в італійські держави і щодо якого англійці не мали суттєвого інтересу, – у Флоренції²⁰⁴. Меттерніх особливо розраховував на діяльну участь Каслрі в першому етапі перемовин. Британський уряд зволікав з від'їздом Каслрі і схвалив його місію лише 25 липня. Очільник англійської дипломатії повинен був підтвердити договірні зобов'язання перед Іспанією, оголосити про участь у забезпеченні безпеки Фердинанда VII і наполягати на принциповому невтручанні Британії у внутрішні справи Іспанії. Також Каслрі планував вирушити до Відня через Париж, аби попередньо обговорити з французькими урядовцями тактику перемовин на конгресі і протидію росіянам. Втім 12 серпня 1822 р. Англію сколихнула неочікувана новина: Каслрі вчинив самогубство²⁰⁵.

Смерть очільника англійської дипломатії створила деякі труднощі в колі англійського політичного керівництва. «Вибуття» давно знайомого з усіма тонкощами відносин у межах Священного Союзу і пост-віденської системи Каслрі вимагала призначення нового міністра закордонних справ Сполученого Королівства. Цю посаду обійняв Джордж Каннінг, який ще за часів Наполеонівських війн мав конфлікт з Каслрі, який вилився в їхню дуель, і тривалий час перебував в опозиції до уряду. Схвалення цієї кандидатури проходило в атмосфері серйозних вагань англійських міністрів та короля Георга IV, які не цілком довіряли Каннінгу. Лише 16 вересня 1822 р. його було призначено на посаду міністра закордонних справ і лідера Палати громад на

²⁰⁴ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London: Bloomsbury Publishing, 2013. P. 316-317.

²⁰⁵ Hamilton H. C. Castlereagh and the Holy Alliance. Diss. University of Birmingham, 1926. P. 152-155.

заміну Каслрі²⁰⁶. Дж. Каннінг вбачав у політиці Священного Союзу кайдани деспотичних суверенів, які обмежують інтереси Британії. Окрім того, цей політик ліберально ставився до революційних перетворень в італійських державах та в Іспанії, тому зовнішній тиск на внутрішню політику конституційних урядів викликав у нього особливу відразу. Каннінг відверто зневажав К. фон Меттерніха, а систему конгресів вважав оманною, в яку континентальний абсолютизм занурив Європу, на початках прикриваючись метою стримування загрозливих перетворень у Франції. Усе це означало, що Австрія більше не могла розраховувати на підтримку з боку англійської делегації на новому конгресі, що зменшувало шанси на стримування агресивної риторики російського імператора²⁰⁷.

Проте не варто вважати, що нова фігура на посаді англійського міністра закордонних справ перекреслила діяльну участь Британії в загальноєвропейській політичній дискусії 1822 р. Уряд Сполученого Королівства ще за життя Каслрі надав згоду на участь у конгресі, а тому Каннінг був змушений примиритися з таким розвитком подій. Від англійців повноважним представником на з'їзді у Відні було призначено славнозвісного Артура Веллслі, герцога Веллінгтона. Не всі британські парламентарі схвалили його кандидатуру, однак заслуги Веллінгтона в Іспанії і його зв'язки з правлячими колами на континенті грали на користь його призначення. Останній прибув до Парижа лише 20 вересня у зв'язку зі спалахом грипу²⁰⁸. У французькій столиці Веллінгтон спілкувався з Ж.-Б. Віллелем, який був стурбований наростанням радикалізму в питаннях Іспанії. Голова французького уряду намагався відстояти за Францією суверенну свободу дій. Віллель говорив, що навіть у разі неминучого збройного зіткнення з Іспанією, він не дозволить перетнути французький кордон іноземним військам для походу за

²⁰⁶ Yamada N. George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. P. 42-44.

²⁰⁷ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 317-318.

²⁰⁸ Yamada N. George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. P. 45-47.

Піренеї²⁰⁹. Це дає змогу стверджувати про неприйняття російського плану вторгнення і з французького боку. Британці трималися ще більшої обережності: навіть повалення іспанських Бурбонів не повинно стати приводом для вторгнення²¹⁰.

У Відні тим часом К. фон Меттерніх та представники від інших союзних держав очікували на прибуття герцога Веллінгтона. Австрійський канцлер намагався лавіювати між агресивними заявами росіян і французів. Останніх на конгресі представляли міністр закордонних справ М. де Монморансі і посол у Британії, відомий письменник доби романтизму Ф.-Р. де Шатобріан²¹¹. Росіяни все ж побоювалися, що після походу за Піренеї у Франції вибухне нова революція, тоді як французькі представники не хотіли наражати свою країну на небезпеку вторгнення «козачих орд» Олександра І. Що цікаво, не відомо як могла б повернутися доля революції в Іспанії в такому разі. Меттерніх прагнув до компромісного рішення – суто номінальної підтримки регентства в Ургелі без жодного втручання²¹².

Згодом Меттерніх досяг згоди з міністрами закордонних справ Королівства Пруссія і Російської імперії щодо того, аби вони разом з австрійською стороною втрьох зайняли лідируючу позицію під час конгресу. Цей «тріумвірат» повинен був відстоювати прагнення припинити Іспанську революцію, однак менш радикальними заходами – зокрема розірванням дипломатичних відносин. Цим кроком Меттерніх переслідував мету відділитися від Франції та Британії. Людовик XVIII і французький прем'єр-міністр Віллем розробили такі інструкції своїм представникам на конгресі: уникати питання Іспанії і наполягати на виключному праві Франції на застосування сили у випадках порушення кордону на Піренеях, загрози життю

²⁰⁹ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 34-37.

²¹⁰ Muir R. Commentary for Volume 2, Chapter 11: Verona and Spain // Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. URL: <https://lifeofwellington.co.uk/commentary/chapter-11-verona-and-spain/> (дата звернення: 07.04.2026)

²¹¹ The Cambridge Modern History Vol. X : The Restoration / ed. by Ward A. W., Prothero G. W., Leathes S. M. Cambridge: At The University Press, 1907. P. 34-35.

²¹² Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 207-208.

Фердинанда VII або образи французького посла в Мадриді. Монморансі повинен був дізнатися, на яку підтримку від інших учасників Священного Союзу Франція може розраховувати за такого розвитку подій, зокрема і за протидії британців²¹³.

Але Монморансі перевищив надані йому повноваження, у чому вкотре проявилися розбіжності між поглядами короля, прем'єр-міністра і стриманіших роялістів порівняно з радикальною групою ультрароялістів, таких як Монморансі, Шатобріан, Мартіньяк, на розв'язання ситуації в Іспанії²¹⁴. Останніх особливо непокоїло те, що революційний уряд прийшов до влади в Мадриді на багнетах регулярних військових частин. Віконт Мартіньяк характеризував революцію як «проголошену мечем», що, на його думку, принижувало гідність всього народу. Віконт Шатобріан підкреслював, що роль армії в революційних подіях віддаляла іспанців від французького революційного досвіду з прагненням до істинної свободи, що для Іспанії означало обрання схожої на римську преторіанської моделі. Французькі ультрароялісти у своїй риториці на Веронському конгресі маніпулювали тим фактом, що повстання під проводом генералів Р. Рієго, А. Кіроги, Е. Сан-Мігеля та інших військових командирів на початку 1820 р. майже зазнало поразки, тобто іспанський народ не виявив особливої прихильності до заколотників, а тому втручання у внутрішні справи Іспанії мало бути «благоді», яке принесе Франція. Окрім того, Шатобріан розглядав революційні рухи на Півдні Європи на поч. 1820-х рр. як транснаціональну змову, організовану демократами Франції, яких підтримали бонапартисти і британські радикали. Це «європейське яacobінство», на думку Шатобріана, хотіло створити «Континентальну революційну федерацію» з керівним комітетом у Парижі.

²¹³ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 320.

²¹⁴ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 208.

Загалом такий реакційний дух зумовив репресивні поліцейські заходи у самій Франції на тлі революційних подій в Іспанії протягом 1820-1823 рр.²¹⁵

Лише 29 вересня 1822 р. герцог Веллінгтон прибув до Відня, де вже пройшли вказані попередні обговорення щодо Іспанії, однак союзні держави так і не дійшли згоди. Було вирішено перенести це питання на другий етап перемовин, дислокацію якого змінили з Флоренції на Верону, де 20 жовтня 1822 р. і було відкрито новий конгрес Священного Союзу²¹⁶. Саме тоді і Веллінгтон, і Монморансі прибули до Верони, де і почалися основні дипломатичні дискусії. За розмахом конгрес перевершив усі очікування: на ньому взяли участь тисячі дипломатів.²¹⁷

Доцільно звернути увагу на наступні цікаві факти. У конгресі брав участь французький фінансист Габріель Жуліан Уввар, який пропонував представникам союзних держав обмежитися фінансовою підтримкою регентства в Ургелі. Ця ініціатива не лишилася поза увагою реакційної дипломатії, тому після ухвалення рішення про вторгнення до Іспанії Уввар став одним із головних спонсорів постачання для французьких військ²¹⁸. Також до Верони прибув і брат короля Фердинанда VII дон Карлос, який вимагав його визнання як офіційного представника від Ургельського регентства, однак йому надали статус неофіційного спостерігача²¹⁹.

Секретар французької делегації на конгресі барон Ш. де Буальконт у своїх щоденникових записах нотував, що від самого початку з'їзду у Вероні за ініціативою австрійського канцлера Меттерніха усі суттєві питання вирішувалися на неофіційних розмовах представників п'ятірки ключових союзних держав. Переважно ці негласні обговорення відбувалися в

²¹⁵ Basabe N. France and the «Spanish Revolution» (1820-1823): A model or a counter. *Historia y Política*. № 45. 2021. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2023-04/3934804basabe.html#d7e446> (дата звернення: 07.04.2026).

²¹⁶ Green J. E. S. Wellington, Boislecomte, and the Congress of Verona, 1822. *Transactions of the royal Historical Society*. 1918. № 1. P. 66.

²¹⁷ Muir R. Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. 2015. P. 192.

²¹⁸ Gabriel Julien Ouvrard // *The American Cyclopaedia – Popular Dictionary Of General Knowledge*, by George Ripley And Charles A. Dana. Vol 5. 1873. URL: <https://chestofbooks.com/reference/American-Cyclopaedia-5/Gabriel-Julien-Ouvrard.html> (дата звернення: 07.04.2026).

²¹⁹ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 322.

апартаментх Меттерніха в Палаццо Каппелларі²²⁰. Усі офіційні запити вирішувалися дипломатичними записками, які пізніше заносилися до протоколу конгресу. У щоденнику Ш. де Буальконтта читаємо, що Меттерніх навіть відмовився представити офіційний меморандум для відкриття конгресу, як це було у Троппау, і повністю зосередився на конфіденційному форматі в межах представників великих держав²²¹.

Перше неформальне засідання відбулося 20 жовтня 1822 р. На ньому головував К. фон Меттерніх. Від Франції виступав М. Монморансі, від Британії – А. Уелслі, герцог Веллінгтон, від Російської імперії – К. Нессельроде, від Пруссії – К. фон Бернсторф. Монморансі представив свій меморандум, у якому стверджував, що революція в Іспанії несе загрозу всій Європі, на кордоні з Францією неодноразово вчиняються провокації з боку іспанських військ, обставини змушують замислитися над відкликанням французького посла з Мадрида, що ймовірно може призвести до війни, яка для Франції буде оборонною²²². Свої зухвалі заяви французький міністр закордонних справ завершив трьома питаннями: 1) У разі відкликання французького посла з Мадрида і розірвання дипломатичних відносин з Іспанією, чи вчинять союзні держави так само?; 2) У разі початку війни між Францією та Іспанією, яку моральну підтримку союзні держави готові надати Франції? 3) Чи матимуть у такому випадку союзні держави намір надати Франції матеріальну допомогу і в якому обсязі?²²³ Такою риторикою Монморансі очевидно перевищив надані йому повноваження. У зв'язку з цим прем'єр-міністр Віллем порушив питання зняття самовільного урядовця з посади міністра закордонних справ, однак на певний час під тиском інших ультрароялістів його довелося лишити на посаді,

²²⁰ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 41-42.

²²¹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 322-323.

²²² Green J. E. S. Wellington, Boislecomte, and the Congress of Verona, 1822. *Transactions of the royal Historical Society*. 1918. № 1. P. 65-66.

²²³ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Erklärung des französischen Außenministers Montmorency. In: *Mächtekongresse 1818-1822*, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_2.html (дата звернення: 08.04.2026)

допоки 28 грудня 1822 р. її не обійняв Шатобріан, що суттєво ситуації не змінило. Коли Нессельроде доповів Олександрю I про слова Монморансі 20 жовтня, російський імператор доволі схвально поставився до такої ініціативи. Передусім було вирішено розірвати дипломатичні відносини з Іспанією і підштовхнути до цього й інші держави²²⁴.

Австрія в особі Меттерніха не була готова повністю довіряти ініціативі французького вторгнення, бо не бажала пробудити згаслі амбіції Парижа. Австрійський канцлер не мав упевненості і щодо того, чи справді Іспанії буде надано Хартію за зразком французького акту 1814 р. Герцог Веллінгтон взагалі стверджував, що французи здатні розпочнуть різанину в Іспанії. Втім з іншого боку відкривалася ще менш бажана перспектива: яким буде розвиток в разі вторгнення російськими військами? Відповіді на питання Монморансі вирішили відтермінувати²²⁵. 23 жовтня австрійський імператор Франц II провів аудієнцію для Шатобріана і, на відміну від свого канцлера, згодився з наміром загасити полум'я революції в Іспанії. Уже 24 жовтня Меттерніх знову засідав з представниками союзних держав, зачитавши їм депеші австрійського посла з Мадрида²²⁶. 26 жовтня Веллінгтон запропонував Монморансі британське посередництво у врегулюванні між Францією та Іспанією, на що французький міністр ввічливо відмовив. Британський уповноважений не цурався заявити, що саме французькі ультрароялісти несуть відповідальність за загострення відносин Іспанії та інших європейських держав. Чарльз Стюарт, лорд Лондондеррі і брат загиблого Каслрі, ставив під сумнів здібності Веллінгтона в дипломатії, вважаючи його лише вмілим воєначальником і другом Каннінга²²⁷. Одночасно Веллінгтона критикувала опозиційна преса в самій Британії,

²²⁴ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Nesselrodes (Russland). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_4.html (дата звернення: 08.04.2026)

²²⁵ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 212-213.

²²⁶ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 89-90.

²²⁷ Muir R. Commentary for Volume 2, Chapter 11: Verona and Spain // Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. URL: <https://lifeofwellington.co.uk/commentary/chapter-11-verona-and-spain/> (дата звернення: 09.04.2026)

вважаючи недопустимою навіть його присутність на конгресі, коли було порушено іспанське питання²²⁸.

29 жовтня 1822 р. корсиканець на службі Олександра I Поццо ді Борго запевнив Монморансі, що російські війська не увійдуть до Франції, окрім як на прохання її уряду, однак 100-тисячне військо у Польщі готове в будь-який момент рушити на захід. Коли Монморансі доповів про це Віллелю, той особливо занепокоївся. І князь Меттерніх, і Олександр I, і Віллель розуміли, що для французьких військ існує загроза застрягти в Іспанії, безупинно борючись із партизанами, як це було за Наполеона. Це, у свою чергу, може призвести до революції в самій Франції, після чого доведеться надсилати війська для чергової реставрації Бурбонів. Недовіра Олександра I до французів викривала його лояльність до ідеї французького вторгнення в Іспанію. Герцог Веллінгтон доповідав у Лондон, що «цар як ніколи бажає війни». Каннінг побоювався, що сам лише вступ російських військ на французьку територію спровокує революцію в Парижі – «Іліаду горя» для всієї Європи, за його виразом²²⁹.

30 жовтня 1822 р. Меттерніх провів нове засідання представників п'ятірки великих держав, на якому врешті були надані відповіді на запитання, поставлені Монморансі. Лише К. Нессельроде заявив, що Російська імперія цілком підтримує французький меморандум, готова розірвати дипломатичні відносини з Іспанією, надати як моральну, так і матеріальну допомогу²³⁰. Одночасно Австрія і Пруссія щодо матеріальної допомоги висловили обережну згоду, оформлену низкою формальних умовностей²³¹. Відповідь Веллінгтона очевидно викликала напругу серед присутніх. Британська корона відмовлялася від будь-якого зовнішнього втручання в Іспанську революцію, визнаючи

²²⁸ Muir R. Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. 2015. P. 194.

²²⁹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 327-328.

²³⁰ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 94.

²³¹ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Bernstorffs und Hatzfelds (Preußen). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_5.html (дата звернення: 10.04.2026)

свободу розсуду за самими іспанцями²³². Меморандум Веллінгтона не вірив у серйозність протиріч між Іспанією та Францією, а також ставив під сумнів, чи в змозі Франція здійснити вторгнення без допомоги Британії – інакше король Людовик XVIII наражає себе на невиправдану і непотрібну зневагу²³³. Ця британська риторика шокувала французів і росіян. Подальша дискусія між Монморансі і Веллінгтоном виявила очевидну недовіру британської дипломатії до аргументів французького міністра, які виступали лише перебільшеним приводом для справжньої війни²³⁴.

Лише наступного дня, 31 жовтня 1822 р. було відкрито перше офіційне засідання Веронського конгресу²³⁵. Меттерніх публічно оголосив відповіді союзних держав на питання, поставлені французьким міністром Монморансі. Серед присутніх представників держав Священного Союзу проявилися розбіжності щодо вирішення ситуації, хоча ключову відігравала все та ж п'ятірка. Обговорювалося питання, в якій формі великі держави мають розірвати дипломатичні відносини з Іспанією: єдиною декларацією, чи декларацією від імені кожного уряду, чи спільною декларацією на підтримку Франції, чи декларацією за посередництва Британії²³⁶. У зв'язку з цим союзники оголосили про *casus foederis* – колективну оборону як підставу втручання. 1 листопада Веллінгтон ініціював неофіційне засідання представників п'яти держав. Він умовляв своїх візаві відмовитися від попередніх планів вторгнення. Меттерніх бажав поступитися Веллінгтону, але зміг лише запропонувати британське посередництво в розриві дипломатичних

²³² Green J. E. S. Wellington, Boislecomte, and the Congress of Verona, 1822. *Transactions of the royal Historical Society*. 1918. № 1. P. 64.

²³³ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Wellingtons (Großbritannien). In: *Mächtekongresse 1818-1822*, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_6.html (дата звернення: 10.04.2026)

²³⁴ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 330.

²³⁵ Green J. E. S. Wellington and the Congress of Verona, 1822. *English Historical Review*. 1920. № 35.138. P. 201.

²³⁶ Nichols Irby C. *The European pentarchy and the congress of Verona, 1822*. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 102-103.

відносин з Іспанією. Британців це не влаштовувало, тому чотири держави погодилися на окремі ноти до революційного уряду в Мадриді²³⁷.

6 листопада 1822 р. росіяни заявили, що готові розірвати дипломатичні відносини з Іспанією. Наступного дня вони звернулися до Лондона з проханням не суперечити дипломатичним нотам представників союзних держав у Парижі²³⁸. 8 листопада відбулося закрите обговорення між представниками французької делегації щодо аргументів «за» і «проти» війни. «За» виступили Шатобріан і посол у Російській імперії Ла Ферроне, тоді як посол у Відні Караман і, як не дивно, Монморансі висловилися «проти»²³⁹. Французький міністр закордонних справ очевидно не хотів відкрито відступати від вказівок Віллеля, хоча сама нарада 8 листопада не мала вирішального значення. З даного приводу Веллінгтон надіслав листа до британського посла в Парижі, аби той доповів Віллелю, що його підлеглі виходять за межі наданих їм повноважень²⁴⁰.

За пропозицією Монморансі, узгодженою з Меттерніхом і Олександром І, 19 листопада 1822 р. повноважні представники Франції, Австрії, Пруссії і Росії підписали протокол, в якому визначили три випадки, коли у разі «провокації» війни з боку Іспанії союзні держави виконують свої зобов'язання з розриву дипломатичних відносин: 1) збройний напад Іспанії на французьку територію або офіційний акт іспанського уряду, що безпосередньо провокує підданих тої чи іншої держави до повстання; 2) оголошення короля Іспанії позбавленим трону або процес проти короля Іспанії чи посягання такого ж характеру щодо членів його родини; 3) формальний акт іспанського уряду, що порушує законні права королівської родини на спадкування²⁴¹. 20 листопада на черговому

²³⁷ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 216.

²³⁸ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 104.

²³⁹ Phillips W. A. The confederation of Europe; A Study of the European Alliance, 1813-1823, as an Experiment in the International Organization of Peace. London : Longmans, Green and Company, 1920. P. 258.

²⁴⁰ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 333.

²⁴¹ Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Sitzung vom 19. November 1822. In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_15.html (дата звернення: 10.04.2026).

засіданні п'ятірки Меттерніх зміг відмовити Олександра I від ідеї створення європейської армії, спрямованої на придушення революції. Свої інструкції кожна з держав, окрім Британії, вирішила надіслати окремо своєму представнику до Мадрида. Існує думка, що 22 листопада між повноважними представниками Австрії, Франції, Пруссії та Росії було підписано «секретний договір». Цим актом проголошено цілі знищення системи представницької влади в Європі загалом та Іспанії зокрема, обмеження свободи преси на континенті, благословення Папи Римського. Також Франції для вторгнення в Іспанію надавалися щорічні позики по 20 млн франків від Австрії, Пруссії і Росії²⁴². Однак, як переконує Р. Торре дель Ріо, цей договір є лише журналістською фальсифікацією²⁴³. Врешті 22 листопада Монморансі виїхав із Верони до Парижа, везучи Вілелю інструкції континентальних союзних держав щодо Іспанії²⁴⁴.

Незабаром герцог Веллінгтон заявив, що Британія в інтересах захисту своєї торгівлі і протидії піратству де-факто визнає незалежність повсталих проти метрополії латиноамериканських колоній Іспанії. Це обурило інших союзників, особливо представників від Франції, як заява, що підриває єдність Священного Союзу. Британія також пригрозила застосуванням власного військово-морського флоту в разі втручання континентальних держав у справи Латинської Америки²⁴⁵. Шатобріан же розраховував, що після придушення революції має відбутися новий конгрес європейських держав, де врегульовуватиметься питання іспанських колоній²⁴⁶. Що цікаво, з Веронським конгресом пов'язана поява у США «Доктрини Монро», де було встановлено недопущення втручання європейців у справи на країн Америки. У цій політиці Британії та США щодо занепадаючої Іспанської імперії доцільно вбачати

²⁴² Lafuente M. *Historia General de España*. Tomo XXVIII. 1869. P. 98-101.

²⁴³ Torre del Río R. El falso tratado secreto de Verona de 1822. *Cuadernos de historia contemporánea*. 2011. № 33. P. 284, 291.

²⁴⁴ Nichols Irby C. *The European pentarchy and the congress of Verona, 1822*. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 108.

²⁴⁵ Дейвіс Н. *Європа: Історія* / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С. 786.

²⁴⁶ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 337.

політику «неформального колоніалізму», за якого на тлі політичної та економічної криз у метрополії було поширено вплив власних комерційних інтересів на колишні іспанські колонії²⁴⁷.

1 грудня 1822 р. Монморансі повернувся до Верони з інструкцією від Віллеля до Шатобріна²⁴⁸. Останній за вказівкою очільника уряду запропонував союзникам затриматися з дипломатичними нотами в Мадрид, доки Франція не буде готова до рішучих дій²⁴⁹. 29 листопада 1822 р. герцог Веллінгтон остаточно покинув Верону, ще маючи надії вмовити Віллеля в Парижі не починати війну²⁵⁰. 14 грудня 1822 р. було опубліковано Веронський циркуляр, в якому союзники висловлювали солідарність щодо неприйняття революційної реорганізації Іспанії, хоча насправді Меттерніх намагався лише приховати розкол в рядах Священного Союзу^{251,252}. Цим актом офіційно закривався Веронський конгрес – останній для Священного Союзу. Подальший розвиток подій підготував ґрунт для війни Франції від імені континентальних великих держав проти революційної Іспанії.

28 грудня 1822 р. М. де Монморансі залишив посаду міністра закордонних справ. На його місце було призначено Ф.-Р. де Шатобріана – такого ж непримиренного ультрарояліста і противника революції в Іспанії. У грудні 1822 р. у Парижі відбувалися обговорення уповноважених представників континентальних союзних держав щодо дипломатичних інструкцій, які будуть надані окремо кожним із послів у Мадриді революційному уряду. Протягом 5-6 січня 1823 р. іспанський прем'єр-міністр Е. де Сан-Мігель отримав ноти про

²⁴⁷ Besseghini D. British Trade and the Fall of the Spanish Empire – Changing Practices and Alliances of Antony Gibbs & Sons in Lima during the Transition from Viceregal to Independentist Rule (1820-1823). *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*. 2020. URL : <http://journals.openedition.org/nuevomundo/79632> (дата звернення: 10.04.2026)

²⁴⁸ Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague: Martinus Nijhoff. 1971. P. 126.

²⁴⁹ Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. University of Texas Press, 1962. P. 222.

²⁵⁰ Yamada N. George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. P. 74-75.

²⁵¹ Pisani R. Il Congresso di Verona del 1822 E la Fine Dell'eurocentrismo. *Storia in Network. Magazine di divulgazione storica*. URL: <https://www.storiain.net/storia/il-congresso-di-verona-del-1822-o-la-fine-delleurocentrismo/> (дата звернення: 21.04.2026).

²⁵² Осташова В., Липій Є. Конгреси Священного союзу як інструменти встановлення міжнародного правопорядку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 450.

розрив дипломатичних відносин із революційною Іспанією від послів Франції, Австрії, Пруссії і Росії²⁵³. 9 січня іспанський уряд відповів представникам союзних держав, що Іспанія не піде на поступки з урізання Конституції 1812 р., а тому вимагає розпуску «Піренейської армади», адже втручання у внутрішні справи Іспанії є неприпустимим. Депутати Кортесів, переважно від партії *exaltados*, щиро підтримали цю непоступливість Сан-Мігеля²⁵⁴. Після цього 10 січня Мадрид покинули послы Австрії, Пруссії і Росії, а 18 січня – французький посол де Лагард. Лише британський посол сер Вільям А'Корт залишився в Іспанії на деякий час²⁵⁵.

Офіційна відповідь Саг-Мігеля надійшла до Франції якраз напередодні відкриття парламентської сесії. У зв'язку з цим у французькій Палаті депутатів тривали запеклі дискусії, викликані домовленостями Монморансі і Шатобриана у Вероні та відповіддю іспанського кабінету міністрів. Король Людовик XVIII і прем'єр-міністр Ж.-Б. Віллель, як уже було сказано, не бажали починати війну, але тиск інших ультрароялістів змусив поступитися і їм²⁵⁶. Людовик XVIII у промові перед Палатою депутатів 28 січня 1823 р. заявив: «...Сліпота, з якою були відхилені ноти, представлені Мадриду, лишає мало надії на мир. Я наказав відкликати свого посла; сто тисяч французів, очолюваних принцом із моєї родини, котрого я люблю як сина, готові рушити, закликаючи Бога Святого Людовіка, аби зберегти іспанський трон для онука Генріха IV, аби зберегти цю прекрасну країну від руйнування та примирити її з Європою. Якщо війна неминуха, я докладу всіх зусиль, щоб зменшити втрати та обмежити її тривалість. Це буде зроблено лише для досягнення миру, що є неможливим через теперішню ситуацію в Іспанії...»²⁵⁷. Апеляція цієї промови до середньовічного короля-хрестоносця на престолі Франції зумовила те, що

²⁵³ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. London : Bloomsbury Publishing, 2013. P. 339.

²⁵⁴ Yamada N. *George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824*. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. P. 77.

²⁵⁵ Lafuente M. *Historia General de España*. Tomo XXVIII. 1869. P. 113.

²⁵⁶ Selin Sh. *The 1823 French Invasion of Spain // Shannon Selin: Imagining the bounds of history*. URL: <https://shannonselin.com/2015/09/1823-french-invasion-of-spain/> (дата звернення: 10.04.2026)

²⁵⁷ Цит. за: Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. London : Bloomsbury Publishing, 2013. P. 339.

французька армія для іспанської кампанії офіційно отримала назву «100 тисяч синів Святого Людовика»²⁵⁸. Британський міністр закордонних справ Дж. Каннінг зокрема і громадськість Сполученого Королівства загалом засудили промову Людовика XVIII і заперечували проти втручання у внутрішні справи суверенної держави. Каннінг навіть заявив, що Британія може втрутитися, але це так і лишилося політичним блефом²⁵⁹.

Підбиваючи підсумки щодо Веронського конгресу, доцільно вказати, що революція в Іспанії продемонструвала кризу системи Священного Союзу як загальноєвропейського реакційного політичного утворення. Система конгресів Священного Союзу у Вероні виявила загрозу своїй подальшій життєздатності за умов непорозуміння між союзними державами щодо наростання революційних рухів Європи. Менше всього європейських абсолютистів на Веронському конгресі цікавила думка іспанського уряду, а тому війна стала лише питанням найближчого часу.

²⁵⁸ Segura G. La invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis. *Historia National Geographic*. URL: https://historia.nationalgeographic.com.es/a/la-invasion-de-los-cien-mil-hijos-de-san-luis_19198 (дата звернення: 22.04.2026)

²⁵⁹ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. London : Bloomsbury Publishing, 2013. P. 340.

РОЗДІЛ 3. ФРАНЦУЗЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В ІСПАНІЮ 1823 р.: ПЕРЕБІГ, ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

3.1. Вторгнення французьких військ і воєнно-політичний крах конституційного режиму.

Франція в процесі підготовки доволі ретельно вивчала помилки Бонапарта, аби не повторити їх знову. Французькі ультрароялісти активно налагоджували контакти зі своїми іспанськими однодумцями, водночас готуючись до агітаційної діяльності, щоб подати іспанцям інтервенцію як акт взаємодопомоги проти нежиттєздатного уряду та його руйнівної політики. Ліберали ж покладали певні надії на народ, як і в 1808 р. Коли в березні 1823 р. стало зрозуміло, що вторгнення вже не зупинити нашвидкуруч відбулася реорганізація національної армії, яка налічувала близько 70 тис. осіб, проте командування нею врешті опиниться в руках слабких та нерішучих генералів, які зрадять власну державу²⁶⁰.

28 січня 1823 р. Людовік XVIII повідомив палату депутатів Франції про вторгнення за Піренеї. 7 квітня французькі війська кількістю 100 800 чоловік, 22 000 коней, 108 гармат і близько 12 000 іспанських роялістів під командуванням Луї Антуана де Бурбона, герцога Ангулемського вдерлися до Іспанії²⁶¹. Ця армія отримала ім'я «Ста тисяч Святого Людовіка». Французький наступ був доволі стрімким та рішучим через бездіяльність частини урядових військ, а також мовчазну «нейтральність» більшості іспанців. Віддані революційному уряду сили були заблоковані в Лак-Коруньї, Памплоні, Сен-Себастьяні і здалися тільки в серпні-листопаді 1823 р. Героїчно себе проявили згадуваний генерал Еспоз-і-Міна та воєнний міністр Хосе Марія де Торріхос, які вели боротьбу до перших днів листопада. У травні Кортеси, їхній президент Р. Рієго та ув'язнений Фернандо були вимушені відступати до Кадіса, який був краще укріплений та став столицею лібералів в останні місяці

²⁶⁰ Arnabat Mata R. La invasión francesa y el fin del régimen constitucional // El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución, 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 10.02.2026).

²⁶¹ Butrón Prida G. La ocupación francesa en España, (1823-1828). Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1995. P. 56.

їхнього спротиву. 31 серпня відбулася найбільша битва кампанії 1823 р. при мисі Трокадеро²⁶², де інтервенти здобули перемогу. Це дозволило їм почати бомбардування Кадіса, який здався 28 вересня. Кортеси було розпущено. Фернандо повертався на престол.

Прямий шлях до війни було прокладено. Людовик XVIII обрав на посаду головнокомандувача французької армії вторгнення свого племінника, сина графа Шарля д'Артуа, майбутнього короля Карла X, – герцога Луї-Антуана Ангулемського. Щодо його особистості сучасники мали різні погляди. Так, наприклад, Шатобріан вважав його емоційно хитким, подекуди дратівливим, але відданим своєму дядькові королю. Цікаво, що герцог Ангулемський в момент Липневої революції 1830 р. декілька хвилин номінально був королем Франції під іменем Людовика XIX. Доцільно звернути увагу, що своїм листом під 23 лютого 1823 р. Шарль д'Артуа відмовив синові, щоб той забезпечував армію реквізиціями безпосередньо в Іспанії²⁶³. Під командування герцога Ангулемського віддавалися чотири корпуси безпосередньо для кампанії та один резервний, який залишався на Піренеях. У підпорядкуванні племінника короля перебували відомі наполеонівські маршали Н.-Ш. Удіно, командувач 1-го корпусу, і Б.-А. Ж. де Монсей, командувач 4-го корпусу. Останній уже мав досвід війни в Іспанії протягом 1808-1813 рр. 2-й корпус очолив підвищений 12 лютого 1823 р. до посади маршала знаний командир Г. Молітор. Командувачем 3-го корпусу став австрієць на французькій службі Л. Гогенло. Резервним корпусом командував Е. Бордесуль, також учасники кампанії Наполеона в Іспанії. Начальником штабу герцога Ангулемського став А. Ш. Гільєміно, також відомий генерал Наполеонівських війн. Саме він розробив план вторгнення до Іспанії. Під час кампанії фактично Гільєміно, а не герцог Ангулемський, керував бойовими діями. 18 березня 1823 р. Людовик XVIII призначив цивільним комісаром при експедиційних військах ультрарояліста

²⁶² Clodfelter M. Warfare and armed conflicts: A statistical encyclopedia of casualty and other figures, 1492-2015. McFarland, 2017..P. 173.

²⁶³ Lebourleux A. La expedición francesa de 1823 a España o la cruzada de los cien mil hijos de San Luis. Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi. 2006. P. 12-13.

Ж.-Б. Мартіньяка. Його підпис був обов'язковим у всіх прокламаціях, звернених герцогом Ангулемським до іспанського народу²⁶⁴. Деяким найбільш відомим генералам Наполеона, які брали участь в кампанії 1808-1813 рр., відмовили в посадах з метою не допустити збройного опору іспанців²⁶⁵.

За підрахунками військового історика Андре Лебурле, напередодні вторгнення 1 квітня 1823 р. французька армія у складі п'яти названих корпусів загалом складала 93 тис. піхотинців і 26 тис. кавалеристів при 96 гарматах. До 1 жовтня 1823 р., коли вирішальний етап бойових дій було завершено, французькі війська загалом нараховували вже 133 тис. піхоти і 47 тис. кавалерії. 1-й (Удіно), 2-й (Молітор) і 3-й (Гогенло) корпуси складали групу військ Західних Піренеїв, тоді як 4-й (Монсей) корпус – Східних Піренеїв. Окреме питання складає «Армія віри» іспанських роялістів. Герцог Ангулемський був змушений забезпечити її продовольством та боєприпасами, а також було домовлено про платню солдатам та офіцерам. Дані про виплати і є основним джерелом для оцінки чисельності іспанських контрреволюційних військ. Їх кількість названий дослідник оцінив у 19 тис. у квітні і 26 тис. осіб у жовтні 1823 р. Звісно, ці числа не враховують іррегулярних повстанських з'єднань роялістів, безпосередньо не підпорядкованих герцогу Ангулемському, тому А. Лебурле підсумовує, що антиреволюційні іспанські бойові з'єднання загалом на своєму піку становили 40 тис. осіб²⁶⁶.

А. Ш. Гільєміно в процесі підготовки плану вторгнення доволі ретельно вивчав помилки Наполеона Бонапарта, аби не повторити їх знову. Французькі ультрароялісти активно налагоджували контакти зі своїми іспанськими однодумцями, зокрема серед кіл повстанців, відданих Регентству в Ургелі та «Армії віри», одночасно готуючись до агітаційної діяльності, щоб подати іспанцям інтервенцію як акт взаємодопомоги проти нежиттєздатного уряду та

²⁶⁴ París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 12.04.2026)

²⁶⁵ Lebourleux A. La expedición francesa de 1823 a España o la cruzada de los cien mil hijos de San Luis. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2006. P. 13-14.

²⁶⁶ Там само. P. 16, 18-19.

його руйнівної політики. Революційний уряд покладав певні надії на народ, як і в 1808 р. Коли в березні 1823 р. стало зрозуміло, що вторгнення вже не зупинити нашвидкуруч відбулася реорганізація конституційної армії²⁶⁷. Ще у 1820 р. революційні депутати видали декрет, яким провінційне та міське ополчення перетворювалися на національне ополчення – своєрідну резервну армію, чисельність якої у воєнний час мала становити близько 55 тис. осіб²⁶⁸. Попри доволі суттєву чисельність, ополчення залишалося другорядним угрупованням збройних сил через значно меншу дисциплінованість, організацію та підготовку порівняно з регулярними військами. У 1821 р. Кортеси ухвалили закон про призов до конституційної армії, згідно з яким проходити військову службу були зобов'язані всі чоловіки у віці від 18 до 50 років²⁶⁹. У січні 1822 р. новий закон поділив континентальну Іспанію на 12 військових округів. У воєнний час конституційна армія мала становити 74 тис. осіб у лінійній піхоті, 14 тис. – у легкій. Але такі числа існували лише на папері²⁷⁰.

Іспанські війська поділялася на чотири армійські корпуси. Передусім резервний «центральный» корпус під командуванням графа Ла Бісбаля для оборони Мадрида. Ла Бісбаль був відомий своєю нерішучістю: у 1819 р. він заколивався під час спроби революційного виступу в Андалусії, а в 1820 р. спершу повинен був придушити виступ Р. Рієго, але врешті присягнув на вірність Кадіській конституції 1812 р. Наступним корпусом – оперативною армією командував знаний генерал Ф. Беллестерос. Окремо було сформовано корпус Галісії та Астурії під командуванням генерала П. Морільйо, серед заступників якого був один із зачинателів революції в 1820 р. генерал А. Кірога. Врешті четвертим корпусом у Каталонії командував легендарний герильяс –

²⁶⁷ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 11.04.2026)

²⁶⁸ Lafuente M. *Historia General de España*. Tomo XXVIII. 1869. P. 150.

²⁶⁹ Guerrero J. J. La emigración clandestina durante el proceso de reclutamiento militar. El caso de Málaga en el segundo tercio del siglo XIX. *Anales de Historia Contemporánea*. 2005. № 21. P. 362.

²⁷⁰ Lebourleux A. La expedición francesa de 1823 a España o la cruzada de los cien mil hijos de San Luis. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2006. P. 21.

генерал Ф. Еспоз-і-Міна, який наприкінці 1822 р. захопив Ургель, знищив залишки тамтешніх роялістських військ і розпустив регентство. Загалом регулярна армія революційної Іспанії навесні 1823 р. становила від 80 до 90 тис. осіб, без урахування 50 тис. напівбоездатних ополченців²⁷¹. Щоправда проблеми з логістичним забезпеченням кіньми та гвинтівками відчували навіть регулярні корпуси. Названі військові командири навряд чи мали здібності, рівні маршалам і генералам Наполеонівської доби. Це визначало наперед невміле оперативне командування, а в окремих випадках і відверту зраду за французькі з боку Ла Бісбаля, Беллестероса, Морільйо та командирів нижчої ланки²⁷².

У лютому 1823 р. Кортеси, усвідомлюючи небезпеку вторгнення, вирішили перевести всі урядові установи південніше – до Севільї. Таке рішення викликало серйозне обурення з боку короля Фердинанда VII. Останній 19 лютого вирішив звільнити з посад всіх міністрів конституційного уряду, проте населення Мадрида, підбурене радикальними лібералами, розпочало заворушення у столиці²⁷³. Під тиском обставин король відмовився від своїх намірів, залишив склад уряду незмінним і за місяць, 20 березня відправився до Севільї. Станом на початок квітня 1823 р. іспанські конституціоналісти переживали відчутний внутрішньополітичний розкол, зумовлений суперечками *exaltados* із груп «масонів» та «комунерос»²⁷⁴.

6 квітня 1823 р. герцог Ангулемський прибув до франко-іспанського кордону в місці дислокації 1-го корпусу під командуванням маршала Удіно в Західних Піренеях. 7 квітня розпочалося спорудження понтонного мосту через р. Бідассоа для проходу піхоти, кавалерія форсувала річку вбрід²⁷⁵²⁷⁶. Таким чином, французькі війська перетнули кордон і розпочали вторгнення без

²⁷¹ Rújula P., Frasset I. *El Trienio Liberal (1820-1823): una mirada política*. Granada: Comares, 2020. P. 151.

²⁷² Lebourleux A. *La expedición francesa de 1823 a España o la cruzada de los cien mil hijos de San Luis. Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2006. P. 21-22.

²⁷³ Díez Fuentes J. M. *Cronología del Trienio Liberal (1820-1823) en el contexto histórico del reinado de Fernando VII. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/cronologia/ (дата звернення: 22.04.2026).

²⁷⁴ Lafuente M. *Historia General de España*. Tomo XXVIII. 1869. P. 150-152.

²⁷⁵ Bridge R., Bullen R. *The great powers and the European states system 1814-1914*. Harlow : Pearson Longman, 2005. P. 58.

²⁷⁶ Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágina*. 2005. № 22. P. 103-104.

оголошення війни Іспанії. Того ж дня сталася перша збройна сутичка французьких військ з проконституційним загоном французьких лібералів чисельністю 150 чоловік у прикордонному м. Ірун неподалік Сан-Себастьяна. Доцільно сказати, що на службі іспанського конституційного уряду перебувало близько 1 тис. добровольців з усієї Європи – переважно французів та італійців, які були вигнані з батьківщини²⁷⁷. Війська Удіно легко захопили Ірун, після чого почали просування на захід до Астурії і Галісії, та на південь – у бік Кастилії²⁷⁸. Щоправда варто вказати, що гарнізон м. Сан-Себастьян неподалік від кордону не здавався французам аж до вересня 1823 р. Після початку вторгнення герцог Ангулемський оприлюднив заздалегідь складене цивільним комісаром Мартіньяком звернення до іспанського народу, в якому говорилося: «...Настав час покласти край анархії, яка роздирає Іспанію. Франція не воює з вашою батьківщиною. Я перетну Піренеї на чолі ста тисяч французів, щоб об'єднатися з іспанськими друзями порядку та закону, допомогти їм звільнити ув'язненого короля, відбудувати вівтар і трон, а також врятувати священиків від проскрипції. Іспанці, все буде зроблено для вас і з вами. Французи є і хочуть бути лише вашими допоміжними силами. Ваш прапор майорітиме над вашими містами. Провінції, які перетинатимуть наші солдати, будуть управлятися іспанською владою від імені Фердинанда. Буде дотримуватися найсуворіша дисципліна. Все необхідне для служби в армії буде оплачено з релігійною точністю. Ми не маємо наміру нав'язувати вам закони чи окуповувати вашу країну»²⁷⁹.

Чи відповідали ці заяви дійсності? Чи було виконано французами такі обіцянки? На наш погляд, вказана прокламація була лише пропагандистським кроком з боку французьких інтервентів. Не можна заперечити той факт, що події 1823 р. були ні чим іншим, як війною між абсолютистською Францією та

²⁷⁷ Basabe N. France and the «Spanish Revolution» (1820-1823): A model or a counter. *Historia y Política*. № 45. 2021. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2023-04/3934804basabe.html#d7e446> (дата звернення: 13.04.2026).

²⁷⁸ Lebourleux A. L'intervention francaise en Espagne en 1823 deuxieme partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. P. 1, 6.

²⁷⁹ Цит. за: Lebourleux A. L'intervention francaise en Espagne en 1823 deuxieme partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. P. 2.

конституційною Іспанією. Остання в 1822-1823 рр. опинилася у стані громадянської війни, але, якби не французький фактор, роялістські рухи були б повністю придушені конституційними військами. Це наочно увиразнює вищезгаданий факт того, що наприкінці 1823 р. генерал Еспоз-і-Міна вдалими маневрами фактично ліквідував Ургельське регентство на півночі Іспанії²⁸⁰. Одночасно варто мати на увазі, що настрої іспанського населення щодо бойових дій справді виявили достатню лояльність до французів, у зв'язку з чим у країні не спалахнула друга Герилья, як це було за наполеонівського вторгнення. Порівнюючи дві франко-іспанські війни – 1808-1813 і 1823 рр., необхідно підкреслити, що в останньому випадку велику роль на користь французьких військ відіграло фінансування вторгнення згаданим раніше банкіром Г. Ж. Увраром²⁸¹. У зв'язку з наявністю на руках грошових коштів французькі офіцери мали змогу купувати товари, необхідні для армії, а не здійснювати реквізиції, що унеможливило невдоволення більшості населення²⁸².

Дисципліну французькі війська дійсно підтримували на достатньому рівні: під час кампанії 1823 р. мали місце лише окремі випадки свавілля щодо місцевого іспанського населення з боку французів, однак і такі ексцеси суворо каралися; будь-які рейди населеними пунктами, насилля над жінками і блюзнірство щодо церков і монастирів були поставлені під сувору заборону командування. Серед французьких вояків також не спостерігалось масового бажання до насилля, як це було під час Наполеонівської кампанії. Певною мірою це пояснюється вибуттям чималої кількості ветеранів минулих десятиліть зі складу регулярних збройних сил внаслідок втрат. Однак таку поведінку зберігали саме французькі війська – іншою була справа з іспанськими абсолютистами. До кінця травня 1823 р. армія вторгнення швидко

²⁸⁰ Jarrett M. *The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon*. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 340.

²⁸¹ Nicolle A. *Ouvrard and the French expedition in Spain in 1823*. *The Journal of Modern History*. 1945. № 17.3. P. 196.

²⁸² Larroche E. *Mémoire de la campagne napoléonienne et expériences d'une guerre limitée*. *Arbeitskreis Militärgeschichte* e.V. 2014. URL: https://www.portal-militaergeschichte.de/larroche_expedition#footnoteref33_235or53 (дата звернення: 13.04.2026).

просувалася Кастилією і врешті досягла Мадрида²⁸³. Насправді таке швидке просування справило особливе враження на французів, які мали досвід боротьби з герильясами. Коли на початку 1823 р. стало зрозуміло, що війна Франції проти Іспанії неминуча, чимало французьких ветеранів відверто боялися іспанського народного опору. Марша Удіно, не зустрівши на прикордонні жодного суттєвого спротиву, заявив, що основні сили конституціоналістів очікують на французів в глибині країни, але й ці доводи не справдилися. Французькі війська від молодших офіцерів до корпусних командирів прагнули серйозних боїв, однак так і не отримали їх. Інтервенти не могли повірити, що це ті самі іспанці, які підняли повстання 2 травня 1808 р. у Мадриді. Ці повідомлення свідчать про справжнє ставлення іспанців до «преторіанської» революції. Так чи інакше, 23 травня 1823 р. поблизу іспанської столиці розташувалися війська французького генерала Бесс'єра²⁸⁴. Ла-Бісбаль вкотре проявив свою нерішучість і передав командування резервним корпусом, який повинен був обороняти Мадрид, генералу Заясу. Останній мав забезпечити організовану евакуацію державного апарату до Севільї, тому домовився з герцогом Ангулемським про здачу міста 24 травня. Дивує, з якою легкістю іспанські військові командири йшли на домовленості з ворогом, щоправда це можна пояснити, по-перше, простим підкупом, а, по-друге, тим, що саме військові розуміли загрозову для Іспанії воєнно-політичну ситуацію, чого не усвідомили революційні депутати, тому генерали досить часто навіть не чинили опору загарбникам²⁸⁵.

Варто визнати, що бюлетені французьких військ 1823 р. свідчать про відносно швидке просування вглиб Іспанії протягом вторгнення. Уже 17 квітня частини 1-го корпусу маршала Удіно досягли р. Ебро, де марно очікували на

²⁸³ Rújula P., Chust M. El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. Revolución e independencia (1820-1823). Madrid : Catarata, 2020. P. 170.

²⁸⁴ París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 12.04.2026).

²⁸⁵ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 12.04.2026).

серйозний опір з боку іспанців²⁸⁶. 30 квітня інтервенти захопили м. Бургос у Кастилії²⁸⁷. Такий стрімкий марш свідчить про те, що французи просто не мали часу на бойові дії, відповідно спротив конституційних військ був вкрай несуттєвим. Лише 23 квітня 1823 р. королівським указом Фердинанда VII Іспанія оголосила війну Франції, адже остання розпочала вторгнення без такого оголошення²⁸⁸. 24 квітня голова уряду Е. Сан-Мігель виступав перед Кортесами. Його промова була сповнена обурення тим, що Іспанію не запросили на конгрес у Вероні, а також підтримкою з боку уряду Людовика XVIII іспанських абсолютистів, що призвело до неоголошеної війни²⁸⁹. У Наваррі окремі частини 2-го корпусу генерала Молітора разом з іспанськими роялістами були скуті облогою м. Памплони, яка, як і Сен-Себастьян, не склала зброї до вересня 1823 р. Одночасно 3-й корпус Гогенло наступав до Галісії та Астурії, де генерал Морільйо капітулював 10 липня, щоправда певний час продовжувала чинити опір обложена Ла-Корунья, доки і вона не здалася 21 серпня²⁹⁰.

З меншою швидкістю просувався 4-й корпус маршала Монсея у Східних Піренеях. Тамтешню лінію кордону французькі війська перейшли тільки 18 квітня. За тиждень вони змогли оволодіти лише м. Фігерас неподалік від кордону²⁹¹. Це пояснюється, по-перше, більшою прихильністю каталонського селянства до революційного уряду порівняно з загальною картиною в усій Іспанії, а, по-друге, поведінкою генерала Еспоза-і-Міни, який замість звичної тактики регулярних частин обрав добре йому знайомі партизанські маневри. До початку червня Еспоз-і-Міна відступив у Барселону, де протримався найдовше

²⁸⁶ Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágica*. 2005. № 22. P. 103-104.

²⁸⁷ Там само. P. 104.

²⁸⁸ Larriba E. Las fuentes de la Gaceta Española (abril – octubre 1823), la gaceta de un gobierno itinerante y sitiado. *El Argonauta español*. 2021. No. 18. URL: <https://doi.org/10.4000/argonauta.5369> (дата звернення: 22.04.2026)

²⁸⁹ Lafuente M. Historia General de España. Tomo XXVIII. 1869. P. 152-155.

²⁹⁰ Lebourleux A. L'intervention française en Espagne en 1823 deuxième partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. P. 2-5.

²⁹¹ Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágica*. 2005. № 22. P. 104-105.

– аж до листопада 1823 р. Тим часом «оздоровча прогулянка» 1-го, 2-го і 3-го французьких корпусів заходом і півднем Іспанії продовжувалася²⁹².

Врешті у червні розпочався вирішальний етап війни – бойові дії в Естремадурі та Андалусії²⁹³. Герцог Ангулемський спрямував частини резервного корпусу Бордесуля чисельністю близько 20 тис. осіб до Севільї, де перебували Кортеси і заарештований Фердинанд VII²⁹⁴. Однак революційні депутати встигли заздалегідь евакуювати короля до Кадіса, де і розташувався парламент від 15 червня²⁹⁵. Тим часом 2-й корпус генерала Молітора наступав крізь Арагон до Мурсії. 13 червня він захопив Валенсію і протягом липня потіснив на південь частини генерала Беллестероса²⁹⁶. Останній 28 липня зазнав поразки при Кампільйо-де-Аренас (70 км від Гранади на півдні Іспанії) і 4 серпня капітулював перед Молітором, визнавши Мадридське Регентство²⁹⁷. Переможені іспанці загалом перейшли на бік інтервентів²⁹⁸.

Таким чином, станом на серпень 1823 р. ситуація для революційної Іспанії була катастрофічною. Її війська контролювали лише невелику частину території на півдні країни в Андалусії. Також чинили спротив окремі гарнізони, розкидані всією Іспанією – у Сен-Себастьяні, Памплоні, Ла-Коруньї та Барселоні. Тривале перебування французьких військ довкола вказаних укріплених міст можна пояснити відсутністю в інтервентів достатнього облогового спорядження та артилерії. Північніше Кадіса оборону тримав форт на мисі Трокадеро, де полковник Гарсес мав гарнізон чисельністю 1700 осіб та 50 гармат²⁹⁹. Р. Рієго здійснив зухвалий маневр, висадившись із моря східніше місця концентрації французьких військ довкола Кадіса. Рієго планував зібрати

²⁹² Lebourleux A. L'intervention française en Espagne en 1823 deuxieme partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. P. 5-6.

²⁹³ Rújula P., Chust M. El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. *Revolución e independencia (1820-1823)*. Madrid : Catarata, 2020. P. 32.

²⁹⁴ Fontana i Lázaro J. De en medio del tiempo la Segunda Restauración Española, 1823-1834. Barcelona : Crítica, 2006. P. 50.

²⁹⁵ López E. L. P. Fernando VII un rey deseado y detestado. Barcelona : Tusquets Editores, 2018. P. 451.

²⁹⁶ Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágina*. 2005. № 22. P. 108.

²⁹⁷ Там само. P. 117.

²⁹⁸ Lafuente M. Historia General de España. Tomo XXVIII. 1869. P. 195-199.

²⁹⁹ Salaverry Baro F. El asalto al Trocadero y la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis en Cádiz. *Trocadero*. 1989. № 1. P. 209-210.

залишки корпусу Беллестероса та місцевих гарнізонів, аби рушити на захід та ударити французам у тил. Однак генерал виявив повну відсутність підтримки з боку іспанців, які вже визнали Регентство. Після цього 15 вересня Рієго схопили, а 7 листопада 1823 р. стратили через повішення і четвертування, частини тіла славетного генерала демонстрували по всій країні з метою залякати тих, хто ще сумнівався у міцності реакційного уряду³⁰⁰. У серпні французький флот заблокував Кадіс із моря. 31 серпня відбулася найбільша битва кампанії 1823 р. при мисі Трокадеро, де інтервенти здобули перемогу. 20 вересня французька піхота при сприянні корабельних гармат захопила форт Санкті-Петрі, після чого артилерія розпочала бомбардування Кадіса. Конституціоналісти усвідомили, що вони програли війну, тому почалися перемовини про здачу міста. Фердинанд VII обіцяв загальну амністію конституціоналістам та революційним військовим, щоправда обіцянки не дотримав³⁰¹. На цьому фактично завершилася Франко-іспанська війна 1823 р.

3.2. Реставрація абсолютизму в Іспанії 1823 р. та наслідки інтервенції.

Протягом 23-24 травня 1823 р. французи без бою оволоділи Мадридом. Після цього герцог Ангулемський розпочав заходи з метою встановлення уряду реставрації. Оскільки Фердинанд VII все ще перебував у руках конституціоналістів, за пропозицією Кастильської роялістської ради було встановлено Регентську раду для управління країною. Однак між Регентством з одного боку і герцогом Ангулемським та Мартіньяком з іншого одразу визрів конфлікт, спричинений намаганням французів грати роль посередника, аби не допустити свавілля абсолютистів щодо конституціоналістів³⁰².

³⁰⁰ Cervera C. Rafael de Riego, la tragedia del primer militar golpista en la Historia de España. *Diario ABC Historia*. URL: https://www.abc.es/historia/abci-rafael-riego-infame-tragedia-primer-militar-golpista-historia-espana-201910230031_noticia.html?ref=https://www.abc.es/historia/abci-rafael-riego-infame-tragedia-primer-militar-golpista-historia-espana-201910230031_noticia.html (дата звернення: 22.04.2026).

³⁰¹ Lebourleux A. L'intervention francaise en Espagne en 1823 deuxieme partie. *Zumalakarregi Museoa*. Ormaiztegi. 2012. P. 13-21.

³⁰² París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 15.04.2026).

Однак 24 травня 1823 р. раніше домовленого часу здачі у Мадрид увірвався невеликий французький авангард³⁰³. Генерал Заяс розсіяв його власними силами, але на вулицях міста з'явилися великі натовпи, які вигукували антиконституційні заклики. Заяс придушив заворушення, унаслідок чого загинуло до 100 осіб³⁰⁴. Ця подія стала приводом до того, що після урочистого вступу герцога Ангулемського в Мадрид у місті розпочалися акти насильства з боку іспанських абсолютистів проти прихильників конституційного уряду або тих, кого запідозрили в цьому³⁰⁵. Це явище набуло розмаху «білого терору» і не припинялося протягом кількох місяців³⁰⁶, тому 8 серпня 1823 р. герцог Ангулемський в м. Андухар оприлюднив указ, який встановлював, що іспанська влада не може проводити жодних арештів без дозволу командувача французької армії. Усі ув'язнені, «заарештовані свавільно або з політичних причин, особливо ополченці, які повертаються додому», мали бути звільнені³⁰⁷. Проте цей акт так і лишився декларативним: іспанські роялісти не були готові до жодних амністій прихильникам революції³⁰⁸. Така жорстокість лише віщувала майбутню реакцію після реставрації абсолютної влади Фердинанда VII.

Ще 15 вересня в Андалусії було схоплено Рієго, якого, незважаючи на оголошення загальної амністії, відправили на лаву підсудних. Він відчайдушно намагався здійснити втечу, але був застрелений, після чого його труп було повішено на площі Ла Себада в Мадриді³⁰⁹.

³⁰³ Bahamonde Magro A., Martínez Martín J. A. Historia de España Siglo XIX. Madrid : Cátedra, 1994. P. 151.

³⁰⁴ Fontana i Lázaro J. De en medio del tiempo la Segunda Restauración Española, 1823-1834. Barcelona : Crítica, 2006. P. 70.

³⁰⁵ Там само. P. 71-72.

³⁰⁶ París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 12.04.2026).

³⁰⁷ París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 12.04.2026).

³⁰⁸ Larroche E. Mémoire de la campagne napoléonienne et expériences d'une guerre limitée. *Arbeitskreis Militärgeschichte* e.V. 2014. URL: https://www.portal-militaergeschichte.de/larroche_expedition#footnoteref33_235or53 (дата звернення: 15.04.2026).

³⁰⁹ Chisholm H. General Editor. Entry for 'Rafael Del Riego Nunez'. 1911 Encyclopedia Britanica .URL: <https://www.studylight.org/encyclopedias/eng/bri/r/rafael-del-riego-nunez.html> (дата звернення: 10.02.2026)

Останній осередок спротиву – Барселона – склала зброю 1 листопада 1823 р.³¹⁰, генерал Еспоз-і-Міна емігрував до Британії³¹¹. У листопаді герцог Ангулемський повернувся на батьківщину, лишивши за собою близько 45 000 окупантів, останні з яких вийшли з Іспанії тільки в 1828 р³¹². 13 листопада 1823 р. Фердинанд VII повернувся в Мадрид³¹³. Відбулася друга реставрація, після чого король започаткував т. зв. «зловісне десятиліття» («доба Каломарде») 1823-1833 рр., яке відзначилося хвилями жорстоких репресій проти лібералів, великою кількістю убивств, ув'язнень, стягнень, чисток і заслань. Під удар потрапили депутати Кортесів, військові, чиновники, журналісти, учасники Національної міліції, члени патріотичних товариств і всі, кого роялістська влада могла запідозрити в прихильності до революції. Частина лібералів опинилася у в'язницях, частина була засуджена, інші були змушені залишити країну³¹⁴.

Після 1823 р. почалася нова хвиля вигнання іспанських лібералів, для яких головними напрямками стали Франція та Велика Британія³¹⁵. Цікавим було те, що саме Британія, яка на дипломатичному рівні відмовлялася підтримувати інтервенцію, перетворилася на один із центрів іспанського ліберального екзилу. У вирі переслідувань опинилися військові, публіцисти, колишні депутати й учасники революційних подій, які зберігали політичні зв'язки та чекали нової можливості повернення.

Однак реставрація абсолютизму не дала Іспанії ані внутрішнього примирення, ані фінансової стабільності. Держава вийшла з революції та

³¹⁰ Fontana i Lázaro J. De en medio del tiempo la Segunda Restauración Española, 1823-1834. Barcelona : Crítica, 2006. P. 60-61.

³¹¹ Cassinello Pérez A. Francisco Espoz y Mina Ilundain. *Historia Hispanica*. URL: <https://historia-hispanica.rah.es/biografias/14585-francisco-espoz-y-mina-ilundain> (дата звернення: 22.04.2026).

³¹² Prida Butrón G. La ocupación francesa en España, (1823-1828). Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1995. P. 43-44.

³¹³ Díez Fuentes J. M. Cronología del Trienio Liberal (1820-1823) en el contexto histórico del reinado de Fernando VII. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/cronologia/ (дата звернення: 22.04.2026).

³¹⁴ El Trienio Liberal: contexto histórico. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/contexto_historico/ (дата звернення: 22.04.2026).

³¹⁵ Sánchez Mantero R. Spanish Liberal Exile after 1823. *International Journal of Social Science Studies*. 2014. Vol. 2, № 1. P. 39-45. URL: <https://redfame.com/journal/index.php/ijsss/article/download/366/348> (дата звернення: 23.04.2026).

інтервенції з виснаженою скарбницею, підірваним адміністративним апаратом і відкритим конфліктом між роялістами, поміркованими прихильниками порядку та розгромленими лібералами. Фердинанд VII повернув собі повноту влади, але не запропонував країні політичного компромісу. Відмова від свобод, небажання проводити реформи й опора на репресивний апарат тільки законсервували ті суперечності, які ще до 1820 р. штовхали Іспанію до революції³¹⁶.

Тому французька інтервенція розв'язала для Фердинанда VII головне політичне завдання – знищила конституційний режим, – але не усунула причин іспанської нестабільності. Ліберальний рух було розгромлено організаційно, однак не знищено ідейно. Реставрована монархія повернула зовнішні форми старого порядку, проте вже не могла відновити дореволюційну рівновагу, бо після досвіду 1812 і 1820 рр. питання конституції, представництва, прав і меж королівської влади залишалося частиною іспанського політичного життя.

Іспанія знову опиниться на межі дефолту. Кадіська конституція в черговий раз піде в небуття. Внаслідок революції та війни іспанська скарбниця на кінець 1823 р. перебувала на межі дефолту³¹⁷. Фердинанд VII оголосив нечинними Кадіську конституцію та весь масив законодавства, ухвалений Кортесами за час революції³¹⁸. Іспанська боротьба за конституційні перетворення вступила у кризу зсередини, але саме абсолютистська континентальна Європа зіграла ключову роль у поразці Іспанської революції 1820-1823 рр. Французькі ультрароялісти були особливо задоволені реставрацією Фердинанда VII. Їх тішила думка про те, що вони досягли успіху там, де зазнав невдачі Наполеон³¹⁹. Ф.-Р. де Шатобріан у своїх мемуарах «Замогильні записки» писав: «...Вершина моєї політичної діяльності – війна в

³¹⁶ El Trienio Liberal. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/ (дата звернення: 22.04.2026).

³¹⁷ Гладченко А. Ю. Державне управління в контексті трансформації форм економічних криз. *Інвестиції: практика та досвід*. № 4. 2017. С. 93.

³¹⁸ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 22.04.2026).

³¹⁹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. Bloomsbury Publishing, 2013. P. 341.

Іспанії... Доля воліла доручити мені цей подвиг (!), який, будучи здійснений в епоху Реставрації, міг упорядкувати рух суспільства вперед...»³²⁰.

Отже, іспанська боротьба за лібералізм зазнала поразки зсередини, а великі держави Європи «оформили» цей фінал. Без перебільшення титанічні зусилля іспанського ліберального політикуму та його передвісників були перекреслені контрреволюційної інтервенцією збройних сил абсолютистської Франції. Бурхливі події останніх місяців Ліберального Триріччя значною мірою вплинули на моторошний цикл Ф. Гойї «Чорні картини», що народився ледь не у стані божевілля, особистого та національного³²¹. Іспанії буде винесено вирок у вигляді тривалих політичних конфліктів різних «партій» королівського штибу – Карлістських війн. Та ідеї ліберальних перетворень не помруть. Іспанія, керуючись політичною спадщиною доби 1820-1823 рр., на короткий час постане як республіка у 1873-1874 рр., проте знову буде придушена Бурбонською реставрацією. Революційний «дух» житиме аж до подій 1930-х рр., тоді як шлях Іспанії до демократичної та правової держави триватиме аж до 2-ї пол. XX ст. Кадіська конституція 1812 р. стала рішучим тектонічним зсувом в історії європейського конституціоналізму, символом політичного прогресу і протистояння радикально консервативній монархії, що настільки вразило постнаполеонівський абсолютизм та змусило його почати боротьбу. Саме з розгортання Іспанської революції 1820 р. починаються бурхливі події в інших європейських державах. Успіх виступу проти Фернандо VII надихне ліберальних політиків Португалії, Неаполя та П'ємонту почати власні рішучі дії з метою реформування державного ладу. Після Віденського конгресу іспанські події 1820-1823 рр. виявились першим масштабним виголошенням непокори реставрації та роялістській реакції. Саме Іспанія стала випробуванням для системи колективної європейської безпеки в обличчі Священного союзу, який зміг придушити її, але почав розпадатися через суперечки союзників.

³²⁰ Шатобріан Ф. Р. де. Замогильні записки. Харків: Фоліо, 2014. С. 590.

³²¹ Дженкінс С. Стисла історія Європи. Київ, 2021. с. 237.

Усього цього не мав конституційний уряд в 1823 р. Так чи інакше вторгнення відбулося на підставі домовленостей великих континентальних держав на Веронському конгресі 1822 р. Е. Гобсбаум стверджував, що Франція перетворилася на міжнародного «жандарма» Священного Союзу, коли «100 тисяч синів Святого Людовика» вступили на землю Іспанії³²². У будь-якому разі, Іспанське «ліберальне триріччя» 1820-1823 рр. зазнало поразки внаслідок агресивної політики європейського абсолютизму, однак ми в змозі оцінити уроки тих подій для сьогодення.

На останок доцільно підкреслити певні особливості Франко-іспанської війни 1823 р. Варто погодитися з думкою про те, що, попри слабкий спротив іспанських військ під час кампанії, несправедливим є міф про «французьку прогулянку Іспанією» – герцогу Ангулемському при переважаючих силах довелося витратити 7 місяців, щоб повалити конституційний режим і відновити абсолютну владу Фердинанда VII³²³. Постає питання, чому в Іспанії 1823 р. не сталося герильї, як це було за Наполеона? Вище ми зазначали, що французьке вторгнення було добре профінансоване Г. Ж. Увваром, у зв'язку з чим інтервенти не мали потреби забирати продовольство в населення, тому купували його за гроші. Не менш важливим було й те, що в 1823 р. вторгнення підтримав іспанський легітимізм: це мало неабияке значення з огляду на сакралізоване уявлення іспанського народу про свого короля. Також переважно на боці роялістів виступила католицька церква, яка для іспанців XIX ст. була одним із основних факторів, що зумовлював їх суспільно-політичне бачення ситуації у країні. На противагу цьому французькі війська протягом 1808-1813 рр. розгорнули по всій Іспанії масові реквізиції. Наполеон I Бонапарт намагався посадити власного брата Жозефа на трон. Тодішні французи, натхнені ідеями Просвітництва і досвідом революції, не цуралися вести репресивну політику щодо іспанської церкви. Усе це призвело до свавілля окупантів, проти якого

³²² Hobsbawm E. The Age of Revolution 1789-1848. Vintage books, A Division of Random House, Inc. New York, 1996. P. 103.

³²³ Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 17.04.2026).

повстала народна війна. Тодішня обопільна жорстокість не йде в порівняння із загальним лояльним ставленням іспанців до французів у 1823 р. У боротьбі з Наполеоном велику роль відіграла Британія, яка відправляла в Іспанію власні війська і витрачала величезні кошти на вигнання французьких військ за Піреней.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, варто наголосити, що Іспанська революція 1820-1823 рр. виросла з тієї політичної ситуації, яка склалася після повернення Фердинанда VII. Скасування Кадіської конституції 1812 р., відновлення абсолютистського правління, переслідування лібералів, фінансова руїна після війни з Наполеоном і втрата колоніальних ресурсів поступово підвели країну до нового вибуху. Виступ Р. дель Рієго 1 січня 1820 р. не був випадковою військовою авантюрою. За ним стояло невдоволення армії, небажання частини військових вирушати до Америки, діяльність ліберальних гуртків і пам'ять про Кадіські кортеси. Саме тому відновлення Конституції 1812 р. стало головною вимогою революційного руху.

Ліберальне триріччя виявило і силу, і слабкість іспанського конституціоналізму. Кортеси відновили законодавчу роботу, уряд намагався повернути державу до моделі обмеженої монархії, а революційні сили спиралися на авторитет Конституції 1812 р. Проте всередині самого ліберального табору швидко виник розкол. Moderados прагнули стримати революційний процес і зберегти монархічну форму правління, тоді як exaltados вимагали рішучішої боротьби з роялістами, ширшої політичної участі та захисту революції від короля. Фердинанд VII формально залишався в межах конституційного режиму, але фактично шукав нагоди для його знищення.

Спроба перевороту 7 липня 1822 р. показала, що конфлікт між королем і революційним урядом перейшов у відкриту фазу. Після поразки гвардійців Фердинанд VII опинився під посиленням контролем, а роялістські сили зробили ставку на північ Іспанії, де діяли Регентство в Ургелі та «Армія віри». До кінця 1822 р. конституційні війська змогли значною мірою придушити ці осередки контрреволюції, однак остаточної перемоги революція не здобула. Роялісти зберігали зв'язки з французькими правлячими колами, а сама Іспанія вже стала предметом обговорення європейської дипломатії.

Ставлення великих держав до Іспанської революції не було однаковим. Французькі ультрароялісти на чолі з М. де Монморансі та Ф.-Р. де

Шатобріаном бачили в іспанській кризі нагоду повернути Франції політичний авторитет після 1814 р. і водночас придушити небезпечний революційний приклад біля власного кордону. Російський імператор Олександр I виступав із позицій послідовної контрреволюції та навіть допускав створення великої союзної армії для боротьби з революційними рухами. К. фон Меттерніх не бажав перемоги іспанських лібералів, але так само не хотів появи російських військ у центрі Європи. Пруссія трималася ближче до австрійської лінії. Британія, особливо після переходу зовнішньої політики до Дж. Каннінга, виступала проти принципу втручання у внутрішні справи Іспанії. Верона тому стала не просто конгресом союзників, а місцем, де розбіжності між ними вже не вдавалося приховати.

На Веронському конгресі 1822 р. іспанське питання вирішувалося не лише на офіційних засіданнях. Визначальні консультації відбувалися у вузькому колі, зокрема в кабінеті К. фон Меттерніха, де представники великих держав фактично обговорювали допустимість силового сценарію. Меморандум М. де Монморансі з трьома питаннями до союзників загострив суперечки. Франція хотіла політичного схвалення своїх дій, але більшість держав не поспішала брати на себе матеріальні чи військові зобов'язання. Найбільше підтримував такі плани Олександр I, тоді як герцог Веллінгтон послідовно виступав проти інтервенції. Попри це, загальний результат конгресу схилився на користь французького втручання.

Розрив дипломатичних відносин з Іспанією в січні 1823 р. став останнім кроком перед війною. Після промови Людовика XVIII у Палаті депутатів стало зрозуміло, що уряд готує відкриту кампанію. Армію вторгнення, відому як «сто тисяч синів Святого Людовика», очолив герцог Ангулемський. Навесні 1823 р. французькі корпуси разом з іспанськими роялістами мали перевагу над конституційними військами, які були слабше організовані, гірше забезпечені й не мали єдиного командного задуму. 7 квітня 1823 р. французи перейшли кордон без оголошення війни.

Французьке просування виявилось значно швидшим, ніж могли сподіватися прихильники революції. Нова герилья, подібна до війни 1808-1814 рр., не виникла. Частина населення не сприйняла вторгнення як повторення наполеонівської окупації, а французька пропаганда намагалася подати похід як визволення короля і країни від революційного безладу. Значення мало й те, що французька армія була краще забезпечена, зокрема завдяки домовленостям із фінансистом Ж.-Б. Увраром. Конституційний уряд відступав: спочатку з Мадрида до Севільї, потім до Кадіса. Такий рух сам по собі показував втрату політичної ініціативи.

Падіння Кадіса 30 вересня 1823 р. стало завершенням Ліберального триріччя. Фердинанд VII, звільнений з-під контролю конституціоналістів, не дотримався обіцянок амністії. У країні почалися арешти, переслідування й страти діячів революційного періоду. Роялістська реакція набула такого масштабу, що занепокоєння висловлювали навіть французькі представники, які спочатку намагалися подати інтервенцію як упорядкування іспанської кризи. Насправді ж повернення короля означало не примирення, а новий цикл абсолютистського тиску.

Поразка революції пояснюється не тільки силою французької армії. Конституційний режим мав внутрішні слабкості: розкол між *moderados* та *exaltados*, непослідовність реформ, невирішене аграрне питання, обмежену підтримку серед селянства і постійну присутність короля як центру контрреволюційних очікувань. Однак без зовнішнього втручання ці суперечності ще не обов'язково означали б негайний крах режиму. Саме французька інтервенція змінила співвідношення сил і дала Фердинанду VII можливість повернутися до необмеженої влади.

Для Іспанії події 1820-1823 рр. мали двоїсті наслідки. Абсолютизм було відновлено, але Кадіська конституція не зникла з політичної пам'яті. Ім'я Р. дель Рієго, досвід Кортесів і сама ідея конституційного обмеження монархії надалі залишалися орієнтирами для ліберальних кіл. Фердинанд VII міг придушити революцію, але не міг повернути країну до стану, в якому вона

перебувала до 1808 р. Іспанське суспільство вже мало досвід політичної мобілізації, конституційної мови та відкритого конфлікту з абсолютизмом.

Для Європи французька інтервенція показала, що Священний союз ще здатний діяти в інтересах легітимізму. Водночас Верона виявила й межі цієї здатності. Велика Британія не прийняла принципу втручання, Австрія стримувала російські плани, Франція діяла у власних інтересах, а Росія бачила в іспанському питанні можливість ширшої контрреволюційної політики. Іспанська революція була придушена, проте суперечності між великими державами не зникли. У цьому й полягало ширше значення подій 1820-1823 рр.: вони показали, що післявіденський порядок ще був здатен перемагати революції, але вже не міг зберігати внутрішню єдність без конфлікту інтересів великих держав Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Шатобріан Ф. Р. де. Замогильні записки. Харків: Фоліо, 2014. 794 с.
2. Anderson F. M. The constitutions and other select documents illustrative of the history of France, 1789-1901. Minneapolis : The H.W. Wilson company, 1904. 671 p.
3. Benavides M. Constitución política de la monarquía española promulgada en Cadiz à 19 de marzo de 1812. 1836. 125 p.
4. Bolla Ecclesiam a Jesu (Roma, 13 settembre 1821). *The Holy See*. URL: <https://www.vatican.va/content/pius-vii/it/documents/bolla-ecclesiam-a-jesu-13-settembre-1821.html> (дата звернення: 28.03.2026).
5. Chateaubriand F.-R. The Congress of Verona: comprising a portion of memoirs of his own times. London: R. Bentley, 1838. 435 p.
6. Constitución Política de la Monarquía. Española promulgada en Cádiz a 19 de marzo de 1812. // Congreso de los Diputados. URL: https://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1812.pdf (дата звернення: 29.03.2026).
7. Elliott J. American Diplomatic Code, 1778-1884, Vol. 2. London : Forgotten Books, 2018. 596 p.
8. Gazette de France 21 avril 1823. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4483133m.item> (дата звернення: 20.03.2026).
9. Gazette de l'Île de Jersey 5th April 1823. URL: <https://collections.societe.je/archive/newspapers/mourant-gazette-de-lile-de-jersey/1820s-2/1823-1/april-2046/5th-april-1825/4241160-5th-april-1823-page-1> (дата звернення: 07.03.2026).
10. Kongress von Verona I. Affaires d'Espagne Denkschrift Bernstorffs und Hatzfelds (Preußen). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider

unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_5.html (дата звернення: 10.04.2026).

11. Kongress von Verona I. Affaires d’Espagne Denkschrift Nesselrodes (Russland). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_4.html (дата звернення: 08.04.2026).

12. Kongress von Verona I. Affaires d’Espagne Denkschrift Wellingtons (Großbritannien). In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_6.html (дата звернення: 10.04.2026).

13. Kongress von Verona I. Affaires d’Espagne Erklärung des französischen Außenministers Montmorency. In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_2.html (дата звернення: 08.04.2026).

14. Kongress von Verona I. Affaires d’Espagne Sitzung vom 19. November 1822. In: Mächtekongresse 1818-1822, hrsg. von Karin Schneider unter Mitarbeit von Stephan Kurz, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung 2018. URL: https://maechtekongresse.acdh.oeaw.ac.at/Verona_I_15.html (дата звернення: 10.04.2026).

15. Larriba E. Las fuentes de la Gaceta Española (abril – octubre 1823), la gaceta de un gobierno itinerante y sitiado. *El Argonauta español*. 2021. No. 18. URL: <https://doi.org/10.4000/argonauta.5369> (дата звернення: 22.04.2026).
16. Larroche E. Mémoire de la campagne napoléonienne et expériences d'une guerre limitée. *Arbeitskreis Militärgeschichte e.V.*. 2014. URL: https://www.portal-militaergeschichte.de/larroche_expedition#footnoteref33_235or53 (дата звернення: 13.04.2026).
17. Manifiesto de los Persas. 1814. // Congreso de los Diputados. URL: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1812/persas_cd.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
18. Martignac J. B. S. G. de. Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823. Paris: A. Pinard. 1832. 455 p.
19. Middlesex Observer Sat, Apr 19, 1823. URL: <https://concordlibrary.org/scollect/concord-pre-civil-war-newspapers/pages/mo/1823/04/19/page1.html> (дата звернення: 03.04.2026).
20. Negotiations Relative to Spain. Hansard. House of Commons Debate. 1823. 29 April. Vol. 9. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1823/apr/29/negotiations-relative-to-spain> (дата звернення: 24.04.2026).
21. Real Decreto de Fernando VII derogando la Constitución (Valencia, 4 mayo 1814). Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2012. URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/real-decreto-de-fernando-vii-derogando-la-constitucion-valencia-4-mayo-1814/> (дата звернення: 30.03.2026).
22. Richmond Enquirer, Volume 19, Number 107, 8 April 1823. URL: <https://www.virginiachronicle.com/?a=d&d=RE18230408.1.1&e=-----en-20--1--txt-txIN-----> (дата звернення: 25.03.2026).

23. Simal J. L. Letters from Spain: The 1820 revolution and the liberal international. *Mediterranean Diasporas. Politics and Ideas in the Long 19th Century*. London . 2016. P. 25-42.
24. The Geneva Gazette. URL: <https://www.nyshistoricnewspapers.org/?a=d&d=gg18230416-01.1.2&e=-----en-20--1--txt-txIN-----> (дата звернення: 14.03.2026).
25. The messenger, 1823 April 21 // Georgia Historic Newspapers. URL: https://dlg.usg.edu/record/dlg_ghn_sn89053325-1823-04-21-ed-1 (дата звернення: 19.03.2026).
26. US Senate pages Vol. 53, Part 7 – 6773- 6804: April 25, 1916. *Congressional Record*. URL: <https://www.congress.gov/bound-congressional-record/1916/04/25> (дата звернення: 22.04.2026).
27. Бойченко А. М. Американська експансія в країнах Латинської Америки як фактор становлення міжамериканської системи відносин (кінець XIX-початок XX ст.). Наука. Релігія. Суспільство. 2012.№ 3. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2012_3_4 (дата звернення: 28.03.2026).
28. Гладченко А. Ю. Державне управління в контексті трансформації форм економічних криз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 91-96.
29. Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
30. Дженкінс С. Стисла історія Європи. Київ : КМ-Букс, 2021. 384 с.
31. Матлай Л. С. Громадська думка Іспанії в історичному розвитку. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 37-41.
32. Осташова В., Липій Є. Конгреси Священного союзу як інструменти встановлення міжнародного правопорядку. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство*. 2020. С. 448-452.

33. Худояр Л. В. Витоки принципу рівності в європейському конституціоналізмі кінця XVIII – початку XIX століття. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 209-217.
34. Aranda J. A. R. 1823-Batalla de Campillo de Arenas: victoria española frente a los Cien Mil Hijos de San Luis. *Sumuntán: anuario de estudios sobre Sierra Mágina*. 2005. № 22. P. 99-120.
35. Arnabat Mata R. Bicentenario del Trienio Liberal: de revolución fracasada a revolución derrotada y reprimida. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*. 2025. Vol. 137, № 1. P. 305-320. DOI: <https://doi.org/10.55509/ayer/2299>
36. Arnabat Mata R. El Trienio Constitucional (1820-1823): revolución y contrarrevolución. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*. 2022. № 127.3. P. 23-51. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-trienio-constitucional-1820-1823-revolucion-y-contrarrevoluci/1107> (дата звернення: 04.04.2026).
37. Aymes J.-R. La España de 1821 evocada por los dos embajadores franceses, el duque de Montmorency-Laval y el conde de Lagarde. *Spagna contemporanea*. № 30.60. 2021. pp. 9-37.
38. Bahamonde Magro A., Martínez Martín J. A. Historia de España Siglo XIX. Madrid : Cátedra, 1994. 637 p.
39. Barber B. Structural-functional analysis: some problems and misunderstandings. *American Sociological Review*. 1956. № 21(2). P. 129-135.
40. Basabe N. France and the «Spanish Revolution» (1820-1823): A model or a counter. *Historia y Política*. № 45. 2021. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2023-04/3934804basabe.html#d7e446> (дата звернення: 07.04.2026).

41. Benavides M. Constitución política de la monarquía española promulgada en Cadiz à 19 de marzo de 1812. 1836. 125 p.
42. Besseghini D. British Trade and the Fall of the Spanish Empire – Changing Practices and Alliances of Antony Gibbs & Sons in Lima during the Transition from Viceregal to Independentist Rule (1820-1823). *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*. 2020. URL: <http://journals.openedition.org/nuevomundo/79632> (дата звернення: 10.04.2026).
43. Bridge R., Bullen R. The great powers and the European states system 1814-1914. Harlow : Pearson Longman, 2005. 365 p.
44. Brinton L. J. Historical discourse analysis. *The Handbook of Discourse Analysis* // ed. Tannen D., Hamilton H. E., Schiffrin D. 2015. P. 222-243.
45. Buldain B. E. Causas del pronunciamiento de 1820 y de su éxito. *Clío: History and History Teaching* 5. 1998. P. 3-15.
46. Bustos S. Trienio Liberal: los exaltados en el poder (agosto 1822-septiembre 1823), Trabajo Fin de Máster, Universidad Autónoma de Madrid, 2012. 58 p.
47. Butrón Prida G. La ocupación francesa en España, (1823-1828). Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1995. 224 p.
48. Cassinello Pérez A. Francisco Espoz y Mina Ilundain. *Historia Hispanica*. URL: <https://historia-hispanica.rah.es/biografias/14585-francisco-espoz-y-mina-ilundain> (дата звернення: 22.04.2026).
49. Cervera C. Rafael de Riego, la tragedia del primer militar golpista en la Historia de España. *Diario ABC Historia*. URL: https://www.abc.es/historia/abci-rafael-riego-infame-tragedia-primer-militar-golpista-historia-espana-201910230031_noticia.html?ref=https://www.abc.es/historia/abci-rafael-riego-infame-tragedia-primer-militar-golpista-historia-espana-201910230031_noticia.html (дата звернення: 22.04.2026).

50. Chapman C. E. A history of Spain : founded on the Historia de Espana y de la civilizacion Espanola of Rafael Altamira. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/40646/pg40646-images.html> (дата звернення: 30.03.2026).
51. Chatziioannou M. C. Count Alerino Palma in the Age of Revolutions or Greek 1821 in Context. *Diasporas. Circulations, migrations, histoire*. № 40. 2022. P. 143-146.
52. Comellas J. L. Los primerospronunciamientos en España (1814-1820), Madrid, 1958. 376 p.
53. Davis J. The Spanish Constitution of 1812 and the Mediterranean Revolutions (1820-25). *Bulletin for Spanish and Portuguese Historical Studies: Vol. 37: Iss. 2, Article 7*. 2012. URL: <https://asphs.net/wp-content/uploads/2020/02/Spanish-Constitution-of-1812-and-the-Mediterranean-Revolutions.pdf> (дата звернення: 27.03.2026).
54. Díez Fuentes J. M. Cronología del Trienio Liberal (1820-1823) en el contexto histórico del reinado de Fernando VII. *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes*. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/cronologia/ (дата звернення: 22.04.2026).
55. Dodolev M. A. Russia and the Spanish Revolution of 1820-1823. *Soviet Studies in History*. 1969. № 8.3. P. 252-271.
56. Douglas V. S. Spagna 1808: la genesi della guerriglia moderna. 2. Fenomenologia della guerriglia spagnola e suoi riflessi internazionali. *Spagna contemporanea. Rivista semestrale di storia, cultura, istituzioni*. 2001. № 20. P. 73-167.
57. Dyer T. A History of Modern Europe, From the Fall of Constantinople. Vol. 6: 1815-1900. London : George Bell and Sons, 1907. 412 p.

58. El Pronunciamiento del general Porlier (1815) // Historia Militar de España. URL: http://www.altorres.synology.me/guerras/1815_porlier/1815_porlier.htm (дата звернення: 01.02.2026).
59. El Trienio Liberal. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. URL: https://www.cervantesvirtual.com/portales/trienio_liberal/ (дата звернення: 22.04.2026).
60. Fehrenbach C. W. Moderados and Exaltados: the liberal opposition to Ferdinand VII, 1814-1823. *Hispanic American Historical Review*. 1970. № 50.1. P. 52-69. URL: <https://read.dukeupress.edu/hahr/article/50/1/52/152368/Moderados-and-Exaltados-The-Liberal-Opposition-to> (дата звернення: 04.04.2026).
62. Fontana i Lázaro J. De en medio del tiempo la Segunda Restauración Española, 1823-1834. Barcelona : Crítica, 2006. 570 p.
63. Francisco L. Montes M. Spain, a Global History. New York, 2016. 393 p.
64. Fraser R. Napoleon's Cursed War: Popular Resistance in the Spanish Peninsular War. The First Shots of War. Verso: London, 2008. 587 pp. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=91ucEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT7&dq=napoleonic+invasion+of+spain&ots=3DOrIaz9lx&sig=Sr8f1dwqMfzGaMY3wwUb5bo8vWM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.03.2026).
65. Green J. E. S. Wellington and the Congress of Verona, 1822. *English Historical Review*. 1920. № 35.138. P. 200-211.
66. Guerrero J. J. La emigración clandestina durante el proceso de reclutamiento militar. El caso de Málaga en el segundo tercio del siglo XIX. *Anales de Historia Contemporánea*. 2005. № 21. P. 359-382.
67. Gutiérrez, M.A. B., del Mazo Durango, Í. y Mercapide Argüello, G. La herencia documental de Martín de Garay, 1817-1820: digitalización y democratización de

una fuente histórica. *Cuadernos de desarrollo aplicados a las TIC*. 2019. № 8(4). P. 45-63.

68. Hamilton H. C. Castlereagh and the Holy Alliance. Diss. University of Birmingham, 1926. 174 p.

69. Hobsbawm E. The Age of Revolution 1789-1848. New York : Vintage books. A Division of Random House, Inc., 1996. 356 p.

70. Jaca B. B. Causas del pronunciamiento de 1820 y de su éxito. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia. 1988. 12 p.

71. Jarrett M. The Congress of Vienna and its legacy: war and great power diplomacy after Napoleon. London : Bloomsbury Publishing, 2013. 544 p.

72. Johnston R. M. The Napoleonic Empire in Southern Italy and the Rise of the Secret Societies. Vol. II. London; New York : Macmillan, 1904. 232 p.

73. Keates J. The Rough Guide History of Italy. Rough Guides, 2003. 366 p.

74. Lafuente M. Historia General de España. Tomo XXVIII. Madrid, 1869. 526 p.

75. Lasheras A. A. El pronunciamiento de Riego // Historia de España: Siglo XIX. 2020. P. 1-4.

76. Lebourleux A. L'intervention française en Espagne en 1823 deuxième partie. *Zumalakarregi Museoa. Ormaiztegi*. 2012. 43 p.

77. León Navarro V. El Trienio Liberal (1820-1823) a través de la prensa valenciana. *El Argonauta español*. Revue bilingue, franco-espagnole, d'histoire moderne et contemporaine consacrée à l'étude de la presse espagnole de ses origines à nos jours (XVIIe-XXIe siècles). 17. 2020. URL: <https://journals.openedition.org/argonauta/4035> (дата звернення: 05.02.2026).

78. Lindley D. Avoiding Tragedy in Power Politics: *The Concert of Europe, Transparency, and Crisis Management*. 2010. URL: <https://www3.nd.edu/~dlindley/handouts/COE.htm> (дата звернення: 04.04.2026).
79. Lipsky W. E. Comparative approaches to the study of revolution: A historiographic essay. *The Review of Politics*. 1976. № 38(4). P. 494-509.
80. López E. L. P. Fernando VII un rey deseado y detestado. Barcelona : Tusquets Editores, 2018. 760 p.
81. Metternich K. W. von. Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich / classés et réunis par le prince Richard de Metternich. Paris : E. Plon et Cie, 1881. Vol. III. 631 p.
82. Miller M. S. A "Liberal International"? Perspectives on Comparative Approaches to the Revolutions in Spain, Italy, and Greece in the 1820s. *Mediterranean Studies*. 1990. № 2. P. 61-67.
83. Mirow M. C. Visions of Cadiz: The Constitution of 1812 in Historical and Constitutional Thought. *Studies in Law, Politics and Society*. Vol. 53. Emerald Group Publishing Limited, 2010. P. 59-88.
84. Moral Roncal A. M. «Del Rey abajo, ninguno»: la depuración política de la Real Casa y Patrimonio durante la crisis del Antiguo Régimen (1814-1835). *Historia contemporánea*. 2004. № 29. P. 895-925.
85. Muir R. Commentary for Volume 2, Chapter 11: Verona and Spain // Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814-1852. URL: <https://lifeofwellington.co.uk/commentary/chapter-11-verona-and-spain/> (дата звернення: 07.04.2026).
86. Muir R. Wellington: Waterloo And The Fortunes Of Peace 1814- 1852. New Haven, London : Yale University Press, 2015. 713 p.

87. Nichols Irby C. The European pentarchy and the congress of Verona, 1822. The Hague : Martinus Nijhoff. 1971. 377 p.
88. Nicolás J. El liberalismo exaltado y las «Socieda des Patrióticas» Doceañistas, exaltados y el germen de las posiciones ideológicas contemporáneas en España. 2021. URL: <https://www.meer.com/es/64864-el-liberalismo-exaltado-y-las-sociedades-patrioticas> (дата звернення: 06.02.2026).
89. Nicolle A. Ouvrard and the French expedition in Spain in 1823. *The Journal of Modern History*. 1945. № 17.3. P. 193-201.
90. Palmer R. R. Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800: The Challenge. 2021. 544 p.
91. Paquette G. In the Shadow of Independence: Portugal, Brazil, and Their Mutual Influence after the End of Empire (late 1820s-early 1840s). *E-Journal of Portuguese History*. 2013. № 11.2. P. 101-119.
92. París A. El fin del Trienio: contrarrevolución popular y terror blanco en 1823. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 127(3). 2022. URL: <https://www.revistasmarcialpons.es/revistaayer/article/view/el-fin-del-trienio-contrarrevolucion-popular-y-terror-blanco-en/1105> (дата звернення: 12.04.2026).
93. Peñas L. M. Pretorianismo en el reinado de Fernando VII: El ejército como defensor del doceañismo. *Construcciones y deconstrucciones de la sociedad. Asociación Castellano-manchega de Sociología*. 2010. P. 65-76.
94. Phillips W. A. The confederation of Europe; A Study of the European Alliance, 1813-1823, as an Experiment in the International Organization of Peace. London : Longmans, Green and Company, 1920. 320 p.
95. Pisani R. Il Congresso di Verona del 1822 E la Fine Dell'eurocentrismo. *Storia in Network. Magazine di divulgazione storica*. URL: <https://www.storiain.net/storia/il->

[congresso-di-verona-del-1822-o-la-fine-delleurocentrismo/](#) (дата звернення: 21.04.2026).

96. Prida Butrón G. La ocupación francesa en España, (1823-1828). Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1995. 224 p.

97. Pronunciamientos liberales fallidos (1814-1819) // Bicentenario del Trienio Liberal (1820-1823). Ministerio de Cultura y Deporte. URL: <https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:c520a923-4065-497f-ae8d-a8b459480508/infograf-a-compressed.pdf> (дата звернення: 02.02.2026).

98. Rabow-Edling S. The Decembrist movement and the Spanish Constitution of 1812. *Historia Constitucional*. 2012. № 13. P. 143-161.

99. Rodríguez J. E. The Hispanic Revolution: Spain and America, 1808-1826. *Ler História*. 2009. № 57. P. 73-92. URL: <https://journals.openedition.org/lerhistoria/1848> (дата звернення: 29.03.2026).

100. Romani G. The Neapolitan Revolution of 1820-1821. Northwestern University Press, 1950. 197 p.

101. Rújula P., Chust M. El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. Revolución e independencia (1820-1823). Madrid : Catarata, 2020. 189 p.

102. Rújula P. La estela del bicentenario del Trienio liberal (1820–1823): actividad científica y producción historiográfica. *Revista de Historiografía*. 2024. № 39. P. 41–64. URL: <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/REVHISTO/article/view/8805> (дата звернення: 04.04.2026).

103. Salaverry Baro F. El asalto al Trocadero y la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis en Cádiz. *Trocadero*. 1989. № 1. P. 209-216.

104. Sánchez Mantero R. Spanish Liberal Exile after 1823. *International Journal of Social Science Studies*. 2014. Vol. 2, № 1. P. 39-45. URL:

<https://redfame.com/journal/index.php/ijsss/article/download/366/348>

(дата

звернення: 23.04.2026).

105. Schroeder P. Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823: Austria and the Congresses of Troppau, Laibach, and Verona. Austin : University of Texas Press, 1962. 306 p.

106. Segura G. La invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis. *Historia National Geographic*. URL: https://historia.nationalgeographic.com.es/a/la-invasion-de-los-cien-mil-hijos-de-san-luis_19198 (дата звернення: 22.04.2026).

107. Simal J. L. «Strange Means of Governing»: The Spanish Restoration in European Perspective (1813-1820). *Journal of Modern European History*. 2017. № 15.2. P. 197-220.

108. Solsten E. ed. Portugal: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. URL: <https://countrystudies.us/portugal/32.htm> (дата звернення: 11.02.2026).

109. Späth J. Transnational Revolutionaries in the Europe of the 1820s: Self-Understanding and Self-Staging. *Revolutionary Biographies in the 19th and 20th Centuries: Imperial-Inter/national-Decolonial*. 2024. P. 171-192.

110. The Cambridge Modern History Vol. X : The Restoration / ed. by Ward A. W., Prothero G. W., Leathes S. M. Cambridge : At The University Press, 1907. 936 p.

111. The Secretary of State to American Diplomatic Officers in Latin America. Washington, February 28, 1929. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1929, Volume I. Washington : United States Government Printing Office, 1943. Document 522. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1929v01/d522> (дата звернення: 24.04.2026).

112. Torre del Río R. El falso tratado secreto de Verona de 1822. *Cuadernos de historia contemporánea*. 2011. № 33. P. 284-293.
113. Urquijo Goitia J. R. . “Francisco Espoz y Mina.” *Diccionario Biográfico De Los Parlamentarios De Vasconia (1808-1876)*. Vitoria-Gasteiz: Parlamento Vasco = EuskoLegebiltzarra, 1993. P. 375-381.
114. Van Vree F., Hampsher-Monk I., Tilmans K. *History of concepts: Comparative perspectives*. Amsterdam University Press, 1998. 303 p.
115. Weaver R. *The Hundred Thousand Sons of St Louis: The French Campaign in Spain, April to October 1823*. Warwick : Helion & Company Limited, 2018. 256 p.
116. Wirtschafter E. *From Victory to Peace: Russian Diplomacy after Napoleon*. Cornell University Press, 2020. 342 p.
117. Yamada N. *George Canning and the Concert of Europe, September 1822-July 1824*. London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 2004. 335 p.
118. Zamora J., María J., Gómez-Ferrer G., Aizpurúa J. P. F. *España: sociedad, política y civilización (siglos XIX-XX)*. 2001. 895 p.